

Univerzita Palackého v Olomouci
Filozofická fakulta
Katedra psychologie

VZTAH MEZI KONFORMITOU, SOCIÁLNÍ OPOROU A RIZIKOVÝM CHOVÁNÍM DOSPÍVAJÍCÍCH

RELATIONSHIP BETWEEN CONFORMITY, SOCIAL
SUPPORT AND RISK BEHAVIOR IN ADOLESCENCE

Magisterská diplomová práce

Autor: **Bc. Karolína Trchalíková**

Vedoucí práce: **Mgr. Jaroslava Suchá, Ph.D.**

Olomouc

2024

Na tomto místě bych ráda poděkovala především vedoucí své práce Mgr. Jaroslavě Suché, Ph.D. za přínosné rady, laskavý přístup a čas, který této práci věnovala. Dále děkuji prof. Darcymu Santorovi za svolení přeložit jeho výzkumný nástroj do českého jazyka a použít ho pro výzkumné účely a také Mgr. Heleně Pipové, Ph.D. za pomoc s tímto překladem. Chtěla bych poděkovat také PhDr. Martinu Dolejšovi, Ph.D. za pomoc při tvorbě dotazníkové baterie i PhDr. Danielu Dostálovi, Ph.D. a Mgr. Lucii Viktorové, Ph.D. za jejich rady týkající se výzkumného designu a analýzy dat. Velké poděkování patří také vedení škol a všem pedagogům i studentům, kteří nám umožnili realizaci výzkumné části práce. V neposlední řadě děkuji PhDr. Šárce Sedláčkové, která mě ke studiu psychologie přivedla, a svým rodičům, kteří mě v něm dodnes podporují.

Místopřísežně prohlašuji, že jsem magisterskou diplomovou práci na téma: „Vztah mezi konformitou, sociální oporou a rizikovým chováním dospívajících“ vypracovala samostatně pod odborným dohledem vedoucí diplomové práce a uvedla jsem všechny použité podklady a literaturu.

V Olomouci dne 19.3.2024

Podpis

OBSAH

ÚVOD	5
TEORETICKÁ ČÁST	7
1 Dospívání	8
1.1 Vývoj teoretických přístupů k dospívání.....	8
1.2 Periodizace dospívání.....	9
1.3 Vybrané vývojové změny v dospívání.....	10
1.4 Vývojové úkoly.....	15
2 Rizikové chování.....	18
2.1 Vymezení pojmu rizikové chování	18
2.2 Dělení rizikového chování.....	20
2.3 Vybrané formy rizikového chování a jejich prevalence.....	21
2.3.1 Vybrané formy rizikového chování provozované v reálném světě .	22
2.3.2 Vybrané formy rizikového chování provozované v online světě	26
2.4 Rizikové a protektivní faktory rizikového chování	30
3 Konformita	34
3.1 Vymezení pojmu konformita	34
3.2 Dělení konformity	35
3.3 Klasické studie konformity.....	37
3.4 Faktory ovlivňující konformitu.....	39
4 Sociální opora	44
4.1 Vymezení pojmu sociální opora	44
4.2 Dělení sociální opory a její úrovně	46
4.3 Modely sociální opory.....	48
4.4 Negativní strana sociální opory	51
5 Vztah konformity, sociální opory a rizikového chování dospívajících	54
5.1 Výzkumy nalézající vztahy mezi zkoumanými proměnnými	54
5.2 Výzkumy zpochybňující vztahy mezi zkoumanými proměnnými	60
VÝZKUMNÁ ČÁST	63
6 Výzkumný problém.....	64
7 Typ výzkumu a použité metody	66
7.1 Škála vrstevnického nátlaku, vrstevnické konformity, oblíbenosti a obecné konformity.....	67
7.2 Česká verze dotazníku sociální opory pro děti a dospívající.....	68
7.3 Výskyt rizikového chování u adolescentů.....	69
7.4 Krátký dotazník poruchy závislosti na internetových hrách	70
7.5 Krátký dotazník poruchy závislosti na internetu	71
7.6 Bergenská škála závislosti na sociálních sítích	72

8	Formulace hypotéz ke statistickému testování.....	73
9	Sběr dat a výzkumný soubor	76
9.1	Výzkumný soubor.....	76
9.2	Sběr dat a etické hledisko	78
10	Práce s daty a její výsledky	79
10.1	Charakteristiky zvolených proměnných.....	79
10.2	Ověření platnosti formulovaných hypotéz	81
10.3	Bližší prozkoumání nalezených vztahů	85
10.4	Souhrn výsledků ověření platnosti statistických hypotéz.....	90
11	Diskuze.....	94
12	Závěr.....	105
SOUHRN		107
SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY		115
SEZNAM TABULEK A GRAFŮ		137
PŘÍLOHY.....		138
	Příloha 1: Abstrakt diplomové práce	139
	Příloha 2: Abstract of thesis	140
	Příloha 3: Úvodní strana dotazníkové baterie	141

ÚVOD

Předkládaná práce se zabývá adolescencí. Toto vývojové období se obvykle pojí se značnou mírou emoční lability a impulzivních rozhodnutí, což může potenciálně vést k rizikovému chování, které je pro tuto životní etapu taktéž charakteristické. Na realizaci rizikových aktivit má však vliv i mnoho jiných faktorů, kdy některé z nich můžeme označit za rizikové a jiné zase za protektivní. My jsme se konkrétně rozhodli prozkoumat vztah rizikového chování ke dvěma z těchto faktorů – ke konformitě a sociální opoře, a to u dospívajících studentů středních škol v České republice.

Ke zkoumání právě těchto faktorů nás dovedly závěry předchozí bakalářské práce (Trchalíková, 2022), která se věnovala vztahu rizikového chování a školní úspěšnosti dospívajících. Jedním ze zkoumaných ukazatelů školní úspěšnosti v této práci bylo i třídní klima, kdy jeho souvislost s rizikovými aktivitami z velké části nebylo možné potvrdit. Vysvětlili jsme si to tak, že by mezilidské vztahy (včetně vztahů vrstevnických, jichž se třídní klima mimo jiné týká) s rizikovými aktivitami souvisely, kdyby naše práce byla provedena na větším souboru v době mimo pandemii. Tak vznikl námět na naši aktuální práci – hlubší probádání vztahů rizikového chování ke dvěma výše uvedeným fenoménům, jejichž podstata je taktéž v mezilidských vztazích, a to na obsáhlejším výzkumném souboru získaném mimo pandemii. Jelikož na naši předchozí práci (Trchalíková, 2022) navazujeme, přebrali jsme z ní také první dvě kapitoly teoretické části a podkapitolu 7.3 výzkumné části, které jsme však částečně upravili.

Jelikož je pojem rizikové chování široký, zaměřili jsme se pouze na jeho vybrané formy, a to jak na ty prováděné v reálném světě (abúzus, delikvence, šikana), tak na ty provozované v online světě (riziko závislosti na sociálních sítích, riziko závislosti na digitálních hrách a riziko závislosti na internetu). Také konformita i sociální opora mají více forem. V této práci se zabýváme dvěma typy konformity – konformitou vůči rodičům a jiným autoritám a vrstevnickou konformitou. Stejně tak se věnujeme dvěma typům sociální opory – kamarádské a rodičovské sociální opoře. Přestože jsme si vědomi, že existují i jiné formy rizikového chování, konformity i sociální opory, není v možnostech této práce se všemi z nich zabývat. Za hlavní cíl této práce tedy považujeme zhodnocení vztahů mezi těmito typy konformity, sociální opory a rizikového chování u dospívajících ve věku od 15 do 19 let.

Práce je rozdělena na teoretickou a výzkumnou část. V rámci teoretické části se nejprve věnujeme období adolescence, následně rizikovému chování, konformitě a sociální opoře. Tato část je zakončena kapitolou pojednávající o předchozím výzkumu na dané téma. Ve výzkumné části se jako první budeme zabývat formulací výzkumného problému, navážeme přiblížením výzkumného designu a použitých metod, přejdeme k formulaci statistických hypotéz, popisu sběru dat, výzkumného souboru a etického hlediska. Výzkumnou část završíme popisem analýzy dat, uvedením výsledků a jejich následnou interpretací. Celou práci pak ukončíme souhrnem obou těchto částí.

TEORETICKÁ ČÁST

1 DOSPÍVÁNÍ

Veškeré proměnné, jimiž se tato práce bude zabývat, budeme zkoumat u studentů nacházejících se v období dospívání, a proto této životní etapě věnujeme první z kapitol. Dospívání můžeme dle Hartla (2004, s. 8) definovat jako „období mezi pubescencí, která se do ní ovšem někdy též počítá, a ranou dospělostí“. Toto období je charakteristické nástupem sekundárních pohlavních znaků, dosažením pohlavní zralosti, dozráváním rozumových schopností a dotvářením celistvosti osobnosti (Hartl, 2004).

1.1 Vývoj teoretických přístupů k dospívání

V průběhu času se vyvíjel nespočet vědeckých teorií týkajících se dospívání. V této práci však zmíníme pouze několik vybraných přístupů, s nimiž jsme se v literatuře setkávali nejčastěji. Dle Nielsen Sobotkové (2014) první etapa vývoje těchto přístupů byla charakteristická velkými teoriemi vývoje, které se snažily pokrýt všechny aspekty dospívání. Avšak většina známých studií z tohoto období je ateoretická (např. Inhelder & Piaget, 1958), jelikož se jedná spíše o deskriptivní pojednání. První ucelenou teorii dospívání vytvořil Hall (1904), který adolescenci popsal jako dramatický a nevyhnutelný souboj protichůdných tendencí uvnitř člověka.

Do této etapy je možné řadit také psychoanalytickou teorii Freuda (1905), která klade důraz zejména na biologické faktory, a to především na pohlavní dozrávání a nástup sexuální aktivity. Dle koncepce tohoto autora se adolescenti nacházejí v genitální fázi, jejíž cílem je překonání závislosti na rodičích. Freudová (1937) na svého otce navázala, a dokonce tvrdila, že dospívání je nejvýznamnějším vývojovým obdobím. V této životní etapě podle ní převažují 2 obranné mechanismy – intelektualizace a asketismus. Dalším z přístupů, který má kořeny v psychoanalýze, je přístup Eriksona (1963), který adolescenci považuje za fázi rozvoje vlastní identity, přičemž rizikem tohoto období je konfuze rolí.

V následujících etapách se vědecký pohled na dospívání (např. Bronfenbrenner, 1979; Hamburg, 1992) zaměřil ještě více na účinnější metody výzkumu vývoje, které umožňují lepší sběr a analýzu longitudiálních dat na různé úrovni. V centru zájmu je

plasticita a rozmanitost vývoje (např. Lerner & Steinberg, 2009). Významná je také aplikace vědeckých poznatků do běžného života. Vzrostl vliv ekologického pohledu na vývoj jedince. A zkoumány jsou v současnosti například problémy, jako je užívání drog či antisociální chování, k čemuž často poprvé dochází právě v období dospívání (Nielsen Sobotková, 2014). Lze tedy tvrdit, že stejně jako každá předchozí etapa výzkumu dospívání je i dnešní doba bohatá na inovativní a důležité myšlenky pocházející od významných autorů z oblasti psychologie. Přičemž vědecký pohled na dospívání se dodnes vyvíjí.

1.2 Periodizace dospívání

Věkové ohraničení dospívání není příliš jasné, jelikož pohledy jednotlivých autorů se liší. Například Vágnerová (2012) dělí toto období na dvě dílčí fáze, jimiž jsou raná a pozdní adolescence. Ranou adolescenci vymezuje jako životní úsek mezi 11. a 15. rokem. Za nejnapadnější v této fázi považuje autorka fyzické změny. Následujících 5 let označuje jako adolescenci pozdní. Je tím tedy míněno období od 15 do 20 let. V této etapě zdůrazňuje zejména komplexní psychosociální proměny. Jak u časně adolescence, tak u adolescence pozdní autorka připouští jistou míru individuální variability.

Další vymezení této životní etapy poskytuje Macek (2003), který dospívání dělí do 3 dílčích fází, kterými jsou časná, střední a pozdní adolescence. Časnou adolescenci vymezuje jako období mezi 10. a 13. rokem. Jako střední adolescenci označuje úsek mezi 14. a 16. rokem. Pozdní adolescenci nazývá období od 17 do 20 let. Autor zdůrazňuje svébytnost každé z těchto životních etap a zmiňuje, že srovnávání různě starých dospívajících pouze potvrzuje, jak markantním změnám v tomto období dochází.

Další periodizaci dospívání poskytují Langmeier a Krejčířová (2006), kteří dospívání dělí na pubescenci, která má 2 dílčí fáze, a adolescenci. Za pubescenci považují úsek mezi 11. a 15. rokem. Přičemž od 11 do 13 let trvá první dílčí část tohoto období nazývaná prepuberta a mezi 13. a 15. rokem se dospívající dostávají do druhé dílčí části nazvané vlastní puberta. Fáze prepuberty začíná prvními známkami pohlavního dozrávání a akcelerací růstu, přičemž končí u dívek nástupem menarche a u chlapců první noční polucí. Tito autoři dále uvádí, že u chlapců je fyzický vývoj asi o 1 až 2 roky pomalejší. Fáze vlastní puberty následuje hned poté a trvá do dosažení reprodukční schopnosti. Adolescencí je míněna životní etapa mezi 15 až 22 lety. Až v této fázi dochází k dosažení plné reprodukční zralosti a dokončení fyzického růstu.

Periodizace dospívání pak nebyla opomenuta ani zahraničními zdroji. Například APA (2018) označuje celé období dospívání od 10 do 19 let jakožto adolescenci. A velice podobně i WHO (2014) adolescenci vymezuje jako celé období dospívání od 10/12 až do 19 let. Ač jsou všechna tato časová vymezení dospívání významná, v naší práci budeme vycházet z periodizace Vágnerové (2012), která adolescenci rozdělila na ranou a pozdní, a to z toho důvodu, že zkoumáme dospívající studenty středních škol ve věku od 15 do 19 let, což nejvíce odpovídá vymezení pozdní adolescence této autorky. V práci pro označení daného vývojového období budeme dále používat jak pojem dospívání, tak pojem adolescence.

1.3 Vybrané vývojové změny v dospívání

Dospívání lze nazvat jakýmsi obdobím transformace. Dochází totiž k mnoha změnám, a to jak k fyziologickým, tak k psychickým či sociálním. Dospívající v této životní etapě například prochází výrazným biologickým zráním, přijímá nové zařazení do společnosti a jsou na něj kladena odlišná očekávání týkající se jeho chování a výkonů, což ve výsledku mění také pojetí vlastního já (Nielsen Sobotková, 2014). Jak jsme již však uvedli v předchozích odstavcích, tato práce se bude zaměřovat na adolescenty ve věku od 15 do 19 let, a proto se zmíníme především o vybraných změnách této fáze dospívání.

Tyto změny probíhají souběžně a jsou na sobě závislé. Mají na ně vliv také faktory kulturní, ekonomické, stejně jako výchovný styl rodičů či učitelů. Je však důležité vzít v potaz jak interindividuální, tak intraindividuální variabilitu vývoje. U některých jedinců totiž může docházet k jisté diskrepanci mezi těmito aspekty zrání, kdy kupříkladu ještě není možné na jejich těle sledovat pohlavní zrání, avšak jejich myšlení je již kritické, což je pro dospívání charakteristické. Za posledních 100 let je navíc významný fenomén sekulární akcelerační, což značí urychlení růstu a dřívejší nástup projevů dospívání (Langmeier & Krejčířová, 2006). O sekulární akceleraci ve svém díle pojednává také Muuss (1970), který píše, že tímto trendem jsou silněji ovlivněni chlapci než dívky, jelikož chlapci obecně více podléhají nejrozličnějším vlivům.

Také dle Thorové (2015) po fyzické stránce v průběhu dospívání dochází k řadě významných změn. Narůstá hladina růstových a pohlavních hormonů, vyvíjí se primární i sekundární pohlavní znaky. Urychluje se taktéž růst, a to se týká jak výšky, tak váhy. Na konci adolescence chlapci bývají v průměru o 12 cm vyšší než dívky a u obou pohlaví dochází ke zvýšení fyzické odolnosti, koordinace i výkonnosti. Tělo již mívá téměř

dospělou podobu a dosahuje plné reprodukční schopnosti. Postava dívek se navíc zaobluje, jelikož se jim ukládá tuk jiným způsobem a ve vyšší míře než chlapcům. Guo et al. (1998) konkrétně svou studií týkající se mezipohlavních rozdílů v tělesné kompozici zjistili, že poměr tělesného tuku se u dívek v průměru z 20 % zvyšuje v průběhu adolescence na 26 %. U chlapců od 14 do 18 let procento tělesného tuku nejdříve kleslo a po 18. roce opět vzrostlo. V poměru beztukové hmoty v adolescenci chlapci výrazně předběhli dívky, jelikož se její poměr v jejich těle v průměru zvýšil o 25 kilogramů, kdežto u dívek pouze o 9 kilogramů.

Kromě na první pohled patrných fyzických změn se vyvíjí také mozek dospívajících. Přičemž i v této oblasti se dle výzkumu Brouwerové et al. (2020) obě pohlaví liší. Zatímco věk mozku chlapců od 12 do 19 let byl nižší než věk chronologický, u dívek tomu bylo přesně naopak. Jejich mozek byl vzhledem k chronologickému věku o něco vyvinutější. Dle Jadhava a Boutrela (2019) je v období adolescence důležitý zejména vývoj prefrontální kůry, která se významně podílí na exekutivních funkcích a seberegulaci, ke kterým můžeme řadit například racionální rozhodování, dočasné zpracovávání komplexních událostí a odolávání pokušení. Důsledkem toho, že zmíněná oblast mozku není v tomto vývojovém období ještě plně vyzrálá, pak může být výstřední a rizikové chování, které je pro dospívání charakteristické.

Vývoj mozku dospívajících je úzce spojen s vývojem kognitivním. Dle Piageta (1964) se kognitivním vývojem adolescenti dostávají do stádia formálních logických operací. To znamená, že dospívající nyní dokáží přemýšlet nad hypotézami, a ne pouze nad konkrétními objekty. Jsou navíc schopni využívat operací výrokové logiky, přičemž v předcházejícím stádiu se museli spokojit jen s operacemi týkajícími se vztahů, tříd nebo čísel. Jejich myšlení dosahuje nových komplikovanějších struktur. Ve stádiu konkrétních operací dokázali operace aplikovat pouze na jevy, které si jsou bezprostředně blízké, a kupříkladu je klasifikovat na základě posloupnosti. Nyní se však nachází na úrovni kombinatorického myšlení, kdy jsou schopni uvažovat nad kategoriemi, které jsou mnohem více mobilní. To celé nepochybně dává adolescentům mnoho nových možností.

K vývoji dochází také v emocionální oblasti. Dospívání bývá dle Langmeira a Krejčířové (2006) spojeno se zvýšenou emoční labilitou. Jedinec se stává precitlivějším a projevy citových konfliktů bývají velmi výrazné. Typické jsou časté změny nálad, impulzivní chování, nepředvídatelnost reakcí či nestálost postojů. Studie Slobodskaye (2021) pak naznačuje, že průběh emocionálního vývoje může záviset na pohlaví

adolescenta. Osobnost dívek zraje o něco dříve než osobnost chlapců. Navíc během dospívání dívky skórují výše ve škále neuroticismu oproti chlapcům. Dle výsledků podobně zaměřené studie Van den Akkera et al. (2021) navíc v období adolescence roste míra přívětivosti a svědomitosti jak u dívek, tak u chlapců. Avšak u chlapců je tento nárůst asi o 1 rok zpožděný. Rozdíly se objevily také v míře extravertze, která kolem 16. roku začala vzrůstat pouze u dívek, u chlapců v průběhu adolescence naopak klesala. Otevřenost klesla u obou pohlaví. Dle výzkumu Akseho et al. (2007) se během adolescence dívky a chlapci liší také v úzkostnosti, kdy u dívek je její míra vyšší.

V oblasti prosociálního chování a morálního hodnocení je dle Piageta (1969) jedinec během dospívání ve fázi autonomní morálky, která již není závislá na vnější autoritě, ale je produktem vlastního respektu a smyslu pro spravedlnost. Přičemž spravedlnost se stává centrální normou v rámci morálního usuzování, a je dokonce důležitější než poslušnost, která je relativní. Tento rozvoj morálky je zmíněným autorem spojován s vývojem kognitivním. Dle Kohlberga (1981) se adolescent nejčastěji nachází v jednom ze 3 stádií vývoje morálky – v konvenčním stádiu. Dospívající se v tomto stádiu stále snaží naplňovat očekávání rodiny, skupiny či národu nehledě na důsledky. Nejedná se přitom pouze o konformitu, ale také o projev loajality a identifikace se sociální skupinou, jíž je členem. Toto stádium je pak možné dělit na 2 dílčí fáze – orientaci na to být hodným dítětem a orientaci na řád a zákon. V první z těchto fází jedinec získá přijetí skrze to, že se chová „správně“. Ve druhé se již orientuje na autority, daná pravidla a dodržování pořádku. Gilliganová (1987) ale upozornila na to, že výzkumné soubory předchozích studií morálního vývoje tvořili zejména muži, což shledává problematickým a konkrétně za to kritizuje i dva předchozí autory. Ženy totiž z jejího úhlu pohledu prochází odlišným vývojem morálky, kdy se mnohem více orientují na péči, zatímco pro muže je hlavním ukazatelem spravedlnost.

V období dospívání se nově také vytváří identita dospívajících, čímž se zabývali například Erikson a Eriksonová (1997), kteří tvrdili, že pro úspěšné nalezení vlastního já je nezbytné aktivní selektování rolí, které budou funkční pro formování identity. To je nemožné bez odmítnutí jiných rolí, jež by tuto formaci znemožňovaly. Celý proces tvorby identity pak popisují jako vyvíjející se konfiguraci, která postupně integruje všechny konstituční danosti, výstřední potřeby libida, zvýhodňované kapacity, signifikantní identifikace, efektivní obrany, úspěšné sublimace a konzistentní role. Potvrzení nově

nalezené identity mohou adolescenti hledat skrze souhru s vrstevníky, malé skupinové rituály či účast na společenských událostech.

Na jejich práci navázal Marcia (1980), který identitu definuje jako niternou a dynamickou strukturu našeho já, již sami konstruujeme a která je tvořena našimi dovednostmi, pohnutkami, přesvědčeními a individuální historií. Dle jeho teorie existují 4 stavy identity – dosažená identita, přejatá identita, difúzní identita a moratorium. To, v jakém stavu je identita daného jedince, závisí na přítomnosti či nepřítomnosti krize a závazku. Jedinci, u nichž se vyskytuje dosažená identita, již prošli krizí a následují vlastní ideologické cíle a zvolené povolání. Na rozdíl od osob s přejatou identitou, které si své cíle a povolání nezvolily samy a u nichž zpravidla krize byla velmi malá nebo neproběhla. Difúzní identita se pak vyznačuje tím, že jedinec nemá přítomný závazek a ujasněný směr, kterým se chce vydat, nehledě na to, zda u něj krize proběhla či nikoliv. Pro moratorium je typická přítomnost krize, přičemž závazek zatím není ujasněn či přítomen. Dle Thorové (2015) jsou pro dospívající běžné všechny z těchto stavů identity.

Výzkum Macka a Osecké (1996), který vycházel z předpokladu, že naše identita má několik modalit a že každá z těchto modalit má pro danou osobu subjektivní význam, pak navíc ukázal, že pro adolescenty z daného výzkumného souboru bylo nejdůležitější modalitou já z pohledu rodičů. Tato studie tedy přichází s tvrzením, že pro dospívající jsou stále nejvlivnějšími a nejdůležitějšími osobami v procesu tvorby identity právě rodiče. Během dospívání navíc také údajně roste na významu reálného já, nechtěného já a já z pohledu přátel, kdy všechny z nich jsou důležitější pro děvčata než pro chlapce. Meeus et al. (2002) se ve své studii také zaměřili na vliv vztahů s rodiči a s vrstevníky na formování různých podob adolescentní identity. Mají za to, že zatímco vztah s rodiči má vliv na školní identitu adolescentů, vztahovou identitu určují spíše vrstevníci.

Dále se zaměříme na proměny výše uvedených i jiných adolescentních vztahů. Dle Říčana (2006) se jedinec postupně osamostatňuje už od kojeneckého věku a dospívání je jen další fází tohoto procesu nezávislosti na rodičích. Přestože se jedinec stále více orientuje na vrstevníky, jeho vztah s rodiči je pro něj nadále důležitý, ať už z hlediska existenčního, či citového. V období adolescence dle Thorové (2015) tedy postupně přechází vztah rodičů a dospívajících do horizontální polohy. To znamená, že je více symetrický a demokratický. Místo emoční závislosti se objevuje vzájemná podpora, respekt a spolupráce. Přičemž celý tento proces vyžaduje vzájemnou komunikaci. Rodiče adolescentovi mohou toto období usnadnit zejména atmosférou přijetí. Taktéž ve

společnosti je dospívání vnímáno jako moratorium, což označuje období, kdy je do jisté míry tolerováno specifické chování a je chápán jeho vývojový význam.

Mění se také vztahy se sourozenci, patří do stejné generace a mohou spolu mnohé sdílet. Jsou-li však sourozenci na odlišné vývojové úrovni, hrozí, že si přestanou rozumět. Samotná potřeba osamostatnění se může projevit také ve vztahu k sourozencům. Starší sourozenci dospívající většinou ovlivňují více než mladší. Mohou je napodobovat či jim závidět větší volnost. Někdy se naopak snaží co nejvíce odlišit. K mladším sourozencům jsou adolescenti zpravidla nevraživí a ztrácí o ně zájem. Roste také na významu vztahů s jinými vrstevníky, jimiž mohou být například přátelé či spolužáci. Ti mají podobné problémy, sdílí spoustu názorů či hodnot a mohou preferovat podobný způsob života. Ztotožnění se s určitou skupinou se navíc může stát základem pro vytváření individuální identity, která zatím není dostatečně stabilní (Vágnerová, 2012).

Partnerské vztahy v dospívání bývají přelétavé a mají experimentující charakter. Jedná se zpravidla o období prvních erotických zkušeností. Vznikají první páry, a to na výlučně emočním poutě. City v těchto vztazích bývají bouřlivé, silné a pomíjivé. Častá je erotická vášeň a promiskuita, naopak ne tak obvyklé jsou v tomto období důvěrnost či závazek. Tyto vztahy občas vznikají pouze ze zvědavosti nebo ze snahy potvrdit si svou hodnotu a sebevědomí je spojeno především s vnímanou atraktivitou. Tyto zkušenosti jsou však velmi důležité pro další vývoj jedince a jeho budoucích vztahů, jelikož se pomocí nich dospívající učí a připravuje se na navázání plnohodnotného vztahu s životním partnerem (Thorová, 2015). Subrahmanyamová a Greenfieldová (2008) navíc uvádí, že k posílení vztahů s přáteli a romantickými partnery adolescenti v dnešní době často využívají nástroje elektronické komunikace (např. e-mail, sociální síť, SMS zprávy či blogy), kdy tento způsob komunikace může přinést určité výhody, jako je snížení sociální úzkosti, ale také nevýhody, jako je sexuální predátorství.

Mění se i vztahy k učitelům, kdy dospívající bývají k pedagogům často velmi kritičtí. Každou chybu či nedostatek postřehnou a komentují. Dávají jim nelítostné přezdívky. Za dobré vztahy s učiteli se často stydí a projevují je s opatrností. Mají strach, že když si toho všimnou spolužáci, budou je považovat za šplhouny. Příčinou nadměrné kritiky může být přenesení vzpoury a odporu vůči rodičům na jiného dospělého. Nemusí se tedy nutně jednat o hlubokou nenávist. Celkově se dá říct, že kterýkoliv dospělý zhruba nad 40 let bývá dospívajícími kritizován a považován za zaostalého, nezíská-li si nějakým způsobem jejich sympatie (Říčan, 2006).

Lze tedy podotknout, že každá oblast života se během adolescence velmi zřetelně mění. I když je dospívání plné změn, výkyvů či konfliktů, je důležité si uvědomit, že to všechno má svůj vývojový účel a je nezbytným prostředníkem ke zralosti v pozdějších vývojových obdobích. Domníváme se, že je také dobré vzít v potaz, že každý si tímto obdobím musí nebo musel projít, snažit se mít pochopení a být co nejvíce tolerantní vůči specifikům této životní etapy.

1.4 Vývojové úkoly

Každé životní období se pojí s určitými vývojovými úkoly a není tomu jinak ani v období dospívání. Macek (2003) poskytl upravenou verzi původních vývojových úkolů pro adolescenci od Havighursta (1948), které zní takto: 1) přijetí vlastního těla (včetně pohlavní zralosti a pohlavní role), 2) kognitivní komplexita, flexibilita a abstraktní myšlení, 3) uplatnění emocionálního a kognitivního potenciálu ve vztazích s vrstevníky obojího pohlaví, 4) změna vztahů k dospělým (autonomie, vzájemný respekt a kooperace nahrazující závislost), 5) získání představy o ekonomické nezávislosti a směřování k volbě povolání, k získání základní profesní kvalifikace a k ujasnění představ o budoucí profesi, 6) získání zkušeností v erotickém vztahu, příprava pro partnerský a rodinný život, 7) získání kompetence pro sociálně zodpovědné jednání, 8) představa o budoucích prioritách, důležitých osobních cílech a životním stylu a 9) ujasnění hierarchie hodnot, reflexe a stabilizace světového názoru. Tyto úkoly mají navíc několik dimenzí. Co se týče té kulturní, uvedené nároky na dospívající se hodí pro evropskou či severoamerickou společnost, avšak pro jiné části světa by mohly být odlišné.

Zajímavé zjištění týkající se zmíněných úkolů pak přinesla také Štiková (2012), která se ve své diplomové práci zabývala tím, jak je zvládají plnit adolescenti navštěvující nízkoprahové zařízení pro děti a mládež. Zatímco splnění prvního úkolu týkajícího se přijetí svého těla se jim dařilo, v uplatňování intelektových schopností byli úspěšní jen v některých oblastech, přičemž školní prospěch měla většina z respondentů poměrně špatný. Zbytek vývojových úkolů se jim pak dařilo plnit poměrně bez problémů až na jeden z nich – stanovení budoucích priorit, což považovali za nelehké. Dále také práce Gyuranové (2010) zkoumající proměnu hodnot studentů středních škol a učilišť potvrzuje, že v průběhu adolescence skutečně dochází k ujasnění hierarchie hodnot, tedy plnění posledního z úkolů, jelikož našla signifikantní rozdíly mezi hodnotami studentů prvního a posledního ročníku.

Rabagliettiová a Ciairanová (2008) ve své práci poskytly alternativní dělení vývojových úkolů adolescence do 3 oblastí, kterými se staly úkoly osobní, k nimž jako příklad uvedly získání autonomie v organizaci volného času, dále sociálně-institucionální úkoly, mezi které zařadily dosažení školní úspěšnosti, a dále také úkoly vztahové, mezi něž patří kupříkladu budování vztahů s opačným pohlavím. Tyto autorky navíc přišly se závěrem, že existuje přímý pozitivní efekt přátelské opory na zvládnutí všech vyjmenovaných vývojových úkolů adolescence a že konflikt s přáteli je naopak negativně spojen se školní úspěšností a pozitivně spojen s randěním.

Dále Hurrelmann a Quenzel (2018) za 4 hlavní vývojové úkoly v průběhu celého života pak považují kvalifikaci, navazování vztahových vazeb, spotřebu a účast. Tvrdí, že pokud dokážeme tyto životní oblasti zvládnout, může dojít k individuaci a sociální integraci, které jsou předpokladem pro formování vlastní identity. Nalezení vlastní identity pak považovali za hlavní úkol dospívání například již zmínění autoři Erikson a Eriksonová (1997), kteří vycházeli z předpokladu, že s každým vývojovým obdobím se pojí splnění určitého úkolu, jenž odpovídá úrovni kompetencí daného jedince. Domnívali se, že až když daný jedinec úkol splní, může vývoj jeho osobnosti pokračovat. Nepodaří-li se dospívajícímu splnění primárního vývojového úkolu adolescence – nalezení identity, může to mít negativní důsledky, ke kterým patří zmatení rolí či až patologická regrese. Dále ve své práci zdůrazňují, že spolehlivost závazků mladých dospělých taktéž závisí na tomto zvládnutí či nezvládnutí nalezení svého já. A přestože každý z úkolů uvedených v této kapitole je nesmírně důležitý, tak důležitost formování identity v průběhu adolescence ve svých dílech vyzdvihují i jiní autoři, jako jsou například Marcia (1980) anebo Říčan (2006, s. 216), který dokonce uvádí, že „adolescence je vrcholem osobního zápasu o identitu“.

Pro shrnutí první kapitoly můžeme podotknout, že například dle Dolejše a Orla (2017) je dospívání nejvíce dynamickým životním obdobím, v němž dochází ke změnám ve všech oblastech života. Je charakterizováno experimentováním a poznáváním světa, okolí i sebe samého. Dospívající vykonávají širokou škálu aktivit, kdy některé z nich jsou bezpečné a jiné mohou být rizikové. Jejich poměr je individuální a závisí na mnoha faktorech, avšak je možné říct, že každý jedinec se do určité míry chová rizikově a realizace těchto aktivit je součástí vývoje. Dle Thorové (2015) dospívající dokonce riskují daleko více než dospělí, přestože jsou v myšlení vyspělí natolik, aby si uvědomovali následky svého jednání. Adolescenti jsou totiž impulzivní a ochotní riskovat, získají-li za to pozornost či obdiv. Steinberg (2007, s. 58) navíc na základě své studie tvrdí, že

„zvýšená míra rizikového chování během dospívání je normativní, biologicky řízená a do určité míry nevyhnutelná“. Tento autor také uvádí, že již zmíněná citlivost adolescentů vůči odměně ve formě pozornosti či obdivu se nedá příliš utlumit či odložit. Na základě těchto důvodů jsme se tedy rozhodli následující kapitolu této práce věnovat právě rizikovému chování adolescentů.

2 RIZIKOVÉ CHOVÁNÍ

K tomu, aby adolescenti mohli plnit své cíle a vývojové úkoly zmíněné v předchozí kapitole, slouží jisté chování, ať už se jedná o to rizikové, či bezpečné. Konkrétní kroky osoby, které zvolí k dosažení těchto cílů a naplnění úkolů, pak závisí na jejích mentálních reprezentacích, jež dávají význam jejím emocím a zkušenostem. Pro dospívající je charakteristická unáhlenost, jednoznačnost interpretací a nedostatek předchozích zkušeností, které mají vliv na jejich rozhodovací procesy a posuzování dané skutečnosti. Není tedy divu, že se formy jednání, které dospívající používají k překonání tohoto vývojového období, mezi něž patří mimo jiné nápodoba dospělých, experimentování, překračování limitů, vyhledávání nových zážitků či únik, mohou jednoduše překlénout v rizikové chování (Nielsen Sobotková, 2014).

2.1 Vymezení pojmu rizikové chování

Pojem rizikové chování je ve svém základu složen ze dvou slov – riziko a chování. Podíváme-li se na tato slova odděleně, můžeme dle Hartla (2004, s. 230) riziko definovat jako „situaci nebo aktivitu s vysokou mírou pravděpodobnosti neúspěchu nebo ztráty“. Chování je pak dle zmíněného autora možné vymezit jako „souhrn vnějších projevů, činností, jednání a reakcí organismu“ (Hartl, 2004, s. 88). Pokud tato slova pak opět spojíme do termínu rizikové chování, lze dle Macka (2003) říct, že je to chování týkající se na jedné straně poškozování tělesného či psychického zdraví daného jedince, na straně druhé ohrožování společnosti, čímž je míněn negativní vliv na druhé či jejich újma. Dále také podotýká, že je těžké popsat konkrétní psychologické charakteristiky pojící se s tímto chováním, jelikož problémy a rizika se mohou vzájemně prolínat a facilitovat. Navíc se tyto aspekty od sebe mohou výrazně lišit v jednotlivých etapách dospívání.

Širůčková (2015, s. 161) tvrdí, že „pojem rizikové chování zahrnuje rozmanité formy chování, které mají negativní dopady na zdraví, sociální nebo psychologické fungování jedince anebo ohrožují jeho sociální okolí, přičemž ohrožení může být reálné nebo předpokládané“. Všechny formy rizikového chování pak mají společné to, že se

objevují na prepatologické úrovni. Avšak i u osob s diagnostikovanou patologií se rizikové chování může vyskytovat. Existuje široká škála tohoto chování počínající extrémním výskytem projevů běžného chování až po chování, které hraničí s patologií. Dle Dolejše a Orla (2017) je rizikové chování navíc vždy spojeno s negativními důsledky a do určité míry ovlivňuje okolí daného jedince. Tento způsob chování je však nedílnou součástí života a vývoje adolescenta.

V naší práci jsme jakožto primární teoretické východisko využili pojetí Jessora (1991), který za náplň rizikového chování považuje aktivity vyskytující se zároveň, s negativním vztahem vůči konvenčnímu jednání a s identickými příčinami vzniku. Objev, že jednotlivé formy rizikového chování dospívajících mají tendenci vyskytovat se společně a že naplňují stejné funkce, navíc tohoto autora přivedl k závěru, že existuje fenomén, jenž nazval „syndrom rizikového chování adolescentů“, jehož existenci také výzkumně podložil (např. Donovan & Jessor, 1985). Do té doby byly rizikové aktivity studovány pouze odděleně, jako by se každá z nich vyskytovala nezávisle na té druhé. Tato zjištění byla tedy poměrně převratná a dala Jessorovi možnost založit vlastní teorii problémového chování, jejíž platnost se potvrdila i v pozdějších studiích (např. Vazsonyi et al., 2008). Tato teorie rizikové chování vidí jako sociálně definovaný problém, zdroj obav či chování, jež je vzhledem k pravidlům dané společnosti neakceptovatelné (Jessor & Jessor, 1977). Jessor (2018a) tedy za rizikové chování označuje veškeré chování, které narušuje kterýkoliv z psychosociálních aspektů adolescentova vývoje. Mezi tyto psychosociální aspekty patří například plnění vývojových úkolů a očekávaných sociálních rolí, nabývání základních dovedností, kompetencí a smyslu pro adekvátnost. Dále také uvádí, že rizikové chování může narušit přechod do dalšího vývojového období – mladší dospělosti.

Přestože se definice rizikového chování jednotlivých autorů mírně odlišují, mají společné to, že zdůrazňují jisté negativní dopady, ohrožení a poškození, které toto jednání přináší. Je proto z našeho pohledu podstatné se tímto fenoménem zabývat hlouběji, snažit se mu porozumět a v nejlepším případě také předcházet. Za jeden z kroků k lepšímu porozumění považujeme již zmíněná zjištění, se kterými přišel Jessor (1991), jenž uvádí, že jednotlivé formy rizikového chování mají tendenci vyskytovat se společně a naplňují charakter syndromu.

2.2 Dělení rizikového chování

Existuje mnoho autorů zabývajících se rizikovým chováním a většina z nich jej dělí dle vlastní typologie, neexistuje tedy jeden všeobecně platný způsob, jak ho členit. Jessor (2018b) v závislosti na své teorii problémového chování tvrdí, že je vhodné formy rizikového chování zkoumat po segmentech, nikoliv se zabývat jednotlivými typy izolovaně. Z toho důvodu rizikové chování rozdělil do 3 kategorií – abúzus návykových látek, delikvence a sexuální rizikové chování (Jessor, 1998).

Širůčková (2010, s. 161) rizikové chování považuje za komplexní kategorii a nabízí jeho dělení do 7 následujících skupin: 1) „interpersonální agresivní chování“, 2) „delikventní chování ve vztahu k hmotnému majetku“, 3) „rizikové zdravotní návyky“, 4) „sexuální chování“, 5) „rizikové chování ve vztahu k společenským institucím“, 6) „prepatologické hráčství“ a 7) „rizikové sportovní aktivity“. Tato autorka uvádí i konkrétní příklady těchto forem rizikového chování. K interpersonálnímu agresivnímu chování řadí šikanu či týrání. Za delikventní chování ve vztahu k hmotnému majetku označuje krádeže nebo vandalismus. Pití alkoholu či užívání drog spadá k rizikovým zdravotním návykům. K rizikovému sexuálnímu chování uvádí například promiskuitu či nechráněný pohlavní styk. Záškoláctví a neplnění školních povinností řadí k rizikovému chování ve vztahu ke společenským institucím. V neposlední řadě zmiňuje provozování adrenalinových sportů jako příklad rizikových sportovních aktivit.

Další mírně odlišné dělení rizikového chování do jednotlivých kategorií poskytuje kupříkladu Nielsen Sobotková (2014, s. 128), která jej člení velmi podrobně do 15 kategorií, a to následujícím způsobem: 1) „záškoláctví“, 2) „lhaní“, 3) „agresivita, agresivní chování“, 4) „šikana, kyberšikana, násilné chování“, 5) „obecně kriminální jednání“, 6) „vandalismus“, 7) „závislostní chování“, 8) „rizikové chování na internetu“, 9) „rizikové sexuální chování“, 10) „rizikové chování v dopravě“, 11) „extrémně rizikové sporty, hazardní aktivity“, 12) „užívání anabolik a steroidů“, 13) „nezdravé stravovací návyky“, 14) „extremismus“ a 15) „xenofobie, rasismus, intolerance, antisemitismus“. Autorka o záškoláctví dodává, že bývá spjato s nejrůznějšími důvody, experimentováním, poruchami učení či chování. Co se lhaní týče, má za to, že společností není dostatečně považováno za rizikové. U obecně kriminálního jednání vyzdvihuje především krádeže. Ve spojitosti s vandalismem uvádí ničení majetku školy nebo spolužáků, působení hooligans či sprejerů. Za závislostní chování považuje mimo užívání legálních a nelegálních látek

například také závislost na nakupování nebo gambling. Do rizikového chování na internetu spadá také stahování filmů či hudby bez oprávnění. Předčasný pohlavní styk, prostituční chování nebo náhodné známosti kromě jiných příkladů řadí k rizikovému sexuálnímu chování. Neznalost dopravních předpisů či přeceňování svých schopností v provozu spadá zase do kategorie rizikové chování v dopravě. Za odlišnost hazardních aktivit proti extrémním rizikovým sportům pak uvádí vědomí, že jedinec hazarduje s reálným rizikem smrti. K extremismu poskytuje výčet několika příkladů, mezi nimiž se například objevují ultras, skinheads nebo radikálně ekologičtí extrémisté.

Také Dolejš (2010, s. 36) uvádí své eklektické dělení rizikového chování. Tento autor ho rozdělil do 7 základních kategorií, které jsou následující: 1) „užívání a zneužívání legálních a nelegálních látek“, 2) „kriminalita“, 3) „šikana, hostilita a agresivní chování“, 4) „problémové sexuální aktivity“, 5) „školní problémy a přestupky“, 6) „extremistické, hazardní a sektářské aktivity“ a 7) „ostatní formy rizikového chování“.

Typologií rizikového chování existuje mnoho, přičemž některé z nich jsou velmi podrobné a složené z mnoha různých kategorií, zatímco jiné jsou stručnější a názvy jednotlivých kategorií jsou vytvořeny tak, aby obecně zastřešovaly mnoho forem rizikového chování zároveň. Ve výzkumné části předkládané práce se zaměříme především na šest vybraných kategorií rizikového chování, kterými jsou abúzus návykových látek, delikvence, šikana, riziko závislosti na sociálních sítích, riziko závislosti na digitálních hrách a riziko závislosti na internetu.

2.3 Vybrané formy rizikového chování a jejich prevalence

Jak jsme již nastínili v předchozích odstavcích, forem rizikového chování a různých členění tohoto fenoménu existuje nespočet. V možnostech této magisterské práce tedy není zabývat se všemi z nich. Proto bychom rádi věnovali zvláštní pozornost zejména šesti již zmíněným kategoriím – abúzu, delikvenci, šikaně, riziku závislosti na sociálních sítích, riziku závislosti na digitálních hrách a riziku závislosti na internetu. Nejprve se zaměříme na první tři z nich, které jsou provozovány v reálném světě, a následně navážeme zbývajících třemi prováděnými v online světě.

2.3.1 Vybrané formy rizikového chování provozované v reálném světě

Každý jedinec, jak uvádí Čerešník (2016a), se denně potýká s mnoha podněty, které ho ovlivňují a víceméně nabádají k užívání jistých legálních či nelegálních látek. Mezi tyto podněty je možné například řadit přesvědčování kamarády, reklamní slogany a letáky, nabídku marihuany na ulicích, marketingové telefonáty či zápas o prodej farmak. Cílem těchto podnětů běžně bývá snaha o přesvědčení k dlouhodobému užívání, a tedy následný zisk z prodeje. Dlouhodobé užívání pak může mimo jiné vést k rozvoji závislosti. Tyto podněty mají dopad také na dospívající, u nichž užívání těchto látek představuje velké riziko, jelikož se například mohou stát pokusnými osobami pro testování účinků či návratnosti investic vynaložených na vývoj dané látky. Užívání těchto látek můžeme označit souhrnným pojmem abúzus, který je dle Hartla (2004, s. 7) konkrétně definován jako „nadměrné požívání toxických látek, jako je alkohol, káva, tabák, léky na spaní, léky proti bolestem a také jejich užívání v nevhodnou dobu“.

Nielsen Sobotková (2014) se domnívá, že nejčastěji zastoupenou formou rizikového chování v adolescenci je právě onen zmíněný abúzus, a to především konzumace alkoholu, kouření cigaret, zkušenosti s drogami (zejména s marihuanou), kdy tyto formy rizikového chování asociuje hlavně se způsobem trávení volného času a druhem vrstevníků. Dle výzkumu Verešové (2020) se navíc 41 % adolescentů pohybuje za hranicí rizikovitosti v užívání drog a 52 % adolescentů nadměrně užívá alkohol. Tato studie také potvrzuje již zmíněné tvrzení, že v porovnání s jinými formami rizikového chování, mezi které patří například delikventní či agresivní rizikové chování, se užívání návykových látek vyskytuje nejčastěji. Rizikovost v této studii rostla s věkem. Co se pohlaví týče, chlapci vykazovali častější nadužívání alkoholu (asi o 10 %) než děvčata.

Dále také Tomšík et al. (2017) došli svým výzkumem ke stejnému závěru, a to že míra rizikového chování prudce stoupá s věkem, přičemž za zlomové období označili 14 až 16 let. Studie Čerešníka a Gatíala (2014) pak přináší výsledek shodný s druhým tvrzením týkajícím se mezipohlavních rozdílů. I v tomto výzkumu chlapci dosahovali vyšších hodnot v rizikovém chování, přičemž u abúzu návykových látek rozdíl v průměru činilo asi 0,19 bodu. Dalším zajímavým zjištěním zmíněných autorů, kteří zkoumali slovenské adolescenty, také bylo, že dle hrubého odhadu asi 48 870 z těchto dospívajících pilo během posledních 30 dní alkohol, 27 660 za posledních 30 dní kouřilo tabák a 20 520 již kouřilo marihuanu. Léky bez vědomí rodičů a bez zdravotních problémů pak užívá asi 19 600

slovenských dospívajících. Opilost spojenou s následnou ztrátou paměti zažilo asi 11 300 z nich a 8 070 z těchto dospívajících kouří více než 5 cigaret denně.

Statistiky OECD a European Observatory on Health Systems and Policies (2019) se zabývaly prevalencí abúzu návykových látek v České republice, kdy poukázaly na to, že především konzumace alkoholu je u českých adolescentů vysoká. Téměř polovina chlapců a třetina dívek ve věku mezi 15 a 16 lety totiž uvedly alespoň 1 nedovolené užívání alkoholu v průběhu posledního měsíce, což přesahuje evropský průměr. Stejně tak celková konzumace alkoholu v České republice přesahuje se svými asi 11,6 litry alkoholu na osobu evropský průměr (10 litrů) a dělá z nás tak jedny z největších konzumentů alkoholu v Evropě. Statistiky OECD (2021) také ukázaly, že i v celkovém zastoupení každodenních kuřáků nad 15 let, které v roce 2019 v ČR činilo asi 18 % populace, se pohybujeme poměrně vysoko. Ještě více každodenních kuřáků nad 15 let je však na Slovensku, kde se jejich prevalence v roce 2019 pohybovala okolo 21 %. ESPAD (2020) navíc uvádí, že v průměru 1 z 6 evropských studentů má zkušenost se zakázanými drogami, nejčastější užívanou látkou je přitom kanabis, jehož spotřeba se v této věkové kategorii v posledních letech zvyšovala.

Kromě abúzu uvedených návykových látek je v poslední době populární také užívání nikotinových sáčků, jež v rámci praktické části naší práce budeme mimo jiné zkoumat. Kulháněk et al. (2022) zdůrazňují, že užívání nikotinových sáčků převládá v adolescenci, což autoři spojují s reklamou a propagací těchto výrobků soustředících se právě na děti a dospívající. Jedná se o malé bílé sáčky obsahující celulózu a vlákna napuštěná směsí čistého nikotinu a aditiv, sladidel a příchutí, aniž by obsahovaly tabák. Množství nikotinu na 1 sáček se v průměru pohybuje okolo 2 až 7 mg. Aplikují se do úst, kde se přes bukalní sliznici vstřebává nikotin. Kolomazník (2023) pak provedl výzkum týkající se užívání nikotinových sáčků studenty středních škol a přišel s výsledkem, že 18,6 % z nich někdy v životě užilo nikotinové sáčky. Každý nebo téměř každý den je užívá 2,2 % studentů. Většina z nich (73,7 %) je poprvé vyzkoušela mezi 15. a 17. rokem. Nejčastějšími motivy k užívání byly zvědavost, stimulační účinky a diskrétnost sáčků.

Výsledky hodné pozornosti týkající se abúzu přinesla také studie Kandelové (1998), která abúzus návykových látek dospívajících propojuje s údajem o tom, zda návykové látky užívala jejich matka během těhotenství. Konkrétně tvrdí, že pití alkoholu i kouření v prenatálním období má statisticky signifikantní efekt na pití alkoholu dcer.

Zároveň platí, že vyšší vliv má prenatální pití alkoholu. Co se týče kouření, tento efekt nefunguje – prenatální pití alkoholu nemá pozorovatelný vliv na kouření adolescentů.

Kekkonen et al. (2021) zase místo o možných příčinách abúzu návykových látek pojednávají o jeho následcích. Kdy pravidelné užívání alkoholu během adolescence a mladé dospělosti tito autoři asociují zejména se změnou objemu mozečku. Dolejš (2010) také uvádí několik rizik spojených s užíváním alkoholu, mezi něž zařadil například oslabení psychických funkcí či sociálních dovedností, zdravotní problémy, vznik závislosti a výskyt dalších forem rizikového chování. Obdobně také studie Jacobse et al. (2021) dává do spojitosti užívání e-cigaret a marihuany se zdravotními riziky a rozvojem dalších forem rizikového chování, do nichž spadá například násilí či sexuální rizikové chování.

Z předchozího odstavce tedy vyplývá, že první ze zvolených kategorií – abúzus návykových látek – může být spojeno s druhou z nich – s šikanou. Šikanu můžeme dle Hartla (2004, s. 271) vymezit jako „tělesné, psychické nebo spojené ponižování nebo týrání jedinců jinými, nejčastěji ve vrstevnických skupinách“. Šikanu pak Dolejš (2010) ve své již výše uvedené typologii rizikového chování spojuje s hostilitou a agresí. Hostilitu Hartl (2004, s. 82) definuje jako „nepřátelský postoj vůči sobě nebo jiným osobám“ a agresi stejný autor vymezuje jako „nepřátelství, útok, útočnost vůči sobě, předmětu či překážce na cestě k uspokojení potřeby“.

Co se týče agresivního chování, senzitivním obdobím pro výskyt této formy rizikového chování je dle Verešové (2020) zejména věk od 16 do 18 let. Největší míra agrese se v této studii objevila ve skupině osmnáctiletých, a to jak ve variabilitě, tak ve frekvenci projevů. Zaměříme-li se na mezipohlavní rozdíly, můžeme dle této studie konstatovat, že projevy agresivního rizikového chování se vyskytují častěji u chlapců (asi o 4,6 %) než u děvčat. Přičemž až u 58,4 % děvčat z výzkumného souboru se nevyskytla žádná forma agrese. Avšak je třeba mít na paměti, že u některých dívek se tato forma rizikového chování stále vyskytuje a je potřeba intervence cílit na obě pohlaví.

Studie Pavloviče et al. (2013) porovnávající výskyt agrese u studentů s určitou formou intelektuálního znevýhodnění a u běžných studentů pak potvrdila tvrzení týkající se mezipohlavních rozdílů v souboru běžných studentů, kdy opět převažovaly agresivní projevy u chlapců. Při porovnání věkově odlišných kohort ve stejné skupině taktéž došli k závěru, že agresivní projevy se vyskytují ve větší míře v adolescenci než v pubescenci. Navíc tato studie prokázala, že 98 % dospívajících z celkového souboru bylo vystaveno

určité formě agresivního jednání, 25 % studentů s intelektuálním znevýhodněním a 75 % ostatních studentů se přiznalo k účasti na některé z forem tohoto chování. Na základě výpovědi učitelů pak nejčastěji se vyskytujícími formami agresivního chování byla slovní agrese, skrytá agrese, fyzická agrese, hostilita a také šikana.

Dle výzkumu Čerešníka (2016b) se šikana dokonce objevuje mezi 5 nejčastějšími formami rizikového chování u dospívajících obecně. Zbývajících 4 nejčastějšími formami rizikového chování jsou pak závislostní a delikventní chování, sexuální rizikové aktivity, rizikové stravovací a pohybové aktivity. Čerešník a Gatál (2014) na základě své studie u slovenských dospívajících odhadují, že asi 81 150 z nich bylo či je obětí urážení, 31 820 těchto dospívajících bylo či je obětí agrese a 19 130 z nich bylo či je zesměšňováno. Zhruba 47 260 z nich pak na vlastní kůži zažilo roli agresora, jelikož sami fyzicky někomu ublížili.

Statistiky WHO (2005) navíc uvádí, že v roce 2002 bylo v Evropě násilí a agresivní jednání příčinou až 257 000 úmrtí, konkrétně interpersonální násilí v Evropě zabíjí zhruba 73 000 lidí ročně a až 3 000 000 osob je v důsledku tohoto typu násilí ošetřováno v nemocnici. Důležité je také zmínit, že konkrétně násilí mezi mladými lidmi je třetí nejčastější příčinou úmrtí. Jakožto hlavní rizikové faktory v oblasti násilí je touto organizací označováno přihlížení násilí v rodině, dále špatná výchova, špatný školní prospěch, majetková nerovnost, chudoba, přístupnost ke zbraním a přílišná konzumace alkoholu či drog. Z uvedeného tedy vyplývá, že zmíněná forma rizikového chování by neměla být podceňována, jelikož může vést k negativním důsledkům. Je tedy důležité se touto problematikou zabývat a snažit se předcházet jejímu výskytu či rozvoji.

Další z vybraných kategorií je delikvence, kterou Hartl (2004, s. 288) konkrétně vymezuje jako „protispolečenské jednání“. Dle Dolejša (2010) se jedná o závažný jev, který ohrožuje hodnoty společnosti a společnost samotnou. Tento autor navíc dodává, že delikventní chování dospívajících je pro společnost více alarmující oproti tomuto chování u dospělých, kdy příčiny tohoto chování jsou rozmanité a náprava delikventů je náročná, a to jak časově, tak finančně. Nielsen Sobotková (2014) vnímá za hlavní indikátor delikventního chování trestnou činnost. Mezi nejčastější formy trestné činnosti dospívajících řadí násilí proti jednotlivci nebo skupině, opilství a výtržnictví, neoprávněné užívání motorového vozidla, rozkrádání a vandalismus, toxikomanii, prostituci, gamblerství a trestnou činnost páchanou prostřednictvím internetu.

Verešová (2020) tvrdí, že 39 % adolescentů překračuje míru rizikovitosti, co se delikventního chování týče. Nejvíce projevů tohoto chování pak pozorovala ve skupině patnáctiletých, následovala skupina sedmnáctiletých a devatenáctiletých. Opět se zde také projevilo již zmíněné, chlapci dosáhli vyšší míry této formy rizikového chování než děvčata (o 2 %). Dokonce až u 66 % dívek z výzkumného souboru nebyly pozorovány vůbec žádné projevy delikventního chování. Taktéž studie Čerešníka (2019a) potvrzuje, že chlapci se chovají více rizikově v oblasti delikventního a závislostního chování. Dívky zase mívají větší problémy s rodinnými rituály, avšak rozdíl oproti chlapcům není příliš vysoký. Ve svém výzkumu pak Čerešník a Gatál (2014) odhadují, že 58 320 slovenských dospívajících už někdy něco ukradlo, přičemž 38 730 těchto dospívajících již ukradlo peníze a 24 670 ukradlo něco z obchodu. Cizí majetek již poškodilo asi 37 120 z nich a 14 980 mělo problém s policií. Krádeže a falšování podpisů pak na některých ze zkoumaných škol objevovaly jako nejčastější formy rizikového chování.

Výzkum Zemanové a Dolejš (2018) také přichází s výsledkem, že chlapci mají větší sklony k rizikovému chování, zejména co se delikventního chování týče. Avšak podotýkají, že tyto mezipohlavní rozdíly jsou validní pouze u mladších dospívajících, v pozdějších etapách adolescence se rozdíly zmenšují. Echazu a Nocetti (2019) navíc dokládají další zajímavé zjištění, že spoustu předčasně vyspělých dospívajících, kteří se původně do kriminálního a rizikového chování vůbec nezapojovali, svůj postoj změnili poté, co prožili několik zážitků, které byly pro sílu jejich vůle příliš vyčerpávajícími. Mezi tyto zážitky může patřit například policejní obtěžování, stát se obětí zločinu či přílišný odklon od hodnot vrstevníků. Sobotková et al. (2007) stejně jako předchozí autoři vyzdvihují vliv vrstevníků a jejich hodnot. Uvádí, že vzrůstající styk s vrstevníky, kteří prokazují delikventní chování, se pojí s nárůstem antisociálního chování.

2.3.2 Vybrané formy rizikového chování provozované v online světě

Kromě zmíněných rizikových aktivit prováděných v reálném světě existují i online formy rizikového chování, mezi něž můžeme zařadit například i některé námi zvolené proměnné – riziko závislosti na sociálních sítích, riziko závislosti na digitálních hrách či riziko závislosti na internetu. Užívání novodobých technologií, jako jsou počítače, internet, e-mail, mobilní telefony aj., se stalo součástí našeho každodenního života již od nejútlejšího dětství. Většině lidí technologie slouží, avšak s narůstající intenzitou užívání a všudypřítomností zmíněných prostředků rostou i rizika s nimi spojená. Jejich nadměrné

užívání lze (obdobně jako u užívání návykových látek) nazvat abúzem, který pak může vyústit až ve vznik nelátkových závislostí, což jsou především závislosti psychické, nikoliv somatické, vyznačující se cravingem, tj. velmi silnou touhou (Fischer & Škoda, 2014).

Vacek a Vondráčková (2014) dokonce naznačují, že v posledních desetiletích se behaviorální (nelátkové) závislosti v psychiatrické literatuře staly trendem a jejich společná klasifikace má hned několik důvodů. Prvním důvodem jsou jejich genetické, neurobiologické, osobnostní a klinické společné znaky. Druhým důvodem je jejich vzájemná vysoká komorbidita, kdy u jedné třetiny až jedné poloviny osob trpících nelátkovou závislostí je diagnostikována také jiná (ať už látková, či nelátková) závislost. Dále má tato skupina závislostí společné principy terapie. Na rozdíl od látkových závislostí, u kterých cílem terapie bývá úplná abstinence, se v tomto případě za cíl považuje spíše kontrolované užívání. Navíc mají společné i to, že lidé se stávají závislými nikoliv na droze či na určitém chování, ale na prožitku, jenž je u všech závislostí podobný. Z těchto důvodů jsme se i my rozhodli tyto proměnné probrat společně.

Dle studie Kurilly et al. (2018) slovenští adolescenti používáním počítače a internetu tráví velkou část dne, a jsou tím pádem skupinou ohroženou vznikem tohoto typu závislostí. Údajně můžeme v průměru hovořit o 5 hodinách strávených na počítači či internetu denně, kdy zhruba 3 hodiny z tohoto času adolescenti tráví nestrukturovanými aktivitami. Zatímco chlapci trávili více času sledováním pornografie a hraním digitálních her, dívky zase trávily více času na sociálních sítích a sledováním seriálů a filmů. Obecně na internetu a počítači trávily více času ženy, avšak nejednalo se o signifikantní rozdíl.

S tvrzením, že užívání internetu je v adolescenci typické, souhlasí také studie Baie et al. (2023), kteří přišli se závěrem, že 14 % dospívajících z jejich výzkumného souboru jsou vysoce závislí na internetu. Dalších 19 % adolescentů bylo závislých středně a 26 % dospívajících mírně. Vyšší počet závislých autoři našli ve věkové kategorii od 14 do 15 let než ve věkové kategorii od 16 do 17 let. Naopak tento výzkum poukazuje na to, že počet chlapců závislých na internetu je vyšší než počet dívek. Výsledky studie Karacicové a Oreskovice (2017) provedené na chorvatských, finských a polských adolescentech ukazují, že dospívající internet v 84 % případů využívají pro zábavu. Věkovou kohortou, v níž bylo nejvíce závislých na internetu, byli adolescenti ve věku od 15 do 16 let, naopak kohortou s nejnižším počtem závislých byli dospívající od 11 do 12 let. Tento výzkum přinesl další důkazy o tom, že závislí na internetu byli spíše chlapci.

Co se týče českých adolescentů, Dolejš et al. (2019) přišli se závěrem, že dívky jsou častěji problematickými uživateli internetu než chlapci, jelikož dívky dosáhly vyššího skóre ve 4 následujících oblastech – nadměrné používání, zanedbávání práce a úkolů, očekávání a nedostatek kontroly. Pokud bychom se však zaměřili pouze na skupinu trpící závažnou závislostí na internetu, našli bychom v ní více chlapců. Ti pak častěji kvůli internetu zanedbávali sociální život. Zaměříme-li se na konkrétní číselné údaje, můžeme říci, že v České republice je zhruba 105 tisíc závislých dívek a 76 tisíc závislých chlapců. Nejvíce závislých se pak nachází ve věkovém rozmezí od 14 do 17 let. Nejméně rizikovou skupinou byli čeští adolescenti ve věku od 11 do 12 let, což je ve shodě s předchozím výzkumem Karacicové a Oreskovice (2017). Z hlediska typu střední školy jsou nejméně ohroženou skupinou studenti učebních oborů. Nadměrné užívání internetu se pak úzce pojí s impulzivitou, hostilitou a se závislostí na hraní digitálních her.

Ze studie o hraní digitálních her od ESPAD (2020) vyplývá, že většina studentů překvapivě uvedla, že za posledních 30 dní (ať už školních, či mimoškolních) digitální hry vůbec nehráli. Dále tvrdí, že přestože se tvůrci her snaží cílit na obě pohlaví, stále je hraní her signifikantně spojeno s mužským pohlavím, a tudíž jsou chlapci více ohroženou skupinou, co se vzniku závislosti na digitálních hrách týče. Chlapci hraním her totiž tráví více času, a to ve školních i mimoškolních dnech. To odpovídá výzkumu Andreassenové et al. (2016), kteří našli pozitivní asociaci mezi mužským pohlavím a závislostí na digitálních hrách. Dále prokázali vztahy mezi závislostí na hraní digitálních her a nižším věkem, ADHD, obsedantně kompulzivní poruchou a depresí.

WHO (2019) v rámci 11. revize Mezinárodní klasifikace nemocí dokonce závislost na digitálních hrách označuje jako poruchu, a to konkrétně jako „poruchu hraní digitálních her“. Co se pak prevalence týče, Verešová (2020) uvádí, že 24 % dospívajících ve věku od 15 do 19 let spadá v rámci hraní digitálních her do pásma rizikovosti. Při porovnání rizikovosti mezi jednotlivými věkovými kategoriemi přišla na to, že nejvíce rizikových hráčů se nalézá ve skupině devatenáctiletých (33 %), poté osmnáctiletých (5 %), následují patnáctiletí (2 %) a sedmnáctiletí (2 %). Nejméně rizikovou skupinou byli šestnáctiletí (1 %). Potvrdila také již výše zmíněné mezipohlavní rozdíly, a to tím, že chlapci v jejím výzkumném souboru vykazovali rizikové hraní v 6 % případů, kdežto dívky v 0 % případů.

Kromě rizika závislosti na digitálních hrách se zaměříme i na riziko závislosti na sociálních sítích. Dle ESPAD (2020) dospívající studenti v roce 2019 používali sociální média průměrně 2 až 3 hodiny v běžný školní den a více než 6 hodin ve dnech, kdy

nemuseli do školy. Mezi státy, ve kterých byl čas strávený na sociálních sítích v mimoškolní dny o něco nižší, patří Rakousko, Slovensko, Island, Dánsko a také Česká republika. Na Slovensku dokonce více než 10 % studentů uvádí, že ve školní dny sociální sítě vůbec nepoužívají. Co se pak týče mezipohlavních rozdílů v užívání sociálních sítí v typický školní den, nebyl nalezen signifikantní rozdíl, avšak v mimoškolní dny sociální sítě užívaly více dívky. To je opět ve shodě s výsledky studie Andreassenové et al. (2016), jež poukazují na to, že ženské pohlaví je signifikantně spojeno se závislostí na sociálních sítích. Kromě toho tito autoři potvrdili například vztahy mezi závislostí na sociálních sítích a nižším věkem, ADHD, obsedantně kompulzivní poruchou a úzkostí.

Griffiths et al. (2018) problematické užívání sociálních sítí dále spojují se školní neúspěšností, poruchou kognitivních funkcí se symptomy nepozornosti, prokrastinací a obdobně jako předchozí citovaná studie také s ADHD. Z osobnostních faktorů pojících se se závislostí na sociálních médiích uvádí neuroticismus či extroverzi, ale také fenomény jako jsou „the fear of missing out“, což v tomto kontextu značí strach dospívajících, že něco promeškají, anebo „nomophobia“, která značí fobii z bytí bez mobilního telefonu.

Na závěr pojednání o skupině vybraných nelátkových závislostí bychom rádi uvedli výzkum Schilderové et al. (2016), který přinesl pozitivní výsledky týkající se online rizik. Tato studie se zabývala efektivitou intervencí zaměřených na dospívající studenty. Polovině studentů byla poskytnuta desetiminutová intervence týkající se rizik, jež přináší online prostředí. Ukázalo se, že intervence skutečně zvýšila povědomí studentů o online rizicích, a tento efekt dokonce přetrvával až po další 4 měsíce. Vyšší povědomí o online rizicích pak negativně korelovalo s rizikovým chováním v online prostředí. To znamená, že čím vyšší povědomí o rizicích studenti měli, tím méně se chovali rizikově. Vyšší povědomí o rizicích pak bylo prokázáno u dívek než u chlapců. Online rizikové chování rostlo s přibývajícím věkem. Přestože jsou adolescenti v rámci závislostí na novodobých technologiích rizikovou skupinou, můžeme tedy říci, že existují cesty, jak těmto problémům předcházet.

Z výše uvedeného vyplývá, že všechny z vybraných kategorií jsou velmi často objevujícími se formami rizikového chování u adolescentů. Většina zmíněných autorů (např. Verešová, 2020; Bai et al., 2023; Pavlović et al., 2013) se shodla na tom, že zkoumané formy rizikového chování se objevují častěji u chlapců (až na závislost na sociálních sítích, která je častější u dívek, a závislost na internetu, u níž jsou výsledky nejasné) a že jejich výskyt během adolescence roste s přibývajícím věkem. Zdá se tedy

jako velmi důležité snažit se tomuto chování dospívajících předcházet pomocí nejrozumnějších intervencí, které by měly být zaměřeny především na uvedené rizikové skupiny tak, aby se procento jejich výskytu co nejvíce snížilo.

2.4 Rizikové a protektivní faktory rizikového chování

V předchozích odstavcích jsme přiblížili vybrané formy rizikového chování. Doposud jsme však neobjasnili, co je příčinou tohoto chování u dospívajících. Objasnit příčinu však není jednoduchým úkolem, jelikož názory jednotlivých autorů se liší. Dolejš a Orel (2017) tvrdí, že teorií vzniku rizikového chování je mnoho, přičemž každá z nich zdůrazňuje určité proměnné. Tyto teorie tedy mohou být orientovány psychologicky, biologicky, subkulturně, konfliktově, strukturálně, kontrolně, interakčně či situačně. Avšak z našeho pohledu je pro tuto práci nejvhodnější uznávaná teorie rizikového chování Jessora (1991), která se osvědčila také například ve studii Vazsonyiho et al. (2008), kteří přišli se závěrem, že zmíněná teorie problémového chování je hodnotná, co se týče porozumění etiologii adolescentního problémového chování, a to i mimo kontext USA.

Zmíněný autor vznik jakéhokoliv chování připisuje souhrně několika psychosociálních proměnných – osobnostnímu systému, vnímanému systému prostředí a systému chování. Uvnitř každého z těchto systémů existují proměnné, které představují jisté popudy, anebo naopak kontrolní systémy, jejichž výsledkem je dynamická náchylnost vyjadřující pravděpodobnost výskytu problémového chování. Je tedy vhodné mluvit o osobnostní, environmentální a behaviorální náchylnosti k problémovému chování. Pokud se objevuje náchylnost k tomuto chování ve všech 3 zmíněných oblastech, lze hovořit o náchylnosti psychosociální, jež je klíčem k predikci a vysvětlení problémového chování. Psychosociální náchylnost je tedy jinými slovy jakousi pravděpodobností výskytu rizikového chování a bývá výsledkem vyváženosti či nevyváženosti popudů k tomuto chování a kontrol proti němu. Tyto popudy a kontroly je pak možné nazývat jako psychosociální rizikové a protektivní faktory (Jessor et al., 1991).

Zmíněných rizikových faktorů existuje mnoho a zpravidla jsou jako spouštěče tohoto chování dobře známy. Protektivní faktory je vyvažují a mají jak přímý, tak nepřímý ochranný vliv. To znamená, že působení rizikových faktorů oslabují. To, zda se rizikové chování u konkrétního jedince vyvine či nikoliv, tedy závisí na poměru těchto faktorů (Kabiček et al., 2014).

Autor zmíněné teorie rizikového chování Jessor a Turbin (2014) rozdělují rizikové a protektivní faktory do několika kategorií. Rizikovou příležitost, zranitelnost, behaviorální riziko a rizikový model konkrétně označují jako kategorie rizikových faktorů. Za kategorie protektivních faktorů pak považují podporu, kontrolu, ochranné chování a ochranný model. Všechny tyto faktory dle jejich názoru mají vliv jak na výskyt rizikového chování, tak na výskyt prosociálního chování u adolescentů. Studie Costy et al. (2005) porovnávající čínské a americké adolescenty přišla se závěrem, že kontrola, již jsou míněny zejména pravidla či očekávané sankce od dospělých nebo vrstevníků, byla nejdůležitějším protektivním faktorem téměř ve všech ze zkoumaných kontextů. Čerešník (2019b) pak na základě svého výzkumu rizikového chování u dospívajících v systému nižšího sekundárního vzdělávání za rizikové faktory zase považuje mužské pohlaví, nižší ekonomický status rodiny, špatné vztahy s blízkými, únik do virtuální reality, zvýšenou úzkostnost, agresivitu či impulzivitu, sníženou sebekontrolu, sebevědomí či sociální zájem.

Lenghart et al. (2021) se zaměřili na rizikové osobnostní rysy a zařadili k nim negativní myšlení, vyhledávání vzrušení, přecitlivělost a již zmiňovanou impulzivitu. Z hlediska pohlaví tyto rysy převažovaly u dívek a z hlediska věku u adolescentů. Také studie Dolejš et al. (2014) patří mezi četné výzkumy potvrzující význam impulzivity jakožto rizikového faktoru. Zajímavé zjištění ohledně rizikových a protektivních osobnostních rysů přinesli i Baník a Gajdošová (2014), kteří našli signifikantně negativní vztah přívětivosti a zkušeností s rizikovým chováním. Signifikantně pozitivní vztah pak objevili mezi zkušeností s rizikovým chováním a extravertí, otevřeností vůči zkušenosti, preferencí energetické a elektronické hudby. Čerešník (2018) výskyt rizikového chování spojuje také s diagnózou psychopatie, a to především u žen.

Rizikovými a protektivními faktory však nejsou pouze osobnostní rysy. Ellis et al. (2020) ve své studii uvádí, že také distres či deprese pečující osoby může mít nepřímý vliv na rizikové chování v adolescenci. Dále kupříkladu studie Banárové a Čerešníka (2019) zdůrazňuje vztahovou perspektivu jakožto faktor působící na rizikové chování, jelikož našli statisticky významný vztah mezi nízkým připoutáním k matce a otci a výskytem rizikového chování, a to zejména v abúzu návykových látek, delikvenci a šikaně. Vysokou míru připoutání k rodičům pak můžeme dle této studie považovat za faktor protektivní. Průměrná míra připoutání však nestačí k tomu, aby se stala ochranným faktorem.

Dále také Kabíček et al. (2014) přišli s výčtem rizikových a protektivních faktorů, které shrnuje tabulka 1.

Tab. 1: Rozdělení protektivních a rizikových faktorů dle Kabíčka et al. (2014)

	Protektivní faktory	Rizikové faktory
Individuální	Vyrovnání se s eventuálními negativními zážitky z dětství Vysoká inteligence Vysoká sebedůvěra a sebeúcta Pozitivní perspektivy do budoucna Sociální dovednosti Schopnost sebekontroly Zapojení do pozitivní skupiny vrstevníků Vhodní přátelé Dobrovolnictví Religiozita Pozitivní orientace na školu a vlastní zdraví Pocit sounáležitosti Netolerantnost vůči sociopatogenním jevům	Zanedbávání a zneužívání v dětství Poruchy chování Genetická zátěž Nízká sebedůvěra a sebeúcta Chronická nemoc či handicap Špatný školní prospěch Malé či nejisté perspektivy do budoucnosti Nezaměstnanost Beznaděj Přátelé s rizikovým chováním Nižší citová vazba na rodiče než na vrstevníky Příslušnost k menšinám Těhotenství či vlastní rodičovství
Rodinné	Dobré vztahy v rodině Otevřená komunikace Neautoritativní podpora Bezpodmínečné přijetí Střední sociální třída Orientace rodiny i na jiné než konzumní hodnoty Nepřítomnost rozporu mezi hodnotami rodiny a vrstevníků	Ztráta v rodině Dlouhodobý konflikt v rodině Chronicky nemocní rodiče Nedostatečná komunikace v rodině Dysfunkční rodina Nízký či příliš vysoký socioekonomický status Příliš autoritativní či příliš benevolentní rodiče Rozpor mezi hodnotami rodiny a vrstevníků
Společenské	Kvalitní školy Dospělí věnující se dospívajícím Pozitivní vzory ve společnosti Malá permisivita k negativním jevům Dobrá okolní komunita Pozitivní poselství v médiích Vytváření příležitostí pro kreativitu Přesné zákony o zbraních a drogách Silná sociální kontrola a sankce	Chudoba Nezaměstnanost Příležitost k nelegálním činnostem Negativní vzory v okolí Glorifikace rizikového chování médií Legální přístup ke zbraním Nepořádek panující v komunitě Dostupnost drog Zákony příznivé pro užívání drog

Zdroj: Kabíček et al. (2014), upravené

Z výše uvedeného jasně vyplývá, že existuje mnoho rizikových a protektivních faktorů rizikového chování a takéž nespočet jejich rozdělení, přičemž každé z nich má své přínosy. Pro naši práci budou však klíčovými faktory, na které se především zaměříme, konformita a sociální opora, jelikož se ve výzkumné části budeme zabývat právě jejich vztahem k výskytu rizikového chování u dospívajících studentů středních škol v České republice.

3 KONFORMITA

Mimo fenomén rizikového chování je pro adolescenty typický také rozpor mezi touhou po nezávislosti a potřebou přijetí ve skupině, z níž pramení nutnost konformity. Jelikož období dospívání můžeme označit za samotný vrchol konformity, je nutné, aby se právě oni dospívající naučili správně vyvažovat míru své individuality a přizpůsobení se. Dosažení balancu mezi těmito oblastmi je totiž zdrojem sociální úspěšnosti (Sovová, 2013). S čímž souhlasí i tvrzení Cakirpaloglu a Řehana (2007), v úvodu jejich studie je uvedeno, že konformita vede k oblíbenosti a přijetí členy skupiny. Dále i Laursen a Veenstra (2021) zdůrazňují, že adolescence je obdobím zvýšené konformity, kdy obzvlášť tlak vrstevníků můžeme považovat za pervazivní sílu formující adaptivní i maladaptivní postoje. Z těchto důvodů jsme se i my rozhodli do naší práce zabývat se adolescenty zařadit konformitu jako jednu ze zkoumaných proměnných.

3.1 Vymezení pojmu konformita

Jak jsme zmínili výše, konformita je jakýmsi protipólem individuality, jedinečnosti či nezávislosti, který souvisí s oblíbeností a členstvím ve skupině. Dle Hartla (2004, s. 114) ji konkrétně můžeme definovat jako „sklon přizpůsobovat své názory a jednání názorům a jednání ostatních členů skupiny či společnosti“. Navíc tento autor dodává, že je možné konformitu považovat za rys osobnosti. Vymezením tohoto pojmu se zabývala i zahraniční autorka Hayesová (1993/1998, s. 143), která uvádí, že konformita je „přizpůsobení se, jednání stejným způsobem, jakým jednají druzí“. Z obou pojetí tedy můžeme usuzovat, že konformitu lze pojímat také jako určitý projev přizpůsobivosti.

Slaměník (2019, s. 250) konformitu definoval jako „změny chování nebo názoru, které vznikají jako výsledek skutečného nebo domnělého tlaku jiného jedince, skupiny nebo společnosti“. Daný jedinec tedy pocítuje tlak, aby jednal v souladu s určitými normami či pravidly, které jsou platné pro jisté situace či okolnosti. Za hlavní znak je považováno to, že osoba dělá něco, co sama nechce a co by nedělala bez sociálního tlaku, což je obvykle prožíváno jako konflikt mezi tím, co daná osoba chce, a tím, co vyžaduje

její sociální okolí. Projevy konformity pak můžeme pozorovat v chování, ale také se může jednat pouze o verbální souhlas či podporu určité ideje, vynucené mlčení anebo bránění v jednání, kdy souhlas s názorem skupiny vyjádříme prostřednictvím ignorování jistých požadavků. Přestože je pojetí tohoto autora podobné jako předchozí uvedené, shledáváme zajímavým, že z něj vyplývá, že konformita nemusí vždy souviset s nátlakem skupiny, ale také s tlakem vyvíjeným jen jedním člověkem, a dále že tento tlak může být pouze domnělý.

Cakirpaloglu a Řehan (2007, s. 393) konformitu zase popisují jako „tendenci měnit vnímání, názory a chování tak, aby byly konzistentní se skupinovými normami“. Dále tito autoři tvrdí, že konformita je pro skupinu velmi důležitá, jelikož jí pomáhá dosahovat cílů. Termín konformita se pokusili definovat také Cialdini a Goldstein (2004, s. 606), a to jako „změnu chování, jež odpovídá reakcím druhých“. Dále tito autoři naznačují, že hlavním motivem ke konformitě je zachování vlastního sebepojetí, a to prostřednictvím ochrany svého sebevědomí a pomocí procesů sebekategorizace. Zajímavostí tohoto vymezení tedy dle našeho názoru je, že daní autoři nezdůrazňují sociální nátlak, normy či pravidla, nýbrž reakce jiných osob.

Abychom shrnuli podkapitolu o vymezení pojmu konformita, můžeme říci, že existují různé definice daného termínu, avšak většina z nich je velmi podobná a zdůrazňuje totožné aspekty tohoto fenoménu, k nimž můžeme kupříkladu zařadit přizpůsobivost, změnu chování či názoru, sociální nátlak, oblíbenost, normy a pravidla společnosti, anebo reakce okolí.

3.2 Dělení konformity

Výše jsme definovali, co termín konformita znamená. Někteří autoři však mají za to, že existuje více typů konformity. Jako příklad těchto autorů můžeme uvést Deutsche a Gerarda (1955, s. 629), kteří sociální vliv dělí na informační a normativní konformitu, kdy tu normativní definují jako „vliv způsobující vyhovění pozitivním očekáváním jiných“ a informační jako „vliv způsobující přijetí informací obdržených od druhých jakožto důkaz o realitě“. Dále zmínění autoři podotýkají, že se oba typy konformity zpravidla vyskytují zároveň. Je však dle jejich názoru možné, aby se člověk behaviorálně podrobil očekáváním druhých a verbálně souhlasil s přesvědčeními ostatních, aniž by jim sám věřil. Zároveň může nastat i opačná situace, kdy člověk přijme přesvědčení druhého jako důkaz o realitě i přesto, že nemá žádnou motivaci s ním souhlasit.

Song et al. (2012, s. 1365) konformitu dělí na iracionální a racionální, kdy iracionální vidí jako „stádní jednání“ a racionální jako „setrvávání, dodržování a poslušnost“. Racionální konformita je motivovaná myšlením, úsudkem nebo rozumným odůvodněním. Kdežto iracionální konformita je založena spíše na jednání vedeném intuitivními a instinktivními aktivitami. Obě jsou tedy výsledkem toho, že na nás působí jednání či postoje druhého. Dále je v této studii konformita dělena také na úzkou a obecnou. Generalizovaná (obecná) konformita je nadřazeným pojmem označujícím následování jednání a postojů objektu subjektem. Subjekt je osoba, jež je konformní, a objektem pak mohou být jakékoliv interní či externí faktory způsobující konformitu. Příkladem těchto faktorů jsou jedinec, skupina, organizace, zásady, pravidla, omezení, zkušenost či přírodní instinkt. Úzká konformita je speciálním podtypem obecné konformity, který přímo značí podřízení se jednání či postojům většiny.

Cakirpaloglu a Řehan (2007) ve své práci pojednávají také o konformitě soukromé a veřejné. Soukromou (opravdovou) konformitu dávají do vztahu s psychickými projevy a jednáním osoby, jež souhlas se skupinou potvrzuje prostřednictvím svého chování a přesvědčení. Je to pozitivní dynamický proces, kdy daná osoba plně a autenticky akceptuje a zvnitřňuje normy či názory skupiny, které se stávají jejím vnitřním přesvědčením. Veřejná (praktická) konformita je spojena spíše s emočními procesy a hlavní odlišností je, že daná osoba změnu chování manifestuje pouze povrchně a svůj vlastní názor a přesvědčení si zachovává. Je však důležité uvědomit si, že druhý typ konformity se objevuje i u samostatných a autentických osob, které se pouze ocitly pod nevyhnutelným tlakem většiny, a tak zvolí praktické rozhodnutí – přizpůsobení se veřejnému očekávání.

Slaměník (2019) konformitu považuje za souhrnný název pro sociální vlivy uplatňující se různými způsoby a mající rozmanité důsledky. Za specifické druhy konformity konkrétně označuje akceptaci, vyhovění a poslušnost. Akceptaci popisuje jako vnitřní konformitu, která ústí v přesvědčení, že vyžadované chování či názor jsou akceptovatelné, takže s nimi člověk souhlasí a přijme je za své, aniž by cítil rozpor se svými vlastními přesvědčeními. Vyhovění (kompliance) znamená změnu chování na základě přímého požadavku druhého. Nejedná se o nucení, ale o vyjádření určitého přání s nadějí, že ho daná osoba splní. Zde se může objevit rozpor mezi tím, co člověk chce a nechce. Z toho důvodu se jedná o konformitu vnější, která je nejčastější. Tento typ konformity nebyl opomenut ani zahraničními autory (např. Dolinski et al., 2001; Cialdini

et al., 1978), kteří se konkrétně zaměřili na dílčí techniky, jak vyhovění dosáhnout. Poslušnost (obedience) je dle stejného autora změna chování, kterou vyvolá přímý příkaz. V nejvyhraněnější podobě se může člověku poručit něco, co není v souladu s jeho svědomím a morálními zásadami. Jedná se o méně běžnou formu konformity, která je ale hluboce negativně prožívána. Výzkumem poslušnosti se proslavil zejména Milgram (1974), a to svými experimenty s fiktivními elektrickými šoky na Yaleově univerzitě.

Přestože se dělení konformity jednotlivých autorů mírně liší, na sociální podstatě tohoto fenoménu se shodují. Mírně odlišný názor však panoval ohledně motivace k jednotlivým typům konformity, které jsme v rámci uvedených dělení zmiňovali. Tomu se budeme věnovat i v následujících podkapitolách.

3.3 Klasické studie konformity

Motivaci ke konformitě a okolnosti, za kterých se tento fenomén objevuje, podrobilo výzkumu mnoho proslulých „klasických“ studií, mezi něž můžeme například zařadit i studii Sherifa (1936), který se věnoval formování sociálních norem, jež se pokusil prozkoumat pomocí experimentu s využitím autokinetického efektu. Ten vzniká, pokud v naprosté tmě spatříme malý světelný bod, který se zdánlivě pohybuje různými směry, přestože reálně k žádnému pohybu nedochází. Pokud světelný bod prezentujeme opakovaně, může to vypadat tak, že se pokaždé objevuje na jiném místě. Zmíněný autor se tedy rozhodl ověřit vliv sociálních norem a sugesce na vnímání rozsahu a směru experimentálního pohybu tohoto světla. Světlo prezentoval jednotlivci o samotě a také v situaci, kdy byl členem skupiny, a to opakovaně a v různém pořadí, aby mohl vidět, zda daná osoba modifikuje své vnímání. Když byl daný proband nejprve v experimentální situaci sám, vytvořil si vlastní referenční rámec, který využíval jakožto normu a s opakovanou prezentací se odchylka od průměru jeho vlastní normy stále zmenšovala. Byl-li tento proband následně zařazen do tříčlenné skupiny, jeho vnímání i vnímání ostatních členů se s každou další prezentací připodobňovalo, až nakonec své původní individuální názory absolutně přizpůsobili skupinovému průměru a sdělovali totožné názory na rozsah a směr pohybu. Je-li pořadí opačné a subjekt je nejdříve vystaven skupině s již utvořenou normou a až následně je v dané situaci sám, přizpůsobí individuální odhady skupinovému průměru o to více. Slaměník (2019) však uvádí, že v tomto experimentu nebyl využit žádný sociální tlak a použitá percepční úloha byla nejasná, tudíž sjednocení a vytvoření skupinové normy záviselo čistě na domluvě, konvergence probíhala spontánně

bez vnitřních konfliktů, a tak není možné hovořit o výzkumu konformity v pravém slova smyslu. To však nemění nic na tom, že Sherifův experiment jako první podnítl výzkum „skutečné“ konformity.

Také Asch (1955) se výzkumně věnoval sociálnímu tlaku, avšak v situaci, která je mnohem více jednoznačná, než tomu bylo u Sherifa (1936). V experimentu tohoto autora byla skupina o 7 až 9 lidech požádána, aby posoudila délku 3 přímek. Experimentátor jim tedy předložil jednu kartu se vzorovou přímkou a druhou se 3 dalšími přímkami, kdy měli vybrat tu, která vzoru odpovídá, přičemž správná odpověď byla očividná. Probandi sdělovali své názory popořadě tak, jak byli posazeni. V prvních kolech všichni vybrali správnou přímku. Ve třetím kole však jeden ze členů s ostatními nesouhlasil. To se opakovalo i v následujících kolech, přičemž nesouhlasící člen skupiny projevoval jasné známky ostychu za svůj odlišný názor. Principem tohoto experimentu však bylo to, že aniž by to nesouhlasící člen věděl, pouze on byl skutečným probandem, ostatní členové byli pomocníci experimentátora a odpovídali špatně úmyslně. Došlo tak ke konfliktu mezi tím, zda si daný proband bude o samotě stát za svým očividně správným názorem, anebo zda se raději přizpůsobí většině, která občas odpovídá správně a občas úplně špatně. Ukázalo se, že až ve 36,8 % výběrů se probandi raději přizpůsobí většině. Tento pokus byl zopakován za nejrůznější obměněných podmínek a zjistilo se, že čím větší je počet oponentů vůči probandově názoru, tím spíše se mu podřídí. To však platí pouze do určitého bodu, od 4 a více nesouhlasících se míra konformity nezvyšuje. Naopak objeví-li se alespoň 1 osoba podporující probandův názor, míra konformity vůči většině značně klesne.

Na Asche (1955) navázal Crutchfield (1955), jehož experiment probíhal tak, že posadil 5 mužů před elektrické panely v boxech bránících, aby probandi viděli na panely ostatních. Na panelech totiž zadávali své mínění o nejrůznějších podnětech (např. délka čar, logické doplňování čísel, odhadování názoru ostatních apod.) a světla údajně signalizovala odpovědi zbývajících probandů. Pořadí, v jakém účastníci odpovídali, se průběžně měnilo. U některých položek ostatní vysílali správné odpovědi a jindy špatné. Postupně se však v rámci percepčních úloh účastník vždy dostal do situace, kdy odpovídal jako poslední a kdy správná odpověď byla na první pohled jasná, avšak všichni ostatní před ním odpověděli špatně. To u daného účastníka vyvolalo zjevný konflikt mezi jeho jasným vnímáním a jednomyslnou shodou ostatních na špatném řešení, na což nejprve reagoval zpožděním v odpovědi. Pravou podstatu experimentu však proband neznal, světla celou dobu ovládal experimentátor, který se pouze snažil uměle vyvolat sociální tlak.

Výsledek tohoto tlaku byl takový, že se následně až 30 % probandů podřídilo jednoznačně špatnému skupinovému řešení v poměrně jednoduchých úlohách. Ve složitějších položkách se přizpůsobilo až 46 % účastníků. Když měli účastníci doplnit řadu čísel, mezi nimiž ve skutečnosti nebyla žádná logická spojitost, podřídilo se dokonce 79 % probandů. Sociální tlak má tím pádem vliv na úsudek ve složitých úlohách, ale také v těch jednoduchých. Navíc s nejednoznačností situace míra konformity roste. V míře konformity ale existují individuální rozdíly, kdy někteří účastníci jsou naprosto konformní a jiní mají míru konformity téměř na nule. Nejméně se pak podvolovali u položek, u nichž se jednalo o vyjádření osobních preferencí, kde neexistovala správná odpověď, a tudíž skupinová norma neměla takovou váhu.

Výčet experimentů zabývajících se konformitou samozřejmě není úplný a existuje mnoho dalších zajímavých studií zaměřených kupříkladu na specifické typy konformity, jako jsou compliance (např. Freedman & Fraser, 1966; Cialdini et al., 1975; Burger, 1986) nebo obedience (např. Milgram, 1974; Burger, 2009). Přestože nejsou o nic méně významné než námi uvedené experimenty, není v možnostech této práce je všechny podrobně probrat, a proto jsme si zvolili pouze 3 klasické studie pojednávající o obecné konformitě, díky nimž můžeme názorně vidět, že lidská tendence ke konformitě je poměrně vysoká, přičemž důvodů pro tuto tendenci může být mnoho.

Již zmínění Deutsch a Gerard (1955) pak konformitu spojovali zejména se dvěma základními potřebami – potřebou přijetí a potřebou mít pravdu, z čehož vyplynulo i jejich výše uvedené dělení konformity na informační a normativní. S tím však příliš nesouzní Morgan a Laland (2012), kteří ve své práci zdůrazňují, že do budoucna pravděpodobně nebude užitečné konformitu tímto způsobem dělit, jelikož konformita má svůj biologický a neurální podklad, kdy náš mozek nerozlišuje mezi informačním a normativním světem konformity. Doporučují tedy interdisciplinární a integrativní náhled na chápání tohoto fenoménu. Z toho důvodu se také my v následující podkapitole pokusíme výčet činitelů podílejících se na vzniku či podobě konformity rozšířit prostřednictvím studií z nejrůznějších oblastí psychologie.

3.4 Faktory ovlivňující konformitu

Na síle a podobě konformity se podílí různé proměnné, kdy některé z nich je možné odvodit již z předchozí podkapitoly pojednávající o klasických studiích konformity. Z výsledků studie Sherifa (1936) totiž vyplývá, že na míru konformity má například vliv

to, zda je proband v experimentální situaci nejprve sám anebo zda je ihned vystaven skupině. Asch (1955) zase prokázal, že do určité míry existuje přímá úměra mezi velikostí skupiny a mírou konformity a také mezi jednomyslností skupiny a konformitou. Podporující názor dle tohoto autora naopak konformitu snižuje. Crutchfield (1955) dále přispěl zjištěním, že míra konformity roste se složitostí úlohy a nejednoznačností experimentální situace. Deutsch a Gerard (1955) pak tendenci ke konformitě vysvětlili pomocí potřeby mít pravdu a potřeby přijetí. Přestože tvrzení všech uvedených autorů jsou oprávněná a výzkumně podložená, není možné existenci konformity spojovat pouze s jimi uvedenými faktory. Výčet činitelů motivujících ke konformitě a ovlivňujících její míru je mnohem širší, a proto bychom jim chtěli věnovat následující podkapitolu.

Slaměník (2019) za hlavní důvod ke konformitě považuje strach z odlišnosti, a to především v adolescenci, jelikož se jedná o období na tyto obavy velice citlivé. Fakt, že adolescenti bývají výrazně konformní například v námi zkoumaném rizikovém chování, konstatují například i Hidayahová a Izzatyová (2019), které se věnovaly vztahu vrstevnické konformity a adolescentního kouření. Kromě tohoto činitele s konformitou Slaměník (2019) spojuje také skupinovou kohezi (tj. soudržnost). Tvrdí totiž, že čím větší je skupinová koheze, tím vyšší míra konformity se v dané skupině objevuje. Skupinu tento jedinec na jednu stranu respektuje, na druhou stranu se bojí nepřijetí, což se shoduje s výše uvedenými zjištěními Deutsche a Gerarda (1955). Naopak sociální tlak skupiny, jež je málo kohezivní, má kratší trvání a je náhodně sestavená, je dle stejného autora mnohem méně mocný. To stejné platí i pro skupiny déletrvající, avšak uvolňující se ve svých vazbách. Dále záleží také na statusu skupiny v porovnání se statusem jedince, na formě, rozsahu a míře sankcí za nesouhlas, na společenském klimatu, typu kultury a atraktivitě skupiny. Dle Aronsona a Aronsona (2012) se na míře konformity navíc podílí také pocíťovaný závazek vůči našemu původnímu tvrzení a odpovědnost vzhledem ke skupině.

Kromě zmíněných faktorů na straně skupiny se na konformitě podílí i činitelé na straně jedince, čímž se zabývali kupříkladu DeYoung et al. (2002). Tito autoři se konkrétně pokusili prozkoumat vztah mezi dimenzemi pětifaktorového osobnostního modelu „Big Five“ a mírou konformity. Těchto 5 faktorů rozdělili do 2 kategorií – stabilita a plasticita. Ke stabilitě zařadili emoční stabilitu, přívětivost, svědomitost a k plasticitě zase extroverzi a otevřenost. Ukázalo se, že míra konformity má pozitivní vztah k vlastnostem zařazeným ke stabilitě a naopak negativní vztah k vlastnostem zařazeným k plasticitě. Autoři navíc upozorňují, že konformita má jak pozitivní, tak negativní stránku. Zatímco výhodou

vysoce konformních osob je, že jsou stabilní, nevýhodou může být určitá rigidita a nepřizpůsobivost vůči změnám či novinkám. Již zmiňovaný Crutchfield (1955) naopak vymezil osobnostní vlastnosti jedinců, jež konformní nejsou. K vlastnostem nezávislých lidí zařadil intelektuální efektivitu, sílu ega, schopnost vůdcovství, vyspělost sociálních vztahů, absenci pocitů méněcennosti, autoritářských postojů, rigidní a excesivní sebekontroly.

Haas et al. (2023) také uvádí, že konformita souvisí s dimenzemi modelu „Big Five“. Stejně jako v předešlém citovaném výzkumu autoři potvrzují, že vyšší míra konformity se pojí s přívětivostí, svědomitostí či stabilitou, naopak nižší míra konformity s otevřeností. Rozdíl však našli v případě extroverze, která v jejich případě pozitivně korelovala s mírou konformity. Zmínění autoři však dodávají, že podstatnou roli kromě osobnostních dimenzí hraje i kulturní kontext, kdy lidé, kteří jsou součástí těsného kulturního kontextu, jsou mnohem více konformní než ti, jež žijí v zemích s volným kulturním kontextem. Tvrdí tedy, že přestože je tendence ke konformitě lidem přirozená, její míra se odvíjí od toho, kdo jsme a kde jsme. Ferwerda a Bauerová (2022) shodně uvádí, že mezikulturní rozdíly v míře konformity byly opakovaně prokázány. Konkrétně míru konformity v situacích, kde neexistuje správné řešení, porovnávali u osob z Velké Británie a u osob z Indie. Ukázalo se, že jedinci pocházející z Indie jsou mnohem konformnější než ti z Velké Británie. Za podstatné považujeme tedy i uvedení výsledků studie Cakirpaloglu a Řehana (2007), kteří porovnávali míru konformity u českých a amerických adolescentů a opět zjistili, že národnost má na míru konformity vliv. Bylo totiž prokázáno, že čeští adolescenti jsou mnohem méně konformní vůči vrstevnické skupině než dospívající z USA.

Eaglyová a Chrvalová (1986) se dále zabývaly tím, zda na míru konformity má vliv pohlaví daného jedince a zjistily, že starší ženy jsou více konformní než starší muži. Avšak co se týče žen a mužů pod 19 let, nenalezli signifikantní mezipohlavní rozdíl v míře konformity. To částečně souhlasí s výsledky studie Goldberga (1977), který tvrdí, že feminita nesouvisí s mírou konformity. Tuzemská studie Jelínka et al. (2006) však jisté mezipohlavní rozdíly v míře konformity adolescentů našla. Chlapci z jejich výzkumného souboru totiž byli více konformní v sexuální oblasti, kdežto dívky byly více zastoupeny ve skupině nekonformních. Hansson et al. (1980) také uvádí, že ženy a muži se v míře konformity liší. Zatímco muži se v jejich studii nechali nejvíce ovlivnit experty a nejméně vrstevníky, ženy mnohem více podléhaly vlivu vrstevníků. Henryová et al. (1989) dále

uvádí, že dospívající dívky jsou více konformní než chlapci ze stejné věkové kategorie. Novější studie Cartera et al. (2019) pak zase prokázala vyšší míru konformity u chlapců. Na základě uvedených studií tedy můžeme říci, že výzkumné výsledky ohledně vlivu pohlaví na míru konformity jsou poměrně nejasné.

Brendt (1979) dále tvrdí, že míra konformity se mění s věkem. Ve své studii konkrétně zkoumal vývojové změny v míře konformity vůči vrstevníkům a vůči rodičům a také vzájemný vztah mezi konformitou k vrstevníkům a tou k rodičům. Tento autor konkrétně zjistil, že konformita vůči vrstevníkům obvykle vrcholí v 6. a 9. třídě. Vrstevnická konformita v antisociálním jednání má vrchol v 9. třídě. Ve vrstevnické konformitě k prosociálnímu jednání pak s přibývajícím věkem nedochází k signifikantním změnám. Naopak rodičovská konformita k prosociálnímu i antisociálnímu jednání se statisticky významně s přibývajícím věkem snižuje. Mezi oběma typy konformity navíc existuje negativní korelace, tudíž čím více je jedinec konformní k vrstevníkům, tím méně konformní je k rodičům a naopak, přičemž tato korelace se s věkem může měnit. Costanzo a Shaw (1966) zjištění ohledně změny míry konformity v závislosti na věku svým výzkumem potvrzují, jelikož i oni přišli na to, že konformita od dětství do adolescence výrazně roste a následně po adolescenci klesá. S čímž souhlasí i výsledky novější studie Chierchiové et al. (2020).

Co se týče zmiňované vrstevnické konformity, Lashbrook (2000) uvádí, že kromě věku se na její míře podílí také pociťované negativní emoce. Ve své studii totiž prokázal, že zejména pocity neadekvátnosti, izolace a zesměšnění, jež společně ústí v pocit studu, motivují k vyšší míře konformity vůči vrstevníkům. Laursen a Faur (2022) dodávají, že vrstevnickou konformitu ovlivňují osobní dispozice ke konformitě, stanovené sociální cíle, strategie získávání zdrojů, zranitelnost, míra vyspělosti, nejistota, osobnostní vlastnosti odlišné od partnera či skupiny, výhody plynoucí z vytváření dobrého dojmu, neuspokojené sociální potřeby, sociální referenti a vlastní přesvědčení o jejich chování.

Brittain (1963) zkoumal, za jakých okolností jsou adolescenti konformní vůči vrstevníkům a rodičům. Ukázalo se, že rodičovská konformita se odvíjí od vnímané náročnosti daného rozhodnutí. Adolescenti se navíc snaží vyhnout konfliktu mezi rodičovskou a vrstevnickou konformitou tím, že s rodiči nekomunikují. V oblastech, kde se sociální normy rychle mění, se přizpůsobují spíše vrstevníkům. Naopak v oblastech, kde jsou sociální normy stabilní, mají tendenci podřídít se rodičům. Záleží i na dosahu daného rozhodnutí. Očekávají-li okamžité následky, přizpůsobí se spíše vrstevníkům. Pokud jde

o situaci s dalekosáhlejším dopadem, zvýší se pravděpodobnost podrobení se rodičům. Zajímavé výsledky ohledně konformity a vztahu k rodičům přinesli také Pugsleyová a Acar (2020), kteří tvrdí, že typ výchovy souvisí s mírou konformity a kreativity. Konformitu navíc dle těchto autorů prosazují více otcové než matky a učitelé si dokonce konformity váží ještě více než rodiče.

Kromě toho, že existuje již mnohokrát zmiňovaný tlak většiny, považujeme za důležité zmínit i existenci menšinového tlaku, jímž se zabývali například Moscovici a Lageová (1976). Tito autoři tvrdí, že hlavní roli v přizpůsobení se hraje míra konzistence daného názoru, jemuž se máme přizpůsobit, a to jak v případě tlaku menšiny, tak v případě tlaku většiny, přestože menšina a většina působí na jedince lehce odlišným způsobem. Latané (1981) má zase za to, že menšina i většina působí úplně stejným způsobem. Konkrétně ve své teorii sociálního dopadu stanovuje, že míra vlivu je multiplikační funkcí síly, bezprostřednosti a počtu působících osob. Zjednodušeně řečeno nezáleží na tom, zda se člověk má podvolit menšině či většině, ale na tom, jak silná tato skupina je, jak blízko v čase či prostoru se nachází a kolik má členů. Přestože názor uvedených autorů na to, zda tlak menšiny a většiny působí stejným či odlišným způsobem, není shodný, můžeme říci, že z obou studií lze čerpat další položky do našeho seznamu faktorů působících na konformitu – konzistence, síla, bezprostřednost a počet osob.

Můžeme tedy říci, že existuje mnoho nejrůznějších činitelů, jež mají na vznik, podobu či míru konformity vliv. Přičemž v naší práci jsme se zabývali pouze některými z nich, jelikož postihnout všechny proměnné, které s konformitou souvisí, v rozsahu naší práce není možné. Celkově se konformita dá považovat za problematiku hojně studovanou ze všech možných perspektiv. My se v naší práci dále budeme zabývat výhradně jejím vztahem k rizikovému chování dospívajících.

4 SOCIÁLNÍ OPORA

V předchozí kapitole jsme se věnovali tématu konformity. Mnoho výzkumů zaměřených na tuto problematiku (např. Brittain, 1963; Lashbrook, 2000; Laursen & Faur, 2022) zdůraznilo vliv blízkých osob na život adolescentů. Blízcí dospívajících však nehrají roli pouze v otázce konformity, ale podílí se také například na míře pocíťované sociální opory. Ta je jedním z prvních faktorů, které byly označeny jako moderátory nepříznivých vlivů na psychickou pohodu a zdraví člověka, a tudíž se dá považovat za faktor protektivní (Šolcová & Kebza, 1999). Dle zjištění Snopka a Hublové (2008) má sociální opora (kromě psychické pohody a zdraví) také vliv na životní spokojenost a sebehodnocení adolescentů, kdy zejména pro dospívající dívky je významná opora od kamarádů či partnera. Z těchto důvodů jsme se sociální oporu od přátel a také od rodičů rozhodli do praktické části naší práce zařadit jakožto další ze zkoumaných proměnných a věnujeme jí i následující kapitolu teoretické části.

4.1 Vymezení pojmu sociální opora

Nejdříve definujeme, co pojem sociální opora znamená. Dle Rodrigueze a Cohena (1998, s. 535) se jedná o „multidimenzionální konstrukt označující psychologické a materiální zdroje dostupné jedincům prostřednictvím jejich interpersonálních vztahů“. Jako sociální oporu tedy můžeme označit určité charakteristiky a funkce jedincovy sítě sociálních vztahů. Navíc tito autoři ve své práci zdůrazňují, stejně jako Šolcová a Kebza (1999), že sociální opora má pozitivní efekt na mentální i fyzické zdraví. S čímž souhlasí také Wills (1991, s. 265), který sociální oporu popisuje jako „vnímání či prožívání toho, že nás druzí milují, starají se o nás, váží si nás, oceňují nás a že jsme součástí sociální sítě vzájemné pomoci a závazků“.

Lin et al. (1979, s. 109) sociální oporu definují jako „podporu dostupnou jednotlivci prostřednictvím sociálních vazeb s dalšími jednotlivci, skupinami a širší komunitou“. Tato definice sociální opory je velice podobná výše uvedené definici Rodrigueze a Cohena (1998). K tomu stejně jako Rodriguez a Cohen (1998) či Šolcová a Kebza (1999) opět i tito

autoři tvrdí, že je sociální opora negativně spojena s nemocí. To znamená, že čím vyšší míra sociální opory se jedinci prostřednictvím jeho vztahů se členy rodiny, příbuznými, přáteli, známými, kolegy či širší komunitou dostává, tím menší bude pravděpodobnost, že tento jedinec bude zakoušet zdravotní problémy.

Kebza (2005, s. 151) uvádí, že sociální opora je „sociální fond, ze kterého je možné čerpat v případě potřeby, systém sociálních vztahů, prostřednictvím kterých se člověku dostává pomoci při snaze dosáhnout cíle“. Tvrdí také, že zdroje sociální opory se nachází uvnitř systému sociálních vztahů dané osoby. Hartl (2004, s. 252) vymezil sociální oporu poměrně stručně jako „vztahovou oporu v okolí člověka“. Tento autor taktéž dodává, že sociální opora zvyšuje odolnost vůči stresu a chuť přežít prohry a krize, což opět odpovídá názorům uvedeným v předchozích odstavcích. Dokonce tvrdí, že je možné sociální oporu považovat za pilíř duševního zdraví. Křivohlavý (2001, s. 94) sociální oporu popisuje zase jako „pomoc, která je poskytovaná druhými lidmi člověku, který se nachází v zátěžové situaci“. Přičemž má za to, že by obecně mělo jít o určitou činnost, která člověku v tísní zátěžovou situaci nějakým způsobem usnadní.

Krpoun (2012, s. 43) sociální oporu vymezuje jako „pomoc či podporu, kterou jedinec čerpá v situacích, kdy to považuje za příhodné“. Tento autor na rozdíl od Křivohlavého (2001) dodává, že se nemusí nutně jednat o situace zátěžové, nýbrž i o běžné každodenní momenty, v nichž se téměř každý z nás, nehledě na své povolání, současný zdravotní stav či věk, ocitne. Sollárová a Turzáková (2019, s. 601) také přišly s definicí sociální opory, jež tvrdí, že sociální opora je „vliv blízkých lidí, který se může projevit v konkrétním chování ve vztahu k zdraví nebo v podobě moderátora stresu“. Naznačují také, že sociální opora může nabývat různých podob, čemuž se budeme hlouběji věnovat v následující podkapitole.

Z výše uvedených definic sociální opory je možné odvodit, že se jedná o jakousi podporu, které se nám dostává od našeho okolí a jež má vliv na naše zdraví a přítomnost či nepřítomnost nemoci a dalších obtíží. Jak jsme již však naznačili v předchozím odstavci, neexistuje pouze jediný typ sociální opory, naopak sociální opora má několik různých druhů, na což navazujeme v následujícím textu.

4.2 Dělení sociální opory a její úrovně

Existenci rozmanitých typů sociální opory jsme nastínili již v předchozím odstavci díky práci zmíněných autorek Sollárové a Turzákové (2019), které sociální oporu konkrétně dělí na emoční, hodnotící, instrumentální, informační a skupinovou. Emoční opora značí poskytování pocitu lásky, naděje a bezpečí. Hodnotící opora znamená zprostředkování úcty, respektu a akceptace. Praktická hmotná pomoc a asistence spadají k instrumentální opoře. Informační opory se nám dostane, jsou-li nám poskytnuty informace, rady či doporučení. A na závěr – členství ve skupině a zprostředkování pocitu sounáležitosti můžeme nazvat skupinovou oporou. Velice podobně dělí sociální oporu i Langfordová et al. (1997), kteří pomocí obsahové analýzy zjistili, že nejčastěji se sociální opora dělí právě na emoční, instrumentální, informační a hodnotící.

Dělení sociální opory se věnovala také Taylorová (2006), jejíž typologie je podobná jako ty, které jsme uváděli výše. Tato autorka totiž sociální oporu dělí na informační, instrumentální a emoční. Informační oporu dle jejího názoru můžeme pozorovat, pokud určitý jedinec pomůže jinému jedinci lépe pochopit jeho stresující situaci a zjistit, jaké zdroje a zvládací strategie jsou potřeba k tomu, aby se s danou situací mohl vypořádat. Prostřednictvím takovýchto informací či rad může osoba, jež je ve stresu, určit, jaké jsou potenciální ztráty a překážky plynoucí z této situace a jak nejlépe se s nimi dá vyrovnat. Instrumentální opora zahrnuje poskytnutí hmatatelné asistence. Pod tím si můžeme představit určité služby, finanční pomoc a další specifickou podporu či zboží. Příkladem by konkrétně mohlo být zavezení zraněného přítele na pohotovost či poskytnutí jídla pozůstalé rodině. Emoční opora znamená poskytnutí vřelosti a péče jiné osobě a také ujištění, že je hodnotným člověkem, o nějž se ostatní zajímají. Zmíněná autorka uvádí, že jako sociální opora může posloužit i pouhé vnímání toho, že kdyby bylo potřeba, uvedené zdroje sociální opory jsou dostupné, aniž by došlo ke konkrétní či hmatatelné transakci.

Jiné dělení sociální opory poskytují Rodriguez a Cohen (1998). Tito autoři tvrdí, že nejzákladnější dělení sociální opory je na strukturální a funkční oporu, přičemž každý z těchto typů je možné zhodnotit jiným způsobem. Strukturální opora se vztahuje k rozsahu a propojenosti sociálních vztahů daného jedince. Je možné ji posoudit na základě toho, zda je daná osoba zadaná, jestli má přátele či příbuzné, zda je členem určité skupiny či náboženské organizace. Dále záleží také na kvantitativních charakteristikách, jako je velikost sociální sítě a míra sociální integrace. Velikost sociální sítě znamená, kolik má

tento člověk členů rodiny, přátel, kolegů a jiných osob, se kterými je pravidelně v sociálním kontaktu. Sociální integraci je možné vyjádřit jako index značící míru, do jaké je daný jedinec do své sítě sociálních vztahů zapojen. Přestože se jedná o důležité ukazatele, jež jsou skvělými předpoklady úspěchu, strukturální opora pouze nepřímě informuje o potenciálních zdrojích sociální opory a nevypovídá nic o míře opory, které se jedinci skutečně dostává. O tom naopak hovoří opora funkční. Ta se vztahuje k dostupnosti konkrétních psychologických a materiálních zdrojů pramenících z interpersonálních vztahů daného jedince. Tuto funkční oporu pak můžeme dále rozdělit na 3 subtypy, jež jsou nám známé z předchozích typologií – na instrumentální, informační a emoční. Instrumentální opora by značila materiální pomoc (například finanční podporu či pomoc s každodenními úkoly). Informační opora znamená poskytnutí relevantních informací, které mají pomoci s vypořádáním se s danými obtížemi. Emoční opora pojednává o vyjádření empatie, péče, ujištění, důvěry a také o poskytnutí prostoru pro vyjádření emocí.

House (1987) také rozlišuje mezi funkční a strukturální stránkou sociálních vztahů. Ke strukturální stránce obdobně řadí sociální integraci a sociální síť. Za sociální integraci považuje počet a existenci sociálních vztahů, za sociální síť pak formální strukturu těchto vztahů. Naopak k funkční dimenzi spadá behaviorální náplň těchto vztahů – jinak řečeno jednání uvnitř daných vztahů. Na rozdíl od předchozího dělení se však tento autor domnívá, že pouze funkční stránka sociálních vztahů svým významem nejpřesněji odpovídá povaze sociální opory, nikoliv ta strukturální, a je proto důležité je rozlišovat.

Šolcová a Kebza (1999, s. 6) dodávají, že kromě již zmíněných dělení sociální opory je také důležité rozlišovat sociální oporu individuální a institucionální, kdy individuální sociální oporu vymezují jako „cílenou snahu pomoci druhému v náročné situaci“ a institucionální sociální oporu popisují jako sociální oporu poskytnutou společností. Dále tito autoři zdůrazňují, že je nutné oddělit od sebe anticipovanou (tj. očekávanou) a získanou (tj. obdrženou) sociální oporu, jež od sebe odlišuje právě mobilizace sociální opory (tj. její aktivace). U získané sociální opory se totiž jedinci musí skutečně dostat konkrétních pomocných transakcí, a to ať už emoční, materiální, či instrumentální povahy. Kromě rozmanitých typů sociální opory pak navíc tito autoři uvádějí také různé úrovně tohoto fenoménu – makroúroveň, mezoúroveň a mikroúroveň. Makroúroveň sociální opory označuje úroveň účasti na aktivitách nejbližší komunity, mezoúroveň zase rozsah a kvalitu struktury a podpůrných funkcí sociální sítě dané osoby a mikroúroveň kvalitu jejích intimních vztahů.

S rozdělením sociální opory do těchto úrovní souhlasí také Plevová (2021), která uvádí, že makroúroveň sociální opory označuje pomoc potřebným poskytovanou prostřednictvím celé společnosti (např. sociální či ekonomická pomoc lidem, jež postihlo zemětřesení, záplavy či neúroda). Mezoúroveň sociální opory vysvětluje jako pomoc sociální skupiny jednomu z jejích členů, popřípadě lidem v jejím okolí, již nejsou členy, ale nacházejí se v nouzi (např. pomoc kolegovi od spolupracovníků či pomoc starým a nemocným od náboženského sdružení). Mikroúroveň sociální opory je dle této autorky myšlena pomoc a opora dané osobě, kterou jí poskytne její nejbližší člověk (např. pomoc matky svému dítěti či naopak, pomoc partnerovi, kamarádovi anebo členu rodiny).

Křivohlavý (2001, s. 95) také souhlasí s výše uvedeným rozdělením sociální opory do zmíněných úrovní a o makroúrovni sociální opory konkrétně uvádí, že se jedná o „celospolečenskou formu pomoci potřebným“. Tvrdí, že se může jednat jak o celostátní formu pomoci, tak i o pomoc „přes hranice“, kdy jako příklad je možné uvést činnost organizace ADRA. Mezoúroveň obdobně spojuje s pomocí jednomu z vlastních členů sociální skupiny či lidem z okolí této skupiny, již pomoc potřebují. Jako příklad organizací, které se touto úrovní sociální opory zabývají, uvádí Diakonii či Charitu. Mikroúroveň sociální opory popisuje jako formu sociální opory uvnitř dyády, tj. dvojice lidí. Je to tedy, jak jsme již uváděli, pomoc od nejbližšího. Dále tento autor podotýká, že kromě různých typů a úrovní sociální opory je ještě potřeba rozlišit subjektivní a objektivní pohled na sociální oporu, jelikož to, co je z vnějšku (tj. objektivně) spatřeno jako pomoc druhému, se může lišit od toho, co je jako pomoc vnímáno touto osobou.

Přestože jsme uvedli několik typologií sociální opory, většina z nich byla svým základem velice podobná (např. Sollárová & Turzáková, 2019; Langfordová et al., 1997; Taylorová, 2006). Kromě toho, že existují různé typy sociální opory, jsme také díky práci Šolcové a Kebzy (1999), Plevové (2021) či Křivohlavého (2001) mohli sociální oporu rozdělit i do odlišných úrovní. Ani tímto zjištěním by však informace o sociální opoře nebylo možné považovat za kompletní. Existují totiž i různé modely, jež se pokoušejí vysvětlit podstatu fungování tohoto fenoménu. Právě těmito modely sociální opory se budeme zabývat v následující podkapitole.

4.3 Modely sociální opory

Již jsme uváděli autory (např. Šolcová & Kebza, 1999; Rodriguez & Cohen, 1998), kteří se shodují na tom, že nehledě na existenci několika různých typů sociální opory, má tento

fenomén obecně pozitivní vliv na fyzické i psychické zdraví jedince. Doposud jsme však nevysvětlili, jakým způsobem sociální opora působí. Dle Cohena a Willse (1985) existují 2 možná vysvětlení toho, jak sociální opora zvyšuje psychickou pohodu a zdraví jedince. První vysvětlení zdůvodňuje proces působení sociální opory na naše zdraví pomocí tzv. nárazníkového modelu. Nárazníkový model hovoří o tom, že sociální opora má pozitivní vliv na naši psychickou pohodu pouze či primárně tehdy, když jsme ve stresu. Termín „nárazníkový“ se tedy vztahuje k hypotéze, že sociální opora zmírňuje patogenický efekt stresujících událostí, které by mohly mít negativní dopad na naše zdraví. V tomto případě sociální opora funguje jako moderátor stresu. Alternativní vysvětlení pak poskytuje tzv. model hlavního/přímého efektu. Tento model naopak tvrdí, že sociální opora má na naše zdraví pozitivní vliv přímo, neohledně na to, zda jsme ve stresu či nikoliv.

Paulík (2010, s. 25) to potvrzuje a uvádí, že „nárazníkové působení sociální opory počítá s její interakcí s aktuální hladinou stresu“. To znamená, že dostává-li se dané osobě uspokojivé míry sociální opory, je mnohem více chráněna proti účinku působících stresorů. Dle tohoto modelu je sociální opora intervenující proměnnou mezi stresorem a jeho nepříznivými dopady na jednotlivce. Nárazníkový efekt může působit například pomocí přijetí příznivější alternativy kognitivního hodnocení dané situace či skrze inhibici maladaptivních obranných mechanismů a reakcí, a to vše díky uspokojivým sociálním vazbám. Taktéž Kebza a Šolcová (1999) uvádí, že nárazníkový model je založen na předpokladu, že sociální opora bude jedince chránit před negativním účinkem stresu. Tito autoři pak tvrdí, že to, zda se sociální opora stane efektivním nárazníkem proti škodlivým vlivům stresu, záleží na rozsahu, v němž je její poskytovatel schopen změnit danou situaci či zmírnit její dopady. Pokud obdržená sociální opora pomůže jedinci při zvládnutí nároků situace, může následně pomoci se snížením negativních účinků stresu na zdraví jednotlivce. Dále doplňují, že protektivní vliv sociální opory se ve vztahu mezi nemocí a stresem může uplatnit různými způsoby.

S tím souhlasí Plevová (2021), která mimo jiné uvádí, že tlumivý vliv sociální opory se v rámci nárazníkového modelu projevuje několika různými způsoby. Prvním způsobem, jak by sociální opora mohla tlumit vliv stresujících událostí, by bylo pomocí upřesnění a ujasnění stresogenních faktorů, jež na jedince působí, či získání informací, které napomáhají lepšímu porozumění dané situaci. Tento způsob by se tedy projevil v kognitivní oblasti a svým mechanismem může připomínat definici informačního typu sociální opory (viz výše). Druhou cestou, jak sociální opora chrání před škodlivými vlivy,

je zvýšení sebeúcty a posílení sebevědomí. To znamená, že sociální opora může ovlivnit vlastní pojetí osobních kompetencí – tedy přesvědčení, že danou situaci mohou zvládnout. Dále může nárazníkový efekt fungovat pomocí volby vhodnější strategie, jak bojovat s daným stresem, a to například prostřednictvím upozornění na zdraví prospěšné jednání, zdravější návyky a zvyky a podobně.

Rodriguez a Cohen (1998) popisují druhý z modelů sociální opory – model přímého či hlavního účinku. Stejně jako jsme uváděli na začátku této podkapitoly, i oni mají za to, že model přímého účinku je založen na tom, že být součástí sociálních vztahů má obecně pozitivní efekt na zdraví a psychickou pohodu jedince nehledě na přítomnost stresujících událostí. Také tvrdí, že přítomnost přímého efektu můžeme sledovat zejména tehdy, když si jako ukazatele sociální opory zvolíme strukturální faktory (například sociální integraci, o níž jsme hovořili výše). Přímý efekt sociální integrace funguje proto, že začlenění do rozličných sociálních sítí jedinci poskytuje sadu stabilních a sociálně odměňujících rolí uvnitř komunity i pravidelné pozitivní interpersonální zkušenosti. K tomu se sociálně integrovaným jedincům spíše dostává zpětné vazby od ostatních, což jim pomáhá formovat jejich identitu a zprostředkovává jim pocit vlastní hodnoty, předvídatelnosti, stability a kontroly nad vlastním životem.

Graham a Barnowová (2013) se ve své práci taktéž věnovali modelu přímého účinku a napsali, že sociální opora je přímo spojena s fungováním jedince, a to tak, že její vyšší míra přímo ústí v nižší míru distresu (tj. negativního stresu) a ve vyšší míru zvládnání. Velice zajímavým zjištěním navíc bylo, že nehledě na sexuální orientaci probandů, sociální opora od členů rodiny a přátel působí spíše prostřednictvím přímého účinku, kdežto sociální opora od partnera působí nárazníkovým efektem. Nárazníkový efekt partnerské sociální opory měl pozitivní dopad na kvalitu partnerských vztahů nehledě na jejich typ, avšak přímý efekt rodinné sociální opory měl vliv pouze na kvalitu heterosexuálních partnerských vztahů.

Callan et al. (1994) dále zdůrazňují, že co se týče predikce zaměstnanecké úzkosti a deprese, jejich studie obecně podporuje spíše hypotézu o modelu hlavního účinku a pro nárazníkový model nalézají pouze limitované důkazy. S čímž souhlasí také výsledky studie Aneshenselové a Stona (1982), kteří uvádí, že blízké vztahy a vnímaná sociální opora jsou spojeny s nižší mírou depresivních symptomů, avšak ve všech modelech, jež zkoumali, se prokázal efekt přímého účinku sociální opory a nikoliv nárazníkový efekt. Efekt stresu na výskyt depresivních symptomů byl totiž stejný u osob s nízkou i vysokou mírou sociální

opory a nedocházelo tedy k interakci, kterou předpokládá nárazníkový model. Sociální opora tedy v tomto případě místo toho, aby bránila negativním účinkům stresu, měla přímý vliv na zmírnění depresivních symptomů. Nedostatek sociální opory se tedy pojí s vyšší mírou depresivních symptomů, a to jak sociální opory vnímané, tak skutečně získané.

Proti tomu stojí Ozbay et al. (2007), kteří ve své práci naznačují, že sociální opora funguje jako moderátor genetických a environmentálních rizik na mentální zdraví prostřednictvím dalších psychosociálních faktorů, jako jsou různé strategie zvládání či neurobiologické faktory, a jsou tudíž naopak spíše zastánci nárazníkového modelu. Gerin et al. (1995) se zabývali sociální oporou jakožto moderátorem kardiovaskulární reaktivity žen. Výsledky těchto autorů částečně podpořily oba modely působení sociální opory. Ukázalo se, že byly-li jako měřítko použity exaktní měřitelná kardiovaskulární data, bylo možné podpořit hypotézu o nárazníkovém modelu a o sociální opoře jako moderátoru stresu, a tudíž i kardiovaskulární reaktivity. Naopak použili-li jako měřítko sebeposuzující data, našli důkazy, jež podporovaly spíše hypotézu o přímém účinku sociální opory na kardiovaskulární reaktivitu bez interakce se stresující událostí. Taktéž Schwarzer a Leppinová (1991) svým výzkumem potvrzují jak hypotézu o nárazníkovém modelu, tak hypotézu o modelu přímého efektu. Konkrétně tvrdí, že jejich kauzální model poukázal na to, že sociální opora funguje nejen jako mediátor mezi stresem a nemocí, ale také jako faktor přímo ovlivňující onemocnění. Upozorňují však také, že existují případy, kdy se vyšší míra sociální opory může paradoxně pojit s nemocí.

Výše jsme popsali 2 alternativní modely vysvětlující účinek sociální opory – model přímého/hlavního účinku a nárazníkový model. Jak vyplývá z uvedených studií (např. Gerin et al., 1995; Schwarzer & Leppin, 1991) není prokázáno, že by pouze jeden z těchto modelů byl všeobecně platný a správný. Opakovaně jsme také popsali pozitivní účinky sociální opory na psychickou pohodu a zdraví jedince. Pozoruhodné však je, že Schwarzer a Leppinová (1991) kromě benefitů sociální opory upozorňují také na možná negativa, která z ní mohou plynout a která popisuje následující podkapitola.

4.4 Negativní strana sociální opory

V předchozích podkapitolách týkajících se sociální opory jsme zmínili různé autory (např. Lin et al., 1979; Rodriguez & Cohen, 1998; Kebza & Šolcová, 1999; Graham & Barnow, 2013; Paulík, 2010), kteří hovořili o pozitivním efektu sociální opory na psychické i fyzické zdraví jedince. Studie Schwarzera a Leppinové (1991) však upozornila i na určitá

rizika tohoto fenoménu. Kromě zmíněných autorů negativní stránce sociální opory hovoří také kupříkladu Inagaki a Orehek (2017), kteří uvádí, že poskytování péče, a tudíž i sociální opory, může být spojeno se zvýšenou mírou stresu, přičemž záleží hlavně na vlastní svobodné volbě, efektivitě a dalších faktorech, jako může být například finanční náročnost.

Také Paulík (2010) uvádí, že existují i opatrněji formulovaná stanoviska o tom, že sociální opora má tlumivý vliv na škodlivé dopady stresu, jež upozorňují na nebezpečí, která plynou z přeceňování nárazníkového modelu sociální opory. Poukazuje také na to, že v některých tíživých situacích se sociální okolí jedince spíše distancuje, než aby poskytlo sociální oporu. K tomu může dojít například proto, že dané osoby neví, jak se k jedinci v zátěžové situaci chovat. To pak může vyústit v pocity osamění, úzkost, depresi či nespokojenost. S tím souhlasí i Schwarzer a Knollová (2010), kteří zdůrazňují, že i přes funkční roli přijaté sociální opory jakožto faktoru, který umožňuje a facilituje proces zvládání a také pomáhá s mobilizací zvládacích zdrojů, musíme zvážit fakt, že poskytnutá sociální opora v určitých případech může jedincově psychické pohodě spíše ublížit než ji podpořit. Doporučují proto jak pozitivní, tak negativní dopady sociální opory hlouběji prozkoumat.

Křivohlavý (2001) ve své knize také pojednává o negativní stránce sociální opory. Tento autor uvádí, že za určitých okolností může poskytování sociální opory znamenat mimořádnou zátěž pro jejího poskytovatele. Odvrácenou tvář sociální opory pak dělí do 3 oblastí – nadměrná pomoc člověku v tísní, nevhodná forma pomoci a odlišnost představ o tom, co je třeba dělat. Nadměrná pomoc člověku v tísní může vést k tomu, že adresátovi sociální opory znemožníme, aby se se stresovou situací osobně vyrovnal. To se může podepsat na jeho sebehodnocení a sebepojetí. Možnost se o sebe sám postarat je totiž jedním z ukazatelů kvality života, o který jej nadměrnou péčí připravíme. Odlišit od sebe situace, kdy je sociální opora potřebná a kdy je nadbytečná, může být sice složité, avšak nezbytné. Nevhodnou formou pomoci je pak nejen nadměrná pomoc, ale také jakákoliv pomoc, jež neodpovídá potřebám daného člověka. Za nejčastější formu nepochopení lidem v tíživé situaci tento autor považuje právě odlišnost představ o tom, co je žádoucí, potřebné a nutné, a to proto, že lidé obecně mají velmi osobní představy a očekávání. Tato očekávání tedy mohou být zklamána i tou nejlépe míněnou formou pomoci. To se následně může projevit na psychickém stavu jedince.

Mareš (2004, s. 288) se také pokusil rozčlenit negativní sociální oporu do několika následujících kategorií: 1) „absence sociální opory“, 2) „selhávající sociální opora“, 3) „obtěžující sociální opora“, 4) „nepomáhající, neužitečná opora“ a 5) „malá, chabá sociální opora“. Daný autor uvádí, že poslední 2 položky z uvedeného výčtu představují pouze mírně nedostatečné formy sociální opory. Dodává také, že člověk, který již je v distresu skrze tíživé události, může být nevhodnou formou sociální opory ještě více frustrován. Kvůli tomu pak zažívá zklamání prohlubující distres. V nejkrajnějším případě může jít dokonce o traumatický zážitek, který zpochybní důvěru dané osoby v člověka či skupinu, od nichž sociální oporu očekával. Dokonce se může jednat až o životní zlom a počátek nedůvěry v lidi obecně. Tím pádem se selhání sociální opory může stát závažnějším stresorem než původní událost. Šolcová a Kebza (1999) také ve své práci tvrdí, že fakt, že daná osoba potřebuje pomoc, může vést k negativním reakcím, a to zejména tehdy, je-li poskytovaná opora v rozporu s její představou o vlastní autonomii a sebevládě či s jejím širokým chápáním toho, jak se má zachovat „správný muž“ či „správná žena“, ohrožuje-li sebeúctu a sebedůvěru, znamená-li riziko sebeznevažení či diskreditace, způsobuje-li pocity bezmoci a neodpovídá-li jejím potřebám.

V rámci kapitoly o sociální opoře jsme opakovaně mluvili o jejích pozitivních účincích na zdraví jedince a také o různých definicích, typech, úrovních a modelech pojednávajících o tomto fenoménu. Na závěr této kapitoly jsme však zmínili i stinné stránky dané problematiky. Nicméně se domníváme, že pozitivní důsledky sociální opory převažují. To potvrzuje kupříkladu Taylorová (2006), která uvádí, že se i přes důkazy o určitých negativních aspektech sociální opory stále domnívá, že poskytování i přijímání sociální opory přináší významné zdravotní benefity. Tohoto optimistického postoje se budeme držet také v naší práci. Hluběji jej prozkoumáme v praktické části.

5 VZTAH KONFORMITY, SOCIÁLNÍ OPORY A RIZIKOVÉHO CHOVÁNÍ DOSPÍVAJÍCÍCH

V předchozích kapitolách jsme shrnuli, že pro období adolescence je výskyt rizikového chování běžným jevem, což souvisí například s vývojem morálky a již uvedenými tvrzeními Piageta (1969), že poslušnost adolescentů je relativní, či Kohlberga (1981), že se adolescenti snaží naplňovat očekávání skupiny nehledě na důsledky. Z toho můžeme tedy usoudit, že významnou roli v životě dospívajících hrají jejich blízcí, a to ať už prostřednictvím konformity, sociální opory, či jiných fenoménů. Kupříkladu Macek a Osecká (1996), jak jsme již uváděli, pak tvrdí, že pro dospívající jsou stále nejvlivnějšími osobami rodiče. Říčan (2006) zase zdůrazňuje, že adolescent se stále více orientuje na vrstevníky. V následující kapitole bychom se proto rádi pokusili o shrnutí předchozích výzkumů zabývajících se vzájemnými vztahy mezi rizikovým chováním dospívajících a konformitou či sociální oporou, přičemž v obou případech zohledníme jak vztahy s rodiči, tak vztahy s vrstevníky.

5.1 Výzkumy nalézající vztahy mezi zkoumanými proměnnými

Následující kapitola představí výzkumy, jež našly vztahy mezi námi zkoumanými proměnnými, a z nichž budeme v rámci výzkumné části této práce vycházet. Aby však bylo možné tuto kapitolu propojit s těmi předchozími, chtěli bychom nejprve zopakovat výsledky některých publikací, které nás tyto vztahy přiměly zkoumat. K takovýmto pracím patří kupříkladu dílo Nielsen Sobotkové (2014), jež výskyt rizikového chování asociuje zejména se způsobem trávení volného času a druhem vrstevníků. Dále pak studie Echaza a Nocettiho (2018), která ukázala, že přílišný odklon od hodnot vrstevníků je rizikovým faktorem, anebo práce Sobotkové et al. (2007), v níž uvádí, že vzrůstající styk s vrstevníky, kteří prokazují delikventní chování, se pojí s nárůstem antisociálního chování. Dále k nim můžeme zařadit i studii Costy et al. (2005), v níž byla označena kontrola, již jsou míněny

zejména pravidla či očekávané sankce od dospělých nebo vrstevníků, za nejdůležitější protektivní faktor, či výzkum Čerešníka (2019b), ve kterém jsou špatné vztahy s blízkými považovány za rizikový faktor. Také je možné k nim doplnit i studii Banárové a Čerešníka (2019), dle které lze vysokou míru připoutání k rodičům považovat za protektivní faktor. Z uvedeného tedy vyplývá, že již v předchozích kapitolách jsme narazili na různé autory, jež se výzkumně věnují souvislosti rizikového chování se vztahy s blízkými. Nyní na ně navážeme dalšími výzkumy věnujícími se dané problematice.

Nejprve se zaměříme na vztah mezi rizikovým chováním a konformitou vůči vrstevníkům. Ten zkoumali například Duellová et al. (2022), kteří se zabývali tím, jaký vliv má vrstevnický tlak na užívání alkoholu adolescenty ve věku od 15 do 18 let. Přišli se zjištěním, že adolescenti, kteří byli průměrně či vysoce vnímaví k tlaku vrstevníků, při plnění zadaného úkolu více vnímali také užívání alkoholu jejich vrstevníky, což následně vedlo k tomu, že oni sami o rok později alkohol užívali. To se shoduje s výsledky studie Pérez-Fuentesové et al. (2020), kteří uvedli, že u adolescentů ve věku od 14 do 18 let existuje pozitivní vztah mezi vnímaným vrstevnickým nátlakem a pitím alkoholu. To znamená, že čím větší vrstevnický nátlak tito adolescenti pocítovali, tím spíše od alkoholu měli pozitivní očekávání a pili jej. A také se zjištěním Caputa (2020), že centrální roli v abúzu alkoholu hraje jeho vnímané schválení blízkými.

Peeters et al. (2021) kromě abúzu alkoholu zkoumali také abúzus nikotinu a zjistili, že významným faktorem podílejícím se na adolescentním kouření jsou normy vrstevníků ve třídě. Mají-li alkohol a cigarety ve třídě pozitivní reputaci, je pro adolescenty těžší odolat jejich užívání. Riziko je pak vyšší u studentů učilišť než u studentů jiných středních škol, jelikož jsou údajně častěji vystavováni odměňujícím účinkům těchto návykových látek. Klima třídy a s tím spojený tlak vrstevníků jsou tedy významnými faktory v rozvoji rizikového chování adolescentů. To tvrdí i Veiga et al. (2019), kteří uvádí, že adolescentní experimentování s tabákovými výrobky můžeme nejlépe predikovat pomocí toho, zda je užívají vrstevníci dospívajícího. Dalšími významnými faktory, jež se na experimentování s tabákem podílí, je pak i kouření rodičů či užívání alkoholu. Duan et al. (2009) také zkoumali adolescentní užívání alkoholu, cigaret a navíc také marihuany. Výsledky této studie naznačují, že vnímá-li adolescent, že jeho vrstevníci kouří, zvýší se pravděpodobnost, že on sám bude kouřit, což platí po dobu celé adolescence. Co se týče abúzu alkoholu a marihuany, taktéž mají signifikantní vztah k jejich užívání vrstevníky, avšak pouze pro adolescenty na střední škole.

Song (2020) se zabýval tím, jaký vliv mají vrstevníci na adolescentní užívání drog, a zjistil, že vliv vrstevníků je s abúzem pozitivně spojen. To znamená, že čím větší vliv vrstevníci na dospívajícího mají, tím spíše bude užívat drogy. Naopak vnímané riziko trestu, ani jeho závažnost, žádný vztah k užívání drog dospívajícími nemělo. Váchová a Kulháněk (2022) se zase zabývali užíváním nikotinových sáčků a zjistili, že nejčastější motivací k užívání je zvědavost, přičemž respondenti sáčky nejčastěji užívali, byli-li s přáteli. S čímž souhlasí Kolomazník (2023), který také tvrdí, že středoškolští studenti nejčastěji užívají nikotinové sáčky ve společnosti svých přátel, a to v barech, restauracích, venku či při odpočinku. Draneová et al. (2016) také adolescentní abúzus spojují s tím, setká-li se dospívající prostřednictvím sportu brzy s rizikovými vrstevníky. Jednalo se pak konkrétně o abúzus alkoholu. Isaksson et al. (2019) zase mimo jiné abúzus alkoholu pojí s vlivem delikventních vrstevníků.

Delikvence je vedle abúzu jednou z dalších proměnných, na níž se v rámci této práce blíže zaměříme. Felson a Vanhee (2023) se zabývali tím, zda spolu souvisí vrstevnická konformita a delikvence dospívajících. Zjistili, že dospívající se mnohem častěji dopouští trestných činů, když jsou ve společnosti svých přátel, což platí o to více, pokud tito přátelé také páchají přečiny. To odpovídá výsledkům Patacchinniové a Zenouové (2012), které přišly na to, že vrstevnická konformita hraje významnou roli v páchání veškerých trestných činů, a to zejména těch drobných. Z českých prací, které se zabývaly vztahem mezi delikvencí a vrstevnickou konformitou, pak můžeme zmínit kupříkladu práci Krejčí (2021), která také našla signifikantní pozitivní vztah mezi delikvencí a vrstevnickým tlakem a konformitou, anebo Volkovou (2010), která uvádí, že adolescenti, již dosahují vyššího skóru vrstevnické konformity v oblékání, dosahují vyššího skóru také v delikvenci.

Poslední typ rizikového chování prováděný v reálném světě, jehož vztah k vrstevnické konformitě zkoumáme, je šikana. Kimová a Hanová (2016) tento vztah také zkoumaly a přišly se závěrem, že vrstevnická konformita skutečně má vliv na vrstevnickou šikanu, kdy tento vliv ještě více umocňuje zvýšená morální neangažovanost. S tím souhlasí i Muhopilahová a Tentama (2021), které tvrdí, že konformita vůči přátelům má statisticky vysoce signifikantní pozitivní vztah k šikaně, a to vedle dalších faktorů jako autoritářská výchova či extroverze. To znamená, že čím více jsou adolescenti konformní vůči přátelům, tím spíše se účastní šikany. Také Pratiwi a Karneliová (2020) tyto proměnné podrobili šetření a také oni zjistili, že vyšší míra vrstevnické konformity u adolescentů přispívá

k vyšší míře jejich účasti na šikaně. Kromě vrstevnické konformity se na výskytu šikany podílí i hraní online her. Šikana nazpět přispívá k vrstevnické konformitě i k hraní her.

Riziko závislosti na hraní digitálních her, které jsme zmínili v předchozím odstavci, je vedle rizika závislosti na internetu a rizika závislosti na sociálních sítích jednou z proměnných provozovaných v online světě, které ve vztahu k vrstevnické konformitě budeme zkoumat. Tomu se věnují kupříkladu Suchá et al. (2018), kteří poskytují výčet protektivních a rizikových faktorů působících na rizikové hraní digitálních her, kdy k těm rizikovým mimo jiné řadí i vrstevnický tlak či kladné vnímání hraní v sociálním okolí, k němuž patří i kamarádi a spolužáci. Wang et al. (2023) vztah mezi hraním digitálních her a vrstevnickou konformitou pak potvrzují svým zjištěním, že závislost na internetových hrách je přímo pozitivně spojena s vnímanou frekvencí hraní internetových her vrstevníky. To znamená, že pokud adolescent vnímá, že jeho vrstevníci ve vysoké míře hrají internetové hry, zvyšuje se pravděpodobnost, že on sám na nich bude závislý. Navíc i Yu et al. (2021) potvrzují, že vliv vrstevníků je signifikantně spojen se závislostí na hraní digitálních her.

Závislosti na sociálních sítích ve vztahu k vrstevnické konformitě se pak zabývali Leggett-Jamesová a Laursen (2023), kteří tvrdí, že vrstevnická konformita zvyšuje riziko nadměrného užívání sociálních médií a že u adolescentů náchylných k podlehnutí vrstevnickému vlivu existuje vztah mezi vysokou mírou užívání sociálních médií a nízkou mírou spokojenosti se svým tělem a nízkou mírou fyzické aktivity. Trivedi et al. (2022) pak vliv vrstevníků označují spíše jakožto mediátor pro užívání sociálních sítí. Žert (2012) zkoumal užívání sociálních sítí u českých adolescentů a předchozí zjištění potvrdil tvrzením, že nejčastější motivací k jejich užívání je snaha stát se členem vrstevnické skupiny a komunikovat s jejími členy.

Co se týče rizika závislosti na internetu obecně, Yen et al. (2009) dodávají, že i na ni mají, mimo jiných faktorů, vliv rizikovní přátelé. Zhou a Fang (2015) také tvrdí, že sociální přijetí vrstevníky má signifikantní vztah k závislosti na internetu a že pokud adolescent navštěvuje třídu, v níž jsou spolužáci závislí na internetu, existuje vyšší riziko, že on sám na něm bude závislý. Také Esen a Gündoğdu (2010) potvrzují zjištění, že čím nižší je tlak vrstevníků, tím nižší je pravděpodobnost, že dospívající bude závislý na internetu.

Kromě vrstevnické konformity se budeme věnovat i konformitě vůči rodičům či jiným autoritám a jejímu vztahu k výskytu rizikového chování. Foltová (2012) například uvádí, že jedinci, kteří jsou náchylnější k přebírání názorů od vrstevníků, se chovají spíše rizikově, a naopak konformitu vůči rodičům označuje jako moderující činitel rizikového chování adolescentů. S tím souhlasí Cakirpaloglu et al. (2021), kteří uvádí, že vrstevnická konformita se pojí s vyšší mírou rizikového chování, avšak konformita vůči rodičům či jiným autoritám pravděpodobnost rizikového chování snižuje. To můžeme doplnit také o tvrzení Telzerové et al. (2015), kteří uvádějí, že přítomnost rodiče snižuje míru rizikového chování proti tomu, jsou-li adolescenti sami.

Z předchozího odstavce vyplývá, že zatímco vrstevnická konformita se ve většině případů pojila s vyšší mírou rizikového chování, u konformity vůči autoritám by tomu mělo být přesně naopak. To potvrzuje například i výzkum Mouttapové et al. (2003), kteří dodávají, že konformita vůči rodičům a jiným autoritám je protektivním faktorem vůči užívání návykových látek, a to jmenovitě vůči kouření, abúzu alkoholu i užívání marihuany. Se stejným výsledkem přišel i Brauer (2017), který tvrdí, že vliv rodičů se pojí i s nižší mírou delikvence, a to také prostřednictvím změn v sebekontrolě dospívajících. Ramadhana et al. (2023) zase zjistili, že u adolescentů s fyzickým znevýhodněním, kteří zažili šikanu, se objevovala pouze mírná rodinná konformita. Suchá et al. (2018) soudržnost s rodiči a rodičovský monitoring považují za protektivní faktor závislosti na hraní digitálních her. I v případě závislosti na sociálních sítích dle Leijse et al. (2023) rodiče hrají protektivní roli. To samé dle Awaluddinové et al. (2019) platí pro závislost na internetu, jelikož uvádí, že riziko vzniku této závislosti se zvyšuje, pokud rodiče na užívání internetu adolescentů nedohlíží.

Z toho plyne, že předchozí výzkumy nalézají vztahy mezi všemi námi zkoumanými formami rizikového chování a vrstevnickou konformitou a také konformitou vůči rodičům a jiným autoritám. Jelínek et al. (2006) navíc tvrdí, že vrstevnická konformita se sice na výskytu rizikového chování podílí, avšak vřelé rodinné prostředí a rodičovská sociální opora tento podíl zmírňují, a tudíž tlumí i rizikové chování adolescentů. Animosová et al. (2018) zase dodává, že se rodinná sociální opora a odloučení od škodlivých vrstevnických vztahů podílí na pozitivním behaviorálním přechodu dospíváním. Také Širůček et al. (2007) přišli s podobným zjištěním, že sociální opora rodičů je protektivním faktorem rizikového chování adolescentů. U sociální opory kamarádů to však nevidí tak jednoznačně, jelikož uvádějí, že se jedná o protektivní faktor vůči agresivnímu chování,

avšak v případě školních problémů, vyhýbání se autoritám a užívání návykových látek se dle nich jedná o faktor rizikový. Můžeme si tedy povšimnout, že v předchozích pracích lze nalézt i důkazy pro existenci vztahu mezi rizikovým chováním a další námi zkoumanou proměnnou – sociální oporou. Dále se budeme zabývat jak sociální oporou rodičů, tak sociální oporou kamarádů a jejich vztahem k námi zvoleným formám rizikového chování.

Když se podíváme na vztah rodičovské sociální opory ke konkrétním typům rizikového chování, jež zkoumáme, můžeme dle Banstoly et al. (2020) tvrdit, že rodičovská sociální opora je protektivním faktorem abúzu návykových látek. To, že rodinné vztahy významně souvisí s užíváním návykových látek, pak potvrzuje i Čablová a Miovský (2013). Co se delikvence týče, Křivohlavý (2001) uvádí, že pokud se adolescentům nedostává dostatečné sociální opory od rodičů, mohou ji začít vyhledávat u jiných osob, skupin, či dokonce gangů, které se chovají antisociálně. Dle Seedsové et al. (2010) se pak i šikana od vrstevníků pojí s nízkou mírou pocíťované sociální opory a začlenění do sociální sítě. Paulus et al. (2018) se dále věnovali závislosti na hraní digitálních her a přišli na to, že vysoká míra této formy rizikového chování se pojí s nedostatečným rodinným zázemím, s čímž souhlasí i Richard et al. (2020). Dle Meshiho a Ellithorpe (2021) také nedostatečná sociální opora v reálném světě signifikantně zvyšuje problematické užívání sociálních médií. Pravděpodobnost vzniku závislosti na internetu se dle Esena a Gündoğdu (2010) taktéž snižuje, pocíťuje-li adolescent dostatečnou sociální oporu od rodičů a učitelů.

Dle Michaelové a Ben-Zura (2007) je pro adolescentní dívky vztah s rodiči hlavním faktorem podílejícím se na případném výskytu rizikového chování, avšak pro adolescentní chlapce měl v otázce rizikových aktivit vyšší váhu vztah s vrstevníky. Dle Širůčka et al. (2007) je pak kamarádská sociální opora, jak jsme již uváděli, rizikovým faktorem abúzu návykových látek, a naopak protektivním faktorem agresivního a delikventního chování. Co se týče vztahu šikany a kamarádské sociální opory, Davidsonová a Demarayová (2007) naznačují, že sociální opora od blízkých přátel působí nárazníkovým efektem, a tlumí tak dopady šikany. Brailovskaia et al. (2019) zase zkoumali vztah mezi sociální oporou a závislostí na sociální síti Facebook a přišli se závěrem, že offline sociální opora hraje roli moderátoru mezi každodenním stresem a závislostí na sociálních sítích. Bo-Kyung a Myeong-Hee (2020) se zabývali vztahem mezi závislostí na hraní digitálních her a sociální oporou od kamarádů. Přišli s výsledkem, že čím vyšší míry dosahuje pocíťovaná sociální opora od kamarádů a rodičů, tím nižší míry dosahuje závislost na hraní digitálních

her. Gunuc a Dogan (2013) zjistili něco podobného, a to, že sociální opora negativně koreluje se závislostí na internetu. To znamená, že čím vyšší je pocíťovaná sociální opora, tím nižší je pravděpodobnost závislosti na internetu.

Ve výše uvedených odstavcích jsme uvedli výsledky předchozích výzkumů zkoumajících vztah mezi konformitou, sociální oporou a vybranými formami rizikového chování. Můžeme vidět, že všechny ze zmíněných studií vztahy mezi všemi námi zkoumanými proměnnými potvrzovaly a sledávaly je významnými. Existují však i takové výzkumy, jež vyvolávají pochybnosti o samotné existenci anebo minimálně o směru těchto vztahů. Těmito výzkumy se budeme zabývat v následující podkapitole.

5.2 Výzkumy zpochybňující vztahy mezi zkoumanými proměnnými

Kromě již uvedených výzkumů, které platnost námi zkoumaných vztahů potvrzují, je nutné se zaměřit také na studie zpochybňující tyto vztahy. Bez nich by nebylo možné danou problematiku kompletně prozkoumat. Nejprve se tedy zaměříme na výzkumy, které zpochybňují existenci či dříve zmiňovaný směr vztahu mezi vrstevnickou či rodičovskou konformitou a rizikovým chováním. Jedním z takovýchto výzkumů je kupříkladu studie Ssewanyana et al. (2018), kteří zdůrazňují, že podřízení se vrstevníkům může být i kladné, jelikož autoři do výčtu protektivních faktorů rizikového chování zařazují právě onen pozitivní vliv vrstevníků. S podobným výsledkem přišly i Lorenzová a Krayová (2022), které tvrdí, že pozorování vrstevníkem snižuje míru rizikovosti chování dospívajících. Souhlasí i Defoeová et al. (2019), kteří zjistili, že přítomnost vrstevníků nemá žádný vliv na dělání rizikových rozhodnutí. Všechny 3 studie jsou tedy v rozporu s některými dříve uvedenými zjištěními jiných autorů (např. Song, 2020; Pérez-Fuentesová et al., 2020; Felson & Vanhee, 2023), kteří uvádějí, že vztah mezi vrstevnickou konformitou a rizikovým chováním existuje a projevuje se tak, že vrstevnická konformita míru rizikového chování zvyšuje.

Co se týče zpochybnění směru vztahu mezi rodičovskou konformitou a rizikovým chováním, můžeme například uvést studii Muhopilahové a Tentamy (2021). Tyto autorky totiž uvádí, že pokud má dospívající rodiče, kteří jsou autoritativní a jimž se podrobuje, zvyšuje se pravděpodobnost, že se bude potýkat s šikanou. To je v rozporu s výše uvedenou studií Ramadhany et al. (2023). Podobné zjištění jako Muhopilahová a Tentama (2021) pak přináší i Yu a Luo (2021), kteří uvádějí, že rodičovské zákazy a limity se

naopak poji s vyšší pravděpodobností závislosti na sociálních sítích, která je jednou z námi zvolených forem rizikového chování. Tento výsledek opět nekoresponduje s předchozími zjištěními studie Leijse et al. (2023). Obdobný závěr ohledně závislosti na hraní digitálních her přinesli i Yang et al. (2020), kteří ve své práci napsali, že čím více rodiče dospívající psychologicky kontrolují (což potenciálně vede ke konformitě dospívajících), tím vyšší je pravděpodobnost, že adolescenti budou závislí na digitálních hrách.

Hoorn et al. (2018) pak tvrdí, že přítomnost vrstevníků ani rodičů nemá žádný vliv na rizikové chování. A Jarošík (2015) sice uvádí, že vztah mezi konformitou a abúzem návykových látek existuje, ale neshledává jej příliš silným. Pei et al. (2020) zase tvrdí, že behaviorální konformita vůči vrstevnickému nátlaku má vztah k rizikovému rozhodování, avšak je možné ji modulovat pomocí neurálních odpovědí, a to konkrétně prostřednictvím vytvoření funkčních propojení mezi korovými a podkorovými oblastmi. Costellová (2010) kupříkladu zpochybňuje tvrzení Patacchinniové a Zenouové (2012), že vrstevnická konformita vede k delikventnímu jednání, protože uvádí, že pozitivní vliv konformních vrstevníků může míru delikvence naopak výrazně snížit. Liu (2020) zjistil, že zvýšená míra rodičovské kontroly u adolescentů zvyšuje pocit narušení soukromí, což vede k obranným odpovědím, které opět vedou ke zvýšené míře závislosti na internetu. To si hypoteticky můžeme vyložit tak, že místo, aby dospívající byli konformní a jejich míra závislosti na internetu se snížila, tak reagují přesně naopak, což se vylučuje s uvedenými výsledky Awaluddinové et al. (2019).

Doposud jsme zmiňovali výzkumy, jež zpochybňují buď samotnou existenci vztahu mezi vrstevnickou či rodičovskou konformitou a rizikovým chováním, anebo ty, které zpochybňují funkci vrstevnické konformity jakožto rizikového faktoru a rodičovské konformity jakožto protektivního faktoru rizikového chování adolescentů. Nyní se zaměříme i na studie zpochybňující vztah mezi rizikovým chováním a dalšími námi zkoumanými proměnnými – rodičovskou sociální oporou a kamarádkou sociální oporou. Kupříkladu studie Rogersové et al. (2018), kteří se zabývali tím, jak blízkost s rodiči, kamarády a sourozenci ovlivňuje adolescentní chování, může vyvolat pochybnosti o důležitosti kamarádké a rodičovské sociální opory v otázce rizikových aktivit dospívajících. Tito autoři totiž tvrdí, že důležitějším faktorem působícím na rizikové chování je blízkost se sourozenci. Teng et al. (2020) zase uvádějí, že pomocí vztahu s matkou či otcem nelze predikovat závislost na hraní digitálních her adolescentů. To je v rozporu s výše uvedenou studií Pauluse et al. (2018). Kimová a Gotová (2000) dále

dodávají, že nízká míra sociální opory od rodičů nemá žádný vliv na adolescentní delikvenci. To neodpovídá dříve zmíněnému tvrzení Krivohlavého (2001). Vymětalíková (2011) pak ve své práci poukázala na to, že rodinné faktory u jejího výzkumného souboru nemají vliv na rozvoj závislosti na sociální síti Facebook. To částečně zpochybňuje výsledek studie Brailovskaie et al. (2019).

Na rozdíl od Davidsonové a Demarayové (2007) pak Rothonová et al. (2011) zdůrazňují, že sociální opora od rodiny a přátel adolescence dostatečně nechrání před psychickými problémy způsobenými šikanou. Již zmiňovaní Esen a Gündoğdu (2010) v závěru své práce navíc uvádí, že nepozorovali žádný vztah mezi závislostí na internetu a vrstevnickou oporou dospívajících. To nesouhlasí se zmiňovaným výzkumem Gunuce a Dogana (2013). Podobný závěr jako Esen a Gündoğdu (2010) pak přinesli i D'Amicová et al. (2021), kteří mají za to, že spokojenost s kamarádky či partnerskými vztahy nijak neovlivňuje užívání návykových látek. Neodpovídá to kupříkladu dříve prezentované studii Širůčka et al. (2007).

Z toho můžeme odvodit, že existují i předchozí výzkumy, jež zpochybňují vztahy mezi oběma námi zvolenými formami sociální opory (kamarádkou a rodičovskou) a všemi námi zvolenými typy adolescentního rizikového chování (abúzus, delikvence, šikana, riziko závislosti na hraní digitálních her, riziko závislosti na sociálních sítích, riziko závislosti na internetu). Tím pádem je nutné si uvědomit, že neexistuje jednoznačná shoda týkající se existence či směru vztahů ani mezi konformitou a rizikovým chováním dospívajících ani mezi sociální oporou a rizikovým chováním dospívajících. Z toho důvodu se tyto vztahy pokusíme podrobit analýze také my ve výzkumné části naší práce.

VÝZKUMNÁ ČÁST

6 VÝZKUMNÝ PROBLÉM

Z informací uvedených v teoretické části této práce vyplývá, že období adolescence je typické tím, že rapidně vzrůstá význam vrstevnických vztahů. Zároveň jsou však pořád velmi důležité i vazby se členy rodiny. Jak vztahy s rodinou, tak vztahy přátelské jsou podstatou definice dvou námi zkoumaných fenoménů – konformity a sociální opory. Kromě těchto jevů je v dospívání běžný také výskyt rizikového chování. Dává tedy smysl, že jsou tato témata častým předmětem tuzemských i zahraničních výzkumů. Jejich studium pak může napomoci hlubšímu porozumění dané problematice, ale také při prevenci rizikových aktivit v aplikovaných oblastech psychologie (např. školní psychologie).

Přestože se jedná o hojně zkoumaná témata, výzkumné závěry různých autorů (např. Lorenzová & Krayová, 2022; Echazu & Nocetti, 2018) týkající se konformity, sociální opory a rizikového chování adolescentů nejsou v jednoznačné shodě. Zatímco první skupina výzkumníků (např. Sobotková et al., 2007; Duellová et al., 2022; Peeters et al., 2021) považuje vrstevnickou konformitu v otázce rizikového chování dospívajících za faktor rizikový, druhá skupina (např. Ssewanyan et al., 2018; Costellová, 2010) jej vidí naopak jako faktor protektivní. Defoeová et al. (2019) a Hoorn et al. (2018) dokonce zpochybňují samotnou existenci vztahu mezi vrstevnickou konformitou a rizikovým chováním. Podobně je tomu i s konformitou vůči rodičům a jiným autoritám, kdy se někteří autoři (např. Cakirpaloglu et al., 2021; Mouttapová et al., 2003) domnívají, že se jedná o protektivní faktor rizikového chování, jiní (např. Muhopilahová & Tentama, 2021; Yu & Luo, 2021; Liu, 2020) zase, že o faktor rizikový. Foltová (2012) rodičovskou konformitu považuje za moderátor rizikového chování a Jarošík (2015) uvádí, že vztah mezi rodičovskou konformitou a rizikovým chováním není tak významný. Obdobné neshody se objevují i co se týče vztahu sociální opory a rizikového chování, kdy některé studie (např. Davidsonová & Demarayová, 2007; Bo-Kyung & Myeong-Hee, 2020; Animosová et al., 2018) sociální oporu od kamarádů/rodičů vidí jako protektivní faktor rizikového chování, a naopak jiné studie (např. Teng et al., 2020; D'Amicová et al., 2021; Rogersová et al., 2018) celkově pochybují o významu sociální opory pro výskyt rizikového chování.

Nalezené rozpory týkající se samotných vztahů či jejich směrů mezi námi zkoumanými proměnnými (konformitou, sociální oporou a rizikovým chováním) se staly klíčovým důvodem vzniku této práce. Hlavním cílem je tedy zhodnocení vztahů mezi konformitou a rizikovým chováním a mezi sociální oporou a rizikovým chováním, a to u populace středoškolských studentů v České republice. Předchozí výzkumy na toto téma jsme uvedli v kapitole 5. Na základě rešerše se domníváme, že existenci obou vztahů bude možné potvrdit. Za dílčí cíle práce je také možné považovat zjištění, která z námi zvolených proměnných, jimž se blíže věnujeme v kapitolách 3 a 4, má nejužší vztah k výskytu jednotlivých forem rizikového chování adolescentů, které je přiblíženo v kapitole 2. Také se zaměříme na to, zda nejužší vztah bude mezi danou proměnnou a typem rizikového chování provozovaném v reálném či v online světě. Na základě předchozího výzkumu předpokládáme, že vyšší míra konformity vůči vrstevníkům se pojí s vyšším výskytem rizikových aktivit a naopak, že vyšší míra konformity vůči rodičům a jiným autoritám a také vyšší míra sociální opory (ať už od rodičů, či kamarádů) souvisí s nižším výskytem rizikového chování dospívajících ve věku od 15 do 19 let.

7 TYP VÝZKUMU A POUŽITÉ METODY

K tomu, abychom mohli posoudit platnost našich předpokladů, jsme se rozhodli použít kvantitativní design výzkumu, a to konkrétně korelační studii. Na výběru z populace středoškolských studentů jsme se pak pomocí dotazníkového šetření rozhodli sledovat již zmiňované charakteristiky – konformitu (jak vůči rodičům a jiným autoritám, tak vůči vrstevníkům), sociální oporu (rodičovskou i kamarádskou) a rizikové chování adolescentů (abúzus, delikvenci, šikanu, riziko závislosti na sociálních sítích, riziko závislosti na digitálních hrách a riziko závislosti na internetu).

Konformitu jsme měřili prostřednictvím Škály vrstevnického nátlaku, vrstevnické konformity, oblíbenosti a obecné konformity – PPQ (Santor et al., 2000). Sociální opora byla zkoumána pomocí České verze dotazníku sociální opory pro děti a dospívající – CASSS-CZ (Mareš et al., 2005). A na závěr – jednotlivé formy rizikového chování jsme měřili pomocí dotazníků Výskyt rizikového chování u adolescentů – VRCHA (Dolejš & Skopal, 2015), Krátký dotazník poruchy závislosti na internetových hrách – IGDS9-SF (Pontes & Griffiths, 2015), Krátký dotazník poruchy závislosti na internetu – IDS9-SF (Pontes & Griffiths, 2016) a Bergenská škála závislosti na sociálních sítích – BSMAS (Andreassen et al., 2016). Zmiňované nástroje blíže specifikujeme v samostatných podkapitolách níže.

Postup byl konkrétně takový, že jsme z jednotlivých položek těchto nástrojů v internetovém softwaru Vyplň.to sestavili jednotnou dotazníkovou baterii, která kromě výše uvedených dotazníků a škál obsahovala i úvodní stranu (viz Příloha 3) poskytující základní informace týkající se výzkumu, pokyny k vyplnění a informovaný souhlas. Dále byly součástí dotazníkové baterie 4 otázky na sociodemografické údaje (věk, pohlaví, ročník studia a typ navštěvované střední školy) a také 5 doplňujících otázek vlastní konstrukce, které se týkaly užívání nikotinových sáček. Na tyto otázky bylo možné odpovědět buď „ano“, či „ne“. Za každé „ano“ se respondentovi přičítal 1 bod a za každé „ne“ 0 bodů. Hrubý skóre se získával jako součet a vyjadřoval míru užívání nikotinových

sáčků. Cronbachovo alfa těchto položek jakožto celku bylo 0,97. Příkladem této sady položek je: „Užil/a jsi v posledních 30 dnech nikotinové sáčky?“.

7.1 Škála vrstevnického nátlaku, vrstevnické konformity, oblíbenosti a obecné konformity

Škála vrstevnického nátlaku, vrstevnické konformity, oblíbenosti a obecné konformity byla vytvořena v roce 2000 a jejími autory jsou Santor, Messervey a Kusumakar. Vychází z pojetí vrstevnického nátlaku Browna et al. (1986) a z pojetí vrstevnické konformity Brendta (1979). Škála má 41 položek, kdy 11 z nich tvoří subškálu vrstevnického nátlaku, 12 subškálu oblíbenosti, 11 subškálu vrstevnické konformity a 7 subškálu obecné konformity. Všechny z uvedených subškál mají adekvátní vnitřní konzistenci, jelikož Cronbachovo alfa se u každé z nich pohybuje mezi 0,69 až 0,91 (Santor et al., 2000). Pro účely naší práce jsme pak se svolením profesora Santora vytvořili český překlad této metody. Nejprve anglickou verzi škály do češtiny přeložilo 6 osob a následně jsme z těchto na sobě nezávislých překladů udělali kompilaci a vytvořili finální podobu české verze daného nástroje. Cronbachovo alfa jednotlivých subškál se po přeložení pohybovalo mezi 0,69 až 0,84. Výzkumně jsme využili pouze subškály týkající se vrstevnické a obecné konformity, jelikož, jak uvádí samotní autoři metody, oblíbenost a vrstevnický nátlak jsou založeny na jiném teoretickém základě než konformita, již se v této práci věnujeme (Santor et al., 2000; překlad: Suchá et al., 2023).

U prvních 30 položek tvořících subškálu vrstevnického nátlaku, oblíbenosti a obecné konformity bylo využito pětibodové škály Likertova typu, která nabízí odpovědi: 1 = „silně nesouhlasím“, 2 = „nesouhlasím“, 3 = „nejsem si jistý(á)/nevím“, 4 = „souhlasím“, 5 = „silně souhlasím“. Posledních 11 položek tvořících subškálu vrstevnické konformity byly formulovány jako hypotetická situace, se kterou se adolescent mohl potenciálně setkat, přičemž úkolem je zvolit 1 ze 2 možných reakcí na danou situaci. Pokud adolescent zvolí tu možnost, která dle manuálu znamená konformitu vůči vrstevníkům, získá 1 bod, pokud zvolí zbývající možnost, získá 0 bodů. Hrubý skóre na jednotlivých subškálách se počítá jako součet (Santor et al., 2000). Tabulka 2 význam jednotlivých subškál shrnuje a uvádí příklady položek příslušných subškál.

Tab. 2: Subškály a příklad příslušných položek ze škály PPQ

Subškála	Popis dané subškály a příklad příslušné položky
Vrstevnický nátlak	Tato subškála zjišťuje, zda adolescent subjektivně pocítuje nátlak, naléhání či vyzývání od vrstevníků, aby udělal určité věci či zda skutečně dělá určité věci, protože ho k tomu ostatní donutili, naléhali na něj či jej k tomu vyzvali. Příklad: „Moji kamarádi mě mohou přimět k čemukoliv.“
Oblíbenost	Tato subškála umožňuje rozlišit, zda dospívající pocítuje naléhání či nátlak, aby udělal určitou věc anebo zda určitou věc dělá pro to, aby byl mezi kamarády viděn jako oblíbený. Příklad: „Občas jsem ignoroval/a některé lidi, abych byl/a u ostatních oblíbenější.“
Vrstevnická konformita	Tato subškála ukazuje, zda respondent přijímá určitý směr jednání pro to, že je schvalován jeho vrstevníky. Příklad: „Představ si, že máš dnes odpoledne hodinu češtiny a matematiky. Tvoji kamarádi se rozhodli jít za školu a chtějí, abys šel/a s nimi. Co doopravdy uděláš?“
Obecná konformita	Tato subškála informuje o tom, na kolik je adolescent konformní vůči autoritám. Příklad: „Obvykle své rodiče uposlechnu.“

Zdroj: Santor et al. (2000), upravené

7.2 Česká verze dotazníku sociální opory pro děti a dospívající

Česká verze dotazníku sociální opory pro děti a dospívající vznikla v roce 2005 a jejími autory jsou Mareš, Ježek a Tomášek. Ve své práci autoři vycházeli z modelu sociální opory od Tardyho (1985). Dotazník byl celkově vytvořen z původního nástroje „Children and Adolescent Social Support Scale“ od Maleckiové et al. (1999). Česká verze dotazníku sociální opory pro děti a dospívající poskytuje 2 typy výsledků. Jeden se vyjadřuje k četnosti výskytu dotazovaného jevu sociální opory (část A) a druhý k důležitosti tohoto jevu (část B). Stejně jako originál má i přeložená verze dotazníku 60 položek rozdělených do 5 oddílů po 12 položkách – moji rodiče, moji učitelé, moji spolužáci, můj kamarád a lidé ve škole. Cronbachovo alfa jednotlivých subškál se pohybuje od 0,84 do 0,93. Cronbachovo alfa českého dotazníku jako celku je 0,95 (Mareš et al., 2005). V naší práci jsme využili pouze část A týkající se četnosti sociální opory, a to na subškálách moji rodiče a moji kamarádi. To zejména z toho důvodu, že těmito blízkými osobami dospívajících jsme se zabývali již v otázce konformity.

U jednotlivých položek části A bylo využito šestibodové škály, která nabízí odpovědi: 1 = „nikdy“, 2 = „téměř nikdy“, 3 = „občas“, 4 = „často“, 5 = „téměř vždy“, 6 = „vždy“. Hrubý skóre na jednotlivých subškálách se počítá jako součet (Mareš et al., 2005). Tabulka 3 shrnuje význam jednotlivých subškál a konkrétní příklady položek příslušných subškál.

Tab. 3: Subškály a příklad příslušných položek z dotazníku CASSS-CZ

Subškála	Popis dané subškály a příklad příslušné položky
Moji rodiče	Tato subškála zjišťuje pocíťovanou četnost výskytu a důležitost sociální opory od rodičů adolescenta. Příklad: „Moji rodiče mi rozumí.“
Moji učitelé	Tato subškála zjišťuje pocíťovanou četnost výskytu a důležitost sociální opory od učitelů adolescenta. Příklad: „Moji učitelé (můj učitel) se o mě zajímají.“
Moji spolužáci	Tato subškála zjišťuje pocíťovanou četnost výskytu a důležitost sociální opory od spolužáků adolescenta. Příklad: „Moji spolužáci se mnou počítají.“
Můj kamarád	Tato subškála zjišťuje pocíťovanou četnost výskytu a důležitost sociální opory od kamaráda adolescenta. Příklad: „Můj přítel (moje přítelkyně) chápe mé pocity.“
Lidé ve škole	Tato subškála zjišťuje pocíťovanou četnost výskytu a důležitost sociální opory od lidí ze školy adolescenta. Příklad: „Lidé ve škole mi dobře radí.“

Zdroj: Mareš et al. (2005), upravené

7.3 Výskyt rizikového chování u adolescentů

Dotazník Výskyt rizikového chování u adolescentů byl vytvořen v roce 2013 a jeho autory jsou Dolejš a Skopal. Tato metoda vychází z teorie problémového chování Jessora (1991) a také poskytuje 2 typy výsledků. První z nich informuje o výskytu 1 ze 3 typů rizikových aktivit (abúzus, delikvence a šikana) a druhý říká, do jaké míry se obecně dospívající chová rizikově. Oba typy výsledků je možné porovnat s výsledky naměřenými na standardizačním souboru. Celkem má tento nástroj 18 položek, přičemž 7 z nich sytí faktor abúzu, dalších 7 faktor delikvence a 4 faktor šikany. Cronbachovo alfa naměřené na jednotlivých subškálách se pohybuje mezi 0,49 až 0,83 (Dolejš & Skopal, 2015). V rámci našeho výzkumu jsme s celkovým skórem obecné rizikivosti nepracovali, zabývali jsme se totiž dílčími subškálami (abúzus, delikvence, šikana) odděleně.

U každé z položek je možné zvolit 1 ze 2 odpovědí, a to buď „ano“, či „ne“. Za každé „ano“ adolescentovi přičteme 1 bod a za každé „ne“ je 0 bodů. Na základě získaného počtu bodů v jednotlivých subškálách a celkového hrubého skóru je možné respondenta zařadit do 1 ze 4 kategorií, které jsou odstupňovány dle míry rizikovitosti. První z těchto kategorií je „nerizikovitost“, druhá „běžná rizikovitost“, třetí „zvýšená rizikovitost“ a poslední „vysoká rizikovitost“ (Dolejš & Skopal, 2015). Tabulka 4 shrnuje význam uvedených subškál a uvádí příklady jejich položek.

Tab. 4: Subškály a příklad příslušných položek z dotazníku VRCHA

Subškála	Popis dané subškály a příklad příslušné položky
Abúzus	Tato subškála zjišťuje, zda daný adolescent užívá alkohol, cigarety, marihuanu či léky. Ptá se také na pohlavní styk či zkušenosti s opilostí. Příklad: „Pil/pila jsi během posledních 30 dnů nějaký alkoholický nápoj?“
Delikvence	Tato subškála informuje o tom, zda dospívající někdy ukradl něco v obchodě, odcizil peníze, byl za školou, něco zfalšoval nebo jestli rozbil nějakou věc jen pro zábavu. Příklad: „Zfalšoval/zfalšovala jsi někdy podpis rodičů?“
Šikana	Tato subškála ukazuje, zda respondent někdy byl obětí zesměšňování či mu bylo ublíženo spolužáky. Identifikuje oběť a její snášení fyzické či verbální šikany, kybersikany. Příklad: „Ublížil ti některý ze spolužáků během posledních 30 dnů?“
Celkový skór	Tento výsledek informuje o míře rizikovitosti chování daného adolescenta, tedy o tom, jak moc se obecně chová rizikově. Tento faktor sytí všechny položky dohromady.

Zdroj: Dolejš & Skopal (2015), upravené

7.4 Krátký dotazník poruchy závislosti na internetových hrách

Krátký dotazník poruchy závislosti na internetových hrách vznikl v roce 2015 a jeho autory jsou Pontes a Griffiths. Tento nástroj vychází z 9 diagnostických kritérií poruchy závislosti na internetových hrách dle DSM-V (APA, 2013) a jeho účelem je zjistit závažnost dané poruchy a jejích účinků prostřednictvím zkoumání online a offline herních aktivit adolescenta v průběhu posledních 12 měsíců. Celkem má tento dotazník 9 položek, což odpovídá počtu zmiňovaných kritérií, a sytí pouze jediný faktor – celkový skór poruchy závislosti na internetových hrách. Cronbachovo alfa nástroje je 0,87 (Pontes

& Griffiths, 2015). My jsme využili přeloženou verzi tohoto dotazníku od Suché et al. (2020a).

Na kritéria formulovaná do otázek tvořících 9 položek zmiňovaného dotazníku je možné odpovědět na pětibodové škále Likertova typu, a to zvolením jedné z následujících možností: 1 = „nikdy“, 2 = „málokdy“, 3 = „někdy“, 4 = „často“, 5 = „velmi často“. Hrubý skór se počítá jako součet získaných bodů, kdy vyšší skór značí závažnější stupeň poruchy hraní digitálních her. Pro výzkumné účely lze hráče dělit na „hráče s poruchou hraní“ a „hráče bez poruchy hraní“ na základě označení 5 a více položek odpovědí „velmi často“. Příklad položky daného dotazníku je: „Potřebuješ k dosažení pocitu spokojenosti a radosti hrát čím dál častěji?“ (Pontes & Griffiths, 2015; překlad: Suchá et al., 2020a).

7.5 Krátký dotazník poruchy závislosti na internetu

Krátký dotazník poruchy závislosti na internetu vznikl v roce 2016 a jeho autory jsou Pontes a Griffiths. Tento nástroj obdobně jako předchozí vychází z 9 diagnostických kritérií dle DSM-V (APA, 2013), avšak tentokrát byla kritéria přeformulována tak, aby odpovídala charakteristikám závislosti na internetu. Účelem této metody je tedy zjistit závažnost závislosti na internetu a jejích škodlivých dopadů, a to prostřednictvím zkoumání online volnočasových aktivit na jakémkoliv zařízení s přístupem k internetu v průběhu posledního roku. Celkem má tento dotazník 9 položek, což opět odpovídá počtu zmiňovaných kritérií, a sytí pouze jediný faktor – celkový skór poruchy závislosti na internetu. Čím je skór vyšší, tím vyšší je pravděpodobnost výskytu závislosti na internetu. Cronbachovo alfa daného nástroje je 0,93 (Pontes & Griffiths, 2016). My jsme konkrétně využili přeloženou verzi tohoto dotazníku od Suché et al. (2020b).

Na přeformulované položky zmiňovaného dotazníku je možné odpovědět na pětibodové škále Likertova typu zvolením jedné z následujících možností: 1 = „nikdy“, 2 = „málokdy“, 3 = „někdy“, 4 = „často“, 5 = „velmi často“. Hrubý skór se stejně jako v předchozích případech počítá jako součet získaných bodů. Označení 5 nebo více položek odpovědí „velmi často“ je dle striktního diagnostického přístupu potvrzením závislosti na internetu, autoři však nedoporučují používání tohoto dotazníku k izolované diagnostice (Pontes & Griffiths, 2016). Příklad položky daného dotazníku je: „Dělá ti potíže kontrolovat, omezovat a/nebo přestat trávit čas online?“ (Pontes & Griffiths, 2016; překlad: Suchá et al., 2020b).

7.6 Bergenská škála závislosti na sociálních sítích

Bergenská škála závislosti na sociálních sítích vznikla v roce 2016 a jejími autory jsou Andreassenová, Billieux, Griffiths, Kussová, Demetrovics, Mazzoni a Pallesen. Tato metoda vychází z modelu komponentů závislosti Griffithse (2005) a je transformací původní metody „Bergen Facebook Addiction Scale“ (Andreassen et al., 2012), kdy ve všech položkách došlo pouze k náhradě slova „Facebook“ za slovo „sociální sítě“. Účelem metody je zjistit závažnost závislosti na sociálních sítích za posledních 12 měsíců. Celkem má tato škála 5 položek a je jednodimenzionální – poskytuje pouze celkový skóre závislosti na sociálních sítích. Cronbachovo alfa nástroje je 0,88 (Andreassen et al., 2016). My jsme využili přeloženou verzi tohoto dotazníku od Suché et al. (2020c).

Na položky uvedené škály je možné odpovědět na pětibodové škále Likertova typu, a to zvolením jedné z těchto možností: 1 = „velmi zřídka“, 2 = „zřídka“, 3 = „někdy“, 4 = „často“, 5 = „velmi často“. Hrubý skóre se také počítá jako součet získaných bodů (Andreassen et al., 2016). Studie Lua et al. (2021) pak jako kritérium pro vymezení závislosti volí získání 24 bodů. Příklad položky dané škály je: „Prosím uveď, jak často během posledního roku (12 měsíců) jsi cítil/a nutkání používat sociální sítě víc a víc?“ (Andreassen et al., 2016; překlad: Suchá et al., 2020c).

8 FORMULACE HYPOTÉZ KE STATISTICKÉMU TESTOVÁNÍ

Jak jsme již uvedli v kapitole 6, hlavním cílem naší práce je zhodnocení vztahů mezi konformitou a rizikovým chováním a mezi sociální oporou a rizikovým chováním, a to u populace dospívajících středoškolských studentů v České republice. V kapitole 7 jsme pak uvedli metody, pomocí nichž jsme se zmiňované charakteristiky rozhodli měřit. Následující text již představí operacionalizované hypotézy vycházející z informací uvedených v teoretické části, které budeme v následujících kapitolách naší práce statisticky ověřovat. Níže předkládáme jejich kompletní seznam.

Obecná konformita

- H1: Hrubý skór obecné konformity negativně koreluje s hrubým skórem abúzu.
- H2: Hrubý skór obecné konformity negativně koreluje s hrubým skórem abúzu nikotinových sáčků.
- H3: Hrubý skór obecné konformity negativně koreluje s hrubým skórem delikvence.
- H4: Hrubý skór obecné konformity negativně koreluje s hrubým skórem šikany.
- H5: Hrubý skór obecné konformity negativně koreluje s hrubým skórem rizika závislosti na sociálních sítích.
- H6: Hrubý skór obecné konformity negativně koreluje s hrubým skórem rizika závislosti na digitálních hrách.
- H7: Hrubý skór obecné konformity negativně koreluje s hrubým skórem rizika závislosti na internetu.

Vrstevnícká konformita

- H8: Hrubý skór vrstevnícké konformity pozitivně koreluje s hrubým skórem abúzu.
- H9: Hrubý skór vrstevnícké konformity pozitivně koreluje s hrubým skórem abúzu nikotinových sáčků.

- H10: Hrubý skór vrstevnícké konformity pozitívne koreluje s hrubým skórom delikvence.
- H11: Hrubý skór vrstevnícké konformity pozitívne koreluje s hrubým skórom šikany.
- H12: Hrubý skór vrstevnícké konformity pozitívne koreluje s hrubým skórom rizika závislosti na sociálných sítích.
- H13: Hrubý skór vrstevnícké konformity pozitívne koreluje s hrubým skórom rizika závislosti na digitálných hrách.
- H14: Hrubý skór vrstevnícké konformity pozitívne koreluje s hrubým skórom rizika závislosti na internetu.

Kamarádská opora

- H15: Hrubý skór kamarádskej opory negatívne koreluje s hrubým skórom abúzu.
- H16: Hrubý skór kamarádskej opory negatívne koreluje s hrubým skórom abúzu nikotinových sáčků.
- H17: Hrubý skór kamarádskej opory negatívne koreluje s hrubým skórom delikvence.
- H18: Hrubý skór kamarádskej opory negatívne koreluje s hrubým skórom šikany.
- H19: Hrubý skór kamarádskej opory negatívne koreluje s hrubým skórom rizika závislosti na sociálných sítích.
- H20: Hrubý skór kamarádskej opory negatívne koreluje s hrubým skórom rizika závislosti na digitálných hrách.
- H21: Hrubý skór kamarádskej opory negatívne koreluje s hrubým skórom rizika závislosti na internetu.

Rodičovská opora

- H22: Hrubý skór rodičovskej opory negatívne koreluje s hrubým skórom abúzu.
- H23: Hrubý skór rodičovskej opory negatívne koreluje s hrubým skórom abúzu nikotinových sáčků.
- H24: Hrubý skór rodičovskej opory negatívne koreluje s hrubým skórom delikvence.
- H25: Hrubý skór rodičovskej opory negatívne koreluje s hrubým skórom šikany.
- H26: Hrubý skór rodičovskej opory negatívne koreluje s hrubým skórom rizika závislosti na sociálných sítích.

- H27: Hrubý skór rodičovské opory negativně koreluje s hrubým skórem rizika závislosti na digitálních hrách.
- H28: Hrubý skór rodičovské opory negativně koreluje s hrubým skórem rizika závislosti na internetu.

9 SBĚR DAT A VÝZKUMNÝ SOUBOR

Jak jsme již uváděli v kapitole 6, výsledky našeho výzkumu bychom rádi vztáhli na populaci středoškolských studentů v České republice. V této kapitole bychom se tedy rádi věnovali tomu, jakým způsobem jsme ze základního souboru středoškolských studentů České republiky vybrali výzkumný soubor a také tomu, jak probíhal proces sběru dat. Dále zmíníme i etické aspekty předkládané práce včetně ochrany soukromí respondentů.

9.1 Výzkumný soubor

Dle Českého statistického úřadu (2023) ve školním roce 2022/2023 v České republice studovalo střední školu 463 200 studentů. Jako adekvátní rozsah výzkumného souboru odpovídající účelům předkládané práce jsme si tedy stanovili 400 zúčastněných. Přičemž respondenti byli vybráni náhodným skupinovým výběrem. Proto jsme nejprve vytvořili seznam všech středních škol v České republice a rozdělili je dle jejich typu na gymnázia, střední odborné školy a střední odborná učiliště. Následně jsme pomocí generátoru náhodných čísel z každé z těchto kategorií vylosovali 2 školy, které jsme plánovali oslovit, a 2 náhradníky v případě odmítnutí. Početili jsme zhruba s 80 až 100 studenty na školu, tím pádem jsme potřebovali navázat spolupráci alespoň se 4 až 5 z oslovených škol.

Oslovování pak probíhalo tak, že jsme nejprve školám fyzicky zaslali žádost o spolupráci na výzkumu a veškeré informace o jeho průběhu a etických aspektech. Následně jsme škole po 3 dnech zasílali e-maily se stejným obsahem. Pokud školy nereagovaly ani na e-mail, po 5 dnech jsme je oslovili telefonicky. Tímto způsobem se nám podařilo navázat spolupráci s celkem 5 školami – 2 gymnázii, 1 střední odbornou školou a 2 středními odbornými učilišti. Všechny ze škol jsme požádali o alespoň 1 třídu z každého ročníku. Tomu však nebylo možné ze strany škol vždy vyhovět.

Celkem do našeho výzkumu bylo zahrnuto 426 respondentů. Výzkumný soubor pak tvořilo pouze 418 z nich, jelikož 8 účastníků jsme museli vyřadit, a to z důvodu nesplnění věkového rozmezí 15 až 19 let. Ve výsledku jsme tedy využili data od 186 (44,50 %)

studentů a 232 (55,50 %) studentek. Z nichž 209 (50,00 %) navštěvovalo gymnázium, 166 (39,71 %) střední odbornou školu a 32 (7,66 %) střední odborné učiliště. Součástí výzkumu pak bylo i 11 (2,63 %) studentů nástavbového studia, a to ze středního odborného učiliště. První ročník střední školy studovalo 261 (62,44 %) respondentů, druhý 99 (23,68 %), třetí 45 (10,77 %) a čtvrtý 13 (3,11 %). Patnáctiletých studentů v našem výzkumném souboru bylo 33 (7,89 %), šestnáctiletých 216 (51,67 %), sedmnáctiletých 98 (23,44 %), osmnáctiletých 47 (11,24 %) a devatenáctiletých 24 (5,74 %). Bližší přehled pak poskytuje tabulka 5.

Tab. 5: Charakteristiky výzkumného souboru z hlediska věku

Skupina	N	M	SD	min	max
Studenti gymnázia	90	16,31	0,77	15,00	19,00
Studentky gymnázia	119	16,29	0,76	15,00	19,00
Studenti SOŠ	83	16,55	0,93	15,00	19,00
Studentky SOŠ	83	16,88	1,14	15,00	19,00
Studenti SOU	8	16,38	0,92	15,00	18,00
Studentky SOU	24	16,63	0,82	15,00	18,00
Studenti NS	5	19,00	0,00	19,00	19,00
Studentky NS	6	18,83	0,41	18,00	19,00
Celkový soubor	418	16,55	0,99	15,00	19,00

Pozn.: SOŠ = střední odborná škola; SOU = střední odborné učiliště; NS = nástavbové studium; N = počet; M = průměr; min = minimum; max = maximum; SD = výběrová směrodatná odchylka

Na základě tabulky 5 můžeme vidět, že nejpočetněji zastoupenou kategorií v našem výzkumu byly studentky gymnázia 119 (28,47 %), jejichž průměrný věk byl 16,29 let. Následovali studenti gymnázia 90 (21,53 %) s průměrným věkem 16,31 let. Po výběru výzkumného souboru následoval samotný proces sběru dat, který společně s etickými aspekty studie a ochranou soukromí popisujeme níže.

9.2 Sběr dat a etické hledisko

Po výběru výzkumného souboru jsme přistoupili ke sběru dat. Jelikož dotazníková baterie byla vytvořena v online prostředí, jak jsme již uváděli v kapitole 7, požádali jsme školy o poskytnutí počítačových učeben, kde studenti své baterie vyplnili online na počítačích a v některých případech i tabletech. Při administraci jsme se pak snažili dodržovat co nejjednodušší podmínky, a to například prostřednictvím testování pouze v dopoledních hodinách v prostředí školních tříd či skrze jednotné pokyny týkající se vyplnění jednotlivých dotazníků. Zúčastnění byli dále seznámeni s tím, že participace je zcela dobrovolná a je možné z výzkumu kdykoliv v průběhu testování odstoupit.

Jelikož veškeré zjišťované údaje byly anonymní, nedotazovali jsme se na žádné citlivé údaje (např. jméno, adresa trvalého bydliště apod.) a všichni respondenti byli starší 15 let, požadovali jsme poskytnutí informovaného souhlasu pouze od studentů samotných. Tento souhlas byl uveden na úvodní straně dotazníkové baterie (viz Příloha 3) a jeho udělení (v případě souhlasu) spočívalo ve vyplnění a odeslání baterie, o čemž byli účastníci informováni před začátkem výzkumu. Veškeré získané údaje jsou uloženy na pevném disku zabezpečeném heslem a zálohována na flashdisku, který je taktéž zaopatřen heslem. K datům má přístup pouze vedoucí a autorka předkládané práce. Po celou dobu sběru dat jsme se drželi etických zásad spojených s psychologickým výzkumem i zákonných norem.

10 PRÁCE S DATY A JEJÍ VÝSLEDKY

Jakmile jsme ukončili sběr dat, poskytl nám zmiňovaný internetový software, v němž byla dotazníková baterie vytvořena, dokument s odpověďmi respondentů v surové podobě. My jsme následně data prostřednictvím programu Microsoft Excel kódovali do číselné podoby. Jelikož Škála vrstevnického nátlaku, vrstevnické konformity, oblíbenosti a obecné konformity – PPQ (Santor et al., 2000) obsahovala 2 položky, jež se skórují reverzně, převedli jsme je. Poté jsme vyřadili 8 zúčastněných skrze nesplnění věkového rozmezí (viz kapitola 7). Veškerou další práci s daty popisují následující podkapitoly.

10.1 Charakteristiky zvolených proměnných

Dalším krokem práce s daty bylo prozkoumání chybějících hodnot a problematických položek. Začali jsme tím, že jsme si jako maximální míru možných vynechaných odpovědí jednotlivých respondentů stanovili 10 % z celkového počtu položek daného metody. To znamená, že pokud některý ze studentů vynechal více než 10 % odpovědí v některé z námi použitých metod, nepočítal se pro tuto metodu jeho hrubý skór. Z tohoto hlediska se jako nejproblematictější ukázal Krátký dotazník poruchy závislosti na internetových hrách – IGDS9-SF (Pontes & Griffiths, 2015), z něhož bylo nutné vyřadit celkem 28 zúčastněných (je to způsobeno mimo jiné tím, že dotazník má jen 9 položek, a proto pro přesáhnutí hranice 10 % vynechaných hodnot a následné vyřazení, stačilo nevyplnit pouze 1 z nich). Nejméně problematickou metodou se v tomto ohledu stal dotazník Výskyt rizikového chování u adolescentů – VRCHA (Dolejš & Skopal, 2015), z něhož bylo nutné vyřadit pouze 2 zúčastněné.

Vynechané hodnoty všech ostatních, kteří nepřesáhli hranici 10 %, jsme se rozhodli nahradit pomocí regresní imputace prováděné v programu R Studio. Celkem jsme takto nahradili 115 chybějících hodnot, a to v testových metodách Výskyt rizikového chování u adolescentů – VRCHA (Dolejš & Skopal, 2015), Škála vrstevnického nátlaku, vrstevnické konformity, oblíbenosti a obecné konformity – PPQ (Santor et al., 2000) a Česká verze dotazníku sociální opory pro děti a dospívající – CASSS-CZ (Mareš et al.,

2005). Nejproblematictější položkou celé dotazníkové baterie pak byla položka číslo 34 Škály vrstevnického nátlaku, vrstevnické konformity, oblíbenosti a obecné konformity – PPQ (Santor et al., 2000), kterou vynechalo 13 respondentů a která zní: „Představ si, že jsi jeden z mála lidí v partě tvých kamarádů, který ještě neměl sex. Na školním večírku potkáš někoho velmi oblíbeného a přitažlivého a domluvíte se, že příští týden půjdete na rande. Během týdne na tebe tvoji kamarádi tlačí, aby ses s ním/ní vyspal/a. Když přijde ten večer, jdete do kina a později začnete blbnout a mazlit se. On/a se tě zeptá, jestli chceš mít sex. Co doopravdy uděláš?“.

Když byla datová matice kompletní, přistoupili jsme k výpočtu hrubých skóre jednotlivých nástrojů a jejich dílčích subškál, a to opět v programu Microsoft Excel dle manuálů vytvořených jejich autory. Veškerá další práce s daty se již odehrávala ve statistickém softwaru Statistica. Jako první jsme v tomto programu prozkoumali rozdělení dat získaných v jednotlivých proměnných, kdy jsme na základě jejich histogramů zjistili, že ani jedno z nich nepřipomíná normální rozdělení pravděpodobnosti. Pro jistotu jsme se rozhodli předpoklad normality ověřit i pomocí Shapir-Wilkova testu, kdy za hraniční hladinu přijetí statistické významnosti jsme v souladu s vědeckým konsenzem považovali 5 %. Výsledky shrnuje tabulka 6.

Tab. 6: Rozdělení dat získaných ve zjišťovaných proměnných

Zkoumaná proměnná	N	W	p
Subškála obecné konformity PPQ	415	0,97	< 0,001
Subškála vrstevnické konformity PPQ	415	0,94	< 0,001
Subškála kamarádské opory CASSS-CZ	401	0,99	< 0,001
Subškála rodičovské opory CASSS-CZ	401	0,98	< 0,001
Subškála abúzu VRCHA	416	0,9	< 0,001
Subškála delikvence VRCHA	416	0,92	< 0,001
Subškála šikany VRCHA	416	0,83	< 0,001
Hrubý skór nikotinové sáčky	413	0,64	< 0,001
Hrubý skór BSMAS	411	0,97	< 0,001
Hrubý skór IGDS9-SF	390	0,83	< 0,001
Hrubý skór IDS9-SF	404	0,92	< 0,001

Pozn.: N = velikost souboru; W = testová statistika Shapir-Wilkova testu; p = hodnota statistické významnosti; PPQ = Škála vrstevnického nátlaku, vrstevnické konformity, oblíbenosti a obecné konformity; CASSS-CZ = Česká verze dotazníku sociální opory pro děti a dospívající; VRCHA = Výskyt rizikového chování u adolescentů; BSMAS = Bergenská škála závislosti na sociálních sítích; IGDS9-SF = Krátký dotazník poruchy závislosti na internetových hrách; IDS9-SF = Krátký dotazník poruchy závislosti na internetu

V tabulce 6 můžeme vidět, že výsledky Shapir-Wilkova testu potvrdily náš předpoklad, že rozdělení dat získaných v námi zkoumaných proměnných se liší od normálního rozdělení pravděpodobnosti. Nejvíce se svou podobou od normálního rozdělení pravděpodobnosti vzdalovalo rozdělení skóru subškály kamarádské opory dotazníku CASSS-CZ, a naopak nejvíce se mu blížilo rozdělení hrubého skóru užívání nikotinových sáček. Kvůli tomu, že veškerá data získaná v našich proměnných měla zešíkmené rozdělení, jsme se rozhodli prezentovat pouze jejich robustní charakteristiky, které shrnuje tabulka 7.

Tab. 7: Robustní ukazatele proměnných

Proměnná	N	mdn	min	Q1	Q3	max	Q1-Q3
Subškála obecné konformity PPQ	415	24,00	7,00	21,00	27,00	35,00	6,00
Subškála vrstevnické konformity PPQ	415	2,00	0,00	1,00	4,00	10,00	3,00
Subškála kamarádské opory CASSS-CZ	401	51,00	12,00	43,00	60,00	72,00	17,00
Subškála rodičovské opory CASSS-CZ	401	49,00	12,00	38,00	58,00	72,00	20,00
Subškála abúzu VRCHA	416	2,00	0,00	1,00	4,00	7,00	3,00
Subškála delikvence VRCHA	416	2,00	0,00	1,00	4,00	7,00	3,00
Subškála šikany VRCHA	416	1,00	0,00	0,00	2,00	4,00	2,00
Hrubý skór nikotinové sáčky	413	0,00	0,00	0,00	1,00	5,00	1,00
Hrubý skór BSMAS	411	12,00	5,00	9,00	15,00	25,00	6,00
Hrubý skór IGDS9-SF	390	13,00	9,00	9,00	18,00	41,00	9,00
Hrubý skór IDS9-SF	404	16,00	9,00	12,00	21,00	44,00	9,00

Pozn.: N = velikost souboru; mdn = medián; min = minimum; Q1 = spodní kvartil; Q3 = horní kvartil; max = maximum; Q1-Q3 = mezikvartilové rozpětí; PPQ = Škála vrstevnického nátlaku, vrstevnické konformity, oblíbenosti a obecné konformity; CASSS-CZ = Česká verze dotazníku sociální opory pro děti a dospívající; VRCHA = Výskyt rizikového chování u adolescentů; BSMAS = Bergenská škála závislosti na sociálních sítích; IGDS9-SF = Krátký dotazník poruchy závislosti na internetových hrách; IDS9-SF = Krátký dotazník poruchy závislosti na internetu

10.2 Ověření platnosti formulovaných hypotéz

Po bližším prozkoumání deskriptivních charakteristik našich proměnných bylo možné přistoupit k ověření platnosti stanovených statistických hypotéz. Přehled o míře námi zkoumaných proměnných jsme získali pomocí nástrojů uvedených v kapitole 7, kdy výsledkem všech těchto metod byl hrubý skór. Veškeré proměnné, o nichž v hypotézách hovoříme, byly tedy metrického charakteru. Testem první volby pro ověření platnosti hypotéz týkajících se 2 metrických proměnných by byl test Pearsonova korelačního koeficientu. Ten je svázán podmínkou normality, kterou jsme ověřili výše. Ukázalo se

však, že rozdělení dat získaných v našich proměnných ani v jednom případě nepřipomíná normální rozdělení pravděpodobnosti. Kvůli tomu jsme museli v případě všech 28 hypotéz proměnné snížit na ordinální úroveň a pro ověření jejich platnosti použít test Spearmanova korelačního koeficientu. Za hraniční hladinu pro přijetí statistické významnosti jsme opět vždy považovali 5 %.

Nejprve se podíváme na skupinu prvních 7 hypotéz pojednávajících o vztazích mezi obecnou konformitou (tj. konformitou vůči autoritám, jako jsou rodiče či učitelé) a námi zvolenými formami rizikového chování (abúzus, užívání nikotinových sáček, delikvence, šikana, riziko závislosti na sociálních sítích, riziko závislosti na digitálních hrách a riziko závislosti na internetu). Jak jsme již výše uvedli, pro ověření platnosti všech hypotéz jsme použili test Spearmanova korelačního koeficientu, jehož výsledky pro prvních 7 hypotéz shrnuje tabulka 8.

Tab. 8: Výsledky testu Spearmanova korelačního koeficientu pro hypotézy o vztahu obecné konformity a jednotlivých forem rizikového chování

Forma rizikového chování korelovaná s obecnou konformitou	N	rs	t	df	p
Abúzus (H1)	414	-0,47	-10,85	412	< 0,001
Abúzus nikotinových sáček (H2)	411	-0,37	-7,95	409	< 0,001
Delikvence (H3)	414	-0,40	-8,91	412	< 0,001
Šikana (H4)	414	-0,23	-4,89	412	< 0,001
Riziko závislosti na sociálních sítích (H5)	409	-0,07	-1,32	407	0,094
Riziko závislosti na digitálních hrách (H6)	388	-0,02	-0,38	386	0,353
Riziko závislosti na internetu (H7)	402	-0,02	-0,47	400	0,319

Pozn.: N = velikost souboru; rs = Spearmanův korelační koeficient; t = testová statistika testu Spearmanova korelačního koeficientu; df = stupně volnosti; p = hodnota statistické významnosti

V tabulce 8 můžeme vidět, že dle námi zvolené hladiny statistické významnosti lze přijmout hypotézy H1 až H4. V případě hypotézy H1 se dokonce jedná o velmi vysoce signifikantní výsledek ($p < 0,001$) a vztah mezi obecnou konformitou a abúzem můžeme označit za středně silný ($rs = -0,47$). Také u hypotézy H2 se jedná o velmi vysoce signifikantní výsledek ($p < 0,001$) a vztah mezi obecnou konformitou a užíváním nikotinových sáček můžeme označit za středně silný ($rs = -0,37$). Obdobně to platí pro hypotézu H3, kdy se také jedná o velmi vysoce signifikantní výsledek ($p < 0,001$) a vztah mezi obecnou konformitou a delikvencí je středně silný ($rs = -0,40$). U hypotézy H4 nám vyšel taktéž velmi vysoce signifikantní výsledek ($p < 0,001$), ale vztah mezi obecnou

konformitou a šikanou je slabý ($r_s = -0,23$). Hypotézu H5 nebylo možné přijmout, nejednalo se o signifikantní výsledek, můžeme však říci, že tu lze pozorovat určitý trend ($p = 0,094$). Vztah mezi obecnou konformitou a rizikem závislosti na sociálních sítích je pak zanedbatelný ($-0,07$). U hypotéz H6 ($p = 0,353$) a H7 ($p = 0,319$) se nejednalo o statisticky signifikantní výsledky a vztahy mezi obecnou konformitou a rizikem závislosti na digitálních hrách ($r_s = -0,02$) a obecnou konformitou a rizikem závislosti na internetu ($r_s = -0,02$) lze považovat za zanedbatelné.

Následovalo ověření další skupiny 7 hypotéz, a to hypotéz H8 až H14 pojednávajících o vztahu mezi vrstevnickou konformitou a stejnými formami rizikového chování jako výše. Výsledky testu Spearmanova korelačního koeficientu, který jsme pro ověření jejich platnosti použili, shrnuje tabulka 9.

Tab. 9: Výsledky testu Spearmanova korelačního koeficientu pro hypotézy o vztahu vrstevnické konformity a jednotlivých forem rizikového chování

Forma rizikového chování korelovaná s vrstevnickou konformitou	N	r_s	t	df	p
Abúzus (H8)	414	0,42	9,46	412	< 0,001
Abúzus nikotinových sáčků (H9)	411	0,30	6,36	409	< 0,001
Delikvence (H10)	414	0,43	9,80	412	< 0,001
Šikana (H11)	414	0,24	5,01	412	< 0,001
Riziko závislosti na sociálních sítích (H12)	409	0,17	3,41	407	< 0,001
Riziko závislosti na digitálních hrách (H13)	388	0,15	3,07	386	0,001
Riziko závislosti na internetu (H14)	402	0,18	3,61	400	< 0,001

Pozn.: N = velikost souboru; r_s = Spearmanův korelační koeficient; t = testová statistika testu Spearmanova korelačního koeficientu; df = stupně volnosti; p = hodnota statistické významnosti

Z tabulky 9 můžeme vyčíst, že při námi stanovené hraniční p-hodnotě (5 %) pro přijetí statistické významnosti můžeme přijmout všech 7 hypotéz H8 až H14. V případě hypotézy H8 se jedná o velmi vysoce signifikantní výsledek ($p < 0,001$) a vztah mezi vrstevnickou konformitou a abúzem lze označit za středně silný ($r_s = 0,42$). U hypotézy H9 se taktéž jedná o velmi vysoce signifikantní výsledek ($p < 0,001$), vztah mezi vrstevnickou konformitou a užíváním nikotinových sáčků je ale slabý (0,30). Ověření hypotézy H10 přineslo velmi vysoce signifikantní výsledek ($p < 0,001$) a vztah mezi vrstevnickou konformitou a delikvencí můžeme označit jako středně silný ($r_s = 0,43$). V případě hypotéz H11 ($p < 0,001$) a H12 ($p < 0,001$) se jedná o velmi vysoce signifikantní výsledky, vztahy mezi vrstevnickou konformitou a šikanou ($r_s = 0,24$) a vrstevnickou konformitou a rizikem

závislosti na sociálních sítích ($r_s = 0,17$) jsou však slabé. U hypotézy H13 jsme našli vysoce signifikantní výsledek ($p = 0,001$) a vztah mezi vrstevnickou konformitou a rizikem závislosti na digitálních hrách byl slabý ($r_s = 0,15$). Ověření hypotézy H14 přineslo velmi vysoce signifikantní výsledek ($p < 0,001$) a vztah mezi vrstevnickou konformitou a rizikem závislosti na internetu je slabý ($r_s = 0,18$).

Dále jsme se zaměřili na skupinu hypotéz H15 až H21, které hovoří o vztahu mezi kamarádkou oporou a 7 námi zkoumanými typy rizikového chování. Také tyto hypotézy jsme podrobili testu Spearmanova korelačního koeficientu, jehož výsledky shrnuje tabulka 10 uvedená níže.

Tab. 10: Výsledky testu Spearmanova korelačního koeficientu pro hypotézy o vztahu kamarádké opory a jednotlivých forem rizikového chování

Forma rizikového chování korelovaná s kamarádkou oporou	N	r_s	t	df	p
Abúzus (H15)	400	0,08	1,66	398	0,952
Abúzus nikotinových sáčků (H16)	398	0,00	0,02	396	0,506
Delikvence (H17)	400	-0,03	-0,64	398	0,262
Šikana (H18)	400	-0,12	-2,35	398	0,010
Riziko závislosti na sociálních sítích (H19)	397	0,01	0,20	395	0,580
Riziko závislosti na digitálních hrách (H20)	378	-0,07	-1,41	376	0,080
Riziko závislosti na internetu (H21)	392	-0,07	-1,32	390	0,094

Pozn.: N = velikost souboru; r_s = Spearmanův korelační koeficient; t = testová statistika testu Spearmanova korelačního koeficientu; df = stupně volnosti; p = hodnota statistické významnosti

Z tabulky 10 vyplývá, že můžeme přijmout pouze hypotézu H18, jejíž ověření přineslo vysoce signifikantní výsledek ($p = 0,010$) a vztah mezi kamarádkou oporou a šikanou můžeme označit za slabý ($r_s = -0,12$). Hypotézy H15 ($p = 0,952$), H16 ($p = 0,506$), H17 ($p = 0,262$) a H19 ($p = 0,580$) nebylo možné přijmout a nepřinesly statisticky významné výsledky, přičemž vztahy mezi kamarádkou oporou a abúzem ($r_s = 0,08$), kamarádkou oporou a užíváním nikotinových sáčků ($r_s = 0,00$), kamarádkou oporou a delikvencí ($r_s = -0,03$) a kamarádkou oporou a rizikem závislosti na sociálních sítích ($r_s = 0,01$) byly zanedbatelné. U hypotéz H20 ($p = 0,080$) a H21 ($p = 0,094$) taktéž nebylo možné jejich přijetí, ale pozorovali jsme určitý trend. Vztahy mezi kamarádkou oporou a rizikem závislosti na digitálních hrách ($r_s = -0,07$) a kamarádkou oporou a rizikem závislosti na internetu ($r_s = -0,07$) byly zanedbatelné.

Na závěr jsme prozkoumali také hypotézy H22 až H28, které se týkaly vztahu mezi rodičovskou oporou a vybranými typy rizikového chování, jimž se výzkumně věnujeme. Opět jsme pro ověření jejich platnosti použili test Spearmanova korelačního koeficientu a jeho výsledky jsme shrnuli v tabulce 11.

Tab. 11: Výsledky testu Spearmanova korelačního koeficientu pro hypotézy o vztahu rodičovské opory a jednotlivých forem rizikového chování

Forma rizikového chování korelovaná s rodičovskou oporou	N	rs	t	df	p
Abúzus (H22)	400	-0,28	-5,76	398	< 0,001
Abúzus nikotinových sáčků (H23)	398	-0,21	-4,24	396	< 0,001
Delikvence (H24)	400	-0,26	-5,38	398	< 0,001
Šikana (H25)	400	-0,32	-6,64	398	< 0,001
Riziko závislosti na sociálních sítích (H26)	397	-0,15	-3,00	395	0,001
Riziko závislosti na digitálních hrách (H27)	378	-0,07	-1,35	376	0,088
Riziko závislosti na internetu (H28)	392	-0,26	-5,24	390	< 0,001

Pozn.: N = velikost souboru; rs = Spearmanův korelační koeficient; t = testová statistika testu Spearmanova korelačního koeficientu; df = stupně volnosti; p = hodnota statistické významnosti

Z tabulky 11 je možné vyvodit, že lze přijmout všechny z těchto hypotéz kromě hypotézy H27, jejíž ověření nepřineslo statisticky významný výsledek ($p = 0,088$), bylo však možné pozorovat určitý trend. Vztah mezi rodičovskou oporou a rizikem závislosti na digitálních hrách byl ale zanedbatelný ($rs = -0,07$). U hypotéz H22 ($p < 0,001$), H23 ($p < 0,001$) a H24 ($p < 0,001$) jsme se setkali s velmi vysoce signifikantními výsledky a vztahy mezi rodičovskou oporou a abúzem ($rs = -0,28$), rodičovskou oporou a užíváním nikotinových sáčků ($rs = -0,21$) a rodičovskou oporou a delikvencí ($rs = -0,26$) byly slabé. V případě hypotézy H25 jsme našli velmi vysoce signifikantní výsledek ($p < 0,001$) a vztah mezi rodičovskou oporou a šikanou byl středně silný ($rs = -0,32$). U hypotézy H26 jsme našli vysoce signifikantní výsledek ($p = 0,001$) a vztah mezi rodičovskou oporou a rizikem závislosti na sociálních sítích můžeme považovat za slabý ($rs = -0,15$). Ověření poslední hypotézy H28, přineslo velmi vysoce signifikantní výsledek ($p < 0,001$) a vztah mezi rodičovskou oporou a rizikem závislosti na internetu byl slabý ($rs = -0,26$).

10.3 Bližší prozkoumání nalezených vztahů

Kromě ověření platnosti formulovaných statistických hypotéz jsme si v kapitole 6 kladli za cíl také prozkoumání toho, která z našich proměnných má k rizikovému chování nejužší

vztah. Aby bylo možné nejtěsnější vztahy a míry účinku proměnných přiblížit, rozhodli jsme se pro každou z vybraných forem rizikového chování (abúzus, abúzus nikotinových sáček, delikvence, šikana, riziko závislosti na sociálních sítích, riziko závislosti na digitálních hrách, riziko závislosti na internetu) vytvořit i model mnohonásobné regrese.

Nejprve jsme však ověřili podmínky pro užití této metody. Jako první jsme se zaměřili na nepřítomnost multikolinearity, kterou lze zjistit pomocí VIF (variance inflation factor), jež by v souladu s vědeckým konsenzem nemělo přesáhnout hodnotu 5. Přišli jsme na to, že v případě všech našich modelů a jejich regresorů se VIF pohybovalo od 1,05 do 3,01. Následně jsme se zaměřili na normální rozdělení reziduí, a tím, že jsme si zobrazili jejich histogramy. Zjistili jsme, že žádné z jejich rozdělení se zásadně neodlišovalo od normálního rozdělení pravděpodobnosti. Na závěr jsme ověřili také nepřítomnost heteroskedacity, a to zobrazením bodových grafů standardizovaných reziduí a predikovaných hodnot regresorů. Jelikož byl i tento předpoklad splněn, sestavili jsme postupně 7 modelů mnohonásobné regrese, v nichž byl za závisle proměnnou vždy považován skóre jedné z vyjmenovaných forem rizikového chování a za nezávisle proměnné skóre obecné konformity, vrstevnické konformity, kamarádské opory a rodičovské opory.

Jako kovariáty jsme do modelu zařadili i sociodemografické údaje (věk, ročník studia, pohlaví, typ navštěvované střední školy). Co se pak týče jednotlivých typů navštěvované střední školy, které byly do modelů zařazeny, musíme brát v potaz, že standardizované regresní koeficienty, jež jsou u nich napsané, značí pouze rozdíl proti míře účinku střední odborné školy. Ta byla zvolena jakožto referenční skupina, a tudíž z modelů musela být vypuštěna. V případě pohlaví byly jakožto referenční skupina považovány dívky. Hodnoty standardizovaných regresních koeficientů uvedené u pohlaví tedy značí rozdíl v míře účinku chlapců proti dívkám, které z modelu byly také vypuštěny. Kovariáty do modelů zařazujeme pouze z toho důvodu, aby se nestaly příčinou zkreslení, nikoliv proto, že se jim výzkumně věnujeme. Z toho důvodu jejich míry účinku v žádném z našich modelů nebudeme blíže komentovat. Lze si o nich však udělat představu na základě níže uvedené tabulky 12, která shrnuje výsledky týkající se mnohonásobné regrese.

Tab. 12: Přehled výsledků mnohonásobné regrese pro jednotlivé modely (N = 418)

Regresor	Abúzus		Delikvence β^* Šikana β^*		Riziko závislosti na sociálních sítích β^*		Riziko závislosti na digitálních hrách β^*		Riziko závislosti na internetu β^*	
	Abúzus β^*	sáčků β^*	Abúzus β^*	sáčků β^*	Abúzus β^*	sáčků β^*	Abúzus β^*	sáčků β^*	Abúzus β^*	sáčků β^*
Obecná konformita	-0,31***	-0,26***	-0,25***	-0,06	0,01	0,07	0,13*			
Vrstevnická konformita	0,36***	0,19***	0,35***	0,20***	0,21***	0,09	0,20***			
Kamarádská opora	0,15***	0,11*	0,02	-0,03	0,07	-0,02	0,03			
Rodičovská opora	-0,11**	-0,09	-0,07	-0,24***	-0,10	-0,14**	-0,25***			
Věk	0,16**	0,00	-0,04	-0,12	-0,21**	-0,08	-0,17*			
Ročník	0,03	0,04	0,13	0,06	0,10	-0,10	0,02			
Pohlaví	-0,16***	0,04	-0,02	-0,05	-0,29***	0,42***	-0,11*			
Gymnázium	-0,17***	-0,13**	-0,12**	-0,10	-0,02	-0,11*	0,03			
SOU	0,05	0,09	0,07	0,02	0,11*	-0,03	0,05			
Nástavba	-0,04	-0,06	-0,11*	-0,04	0,07	0,00	0,01			
R2	0,49***	0,23***	0,34***	0,18***	0,16***	0,25***	0,13***			

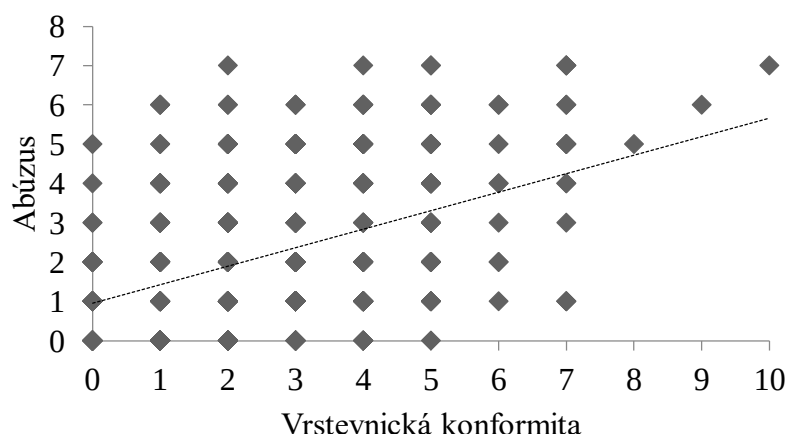
Pozn.: SOU = střední odborné učiliště; R2 = koeficient determinace; β^* = standardizovaný regresní koeficient; * = statisticky signifikantní výsledek ($p < 0,05$); ** = vysoce signifikantní výsledek ($p < 0,01$); *** = velmi vysoce signifikantní výsledek ($p < 0,001$)

Z tabulky 12 můžeme vidět, že na základě výše uvedených standardizovaných regresních koeficientů se v modelu abúzu dají za statisticky signifikantní regresory označit obecná konformita ($\beta^* = -0,31$; $p < 0,001$), vrstevnická konformita ($\beta^* = 0,36$; $p < 0,001$), kamarádská opora ($\beta^* = 0,15$; $p < 0,001$) i rodičovská opora ($\beta^* = -0,11$; $p = 0,005$). Kromě standardizovaných regresních koeficientů, které poskytují informaci o měrách účinku jednotlivých proměnných, mnohonásobná regrese nabízí i údaje o výši koeficientu determinace, který je dle tabulky 12 pro model abúzu roven číslu 0,49.

Dále z tabulky 12 můžeme vyčíst, že v rámci modelu abúzu nikotinových sáčků se statisticky signifikantními regresory staly obecná konformita ($\beta^* = -0,26$; $p < 0,001$), vrstevnická konformita ($\beta^* = 0,19$; $p < 0,001$) a kamarádská opora ($\beta^* = 0,11$; $p = 0,025$). Koeficient determinace pro model abúzu nikotinových sáčků pak je 0,23. V modelu delikvence za signifikantní regresory považujeme obecnou konformitu ($\beta^* = -0,25$; $p < 0,001$) a vrstevnickou konformitu ($\beta^* = 0,35$; $p < 0,001$). Koeficient determinace tohoto modelu je 0,34. Vrstevnická konformita ($\beta^* = 0,20$; $p < 0,001$) a rodičovská opora ($\beta^* = -0,24$; $p < 0,001$) jsou na základě standardizovaných regresních koeficientů uvedených v tabulce 12 statisticky signifikantními regresory modelu šikany, pro nějž je koeficient determinace roven číslu 0,18. V modelu rizika závislosti na sociálních sítích se jako statisticky signifikantní regresor ukázala pouze vrstevnická konformita ($\beta^* = 0,21$; $p < 0,001$) a jeho koeficient determinace je 0,16. Model závislosti na digitálních hrách má taktéž jediný statisticky signifikantní regresor – rodičovskou oporu ($\beta^* = -0,14$; $p = 0,005$) a jeho koeficient determinace je 0,25. V modelu rizika závislosti na internetu se signifikantními regresory staly obecná konformita ($\beta^* = 0,13$; $p = 0,018$), vrstevnická konformita ($\beta^* = 0,20$; $p < 0,001$) a rodičovská opora ($\beta^* = -0,25$; $p < 0,001$). Koeficient determinace modelu rizika závislosti na internetu je 0,13.

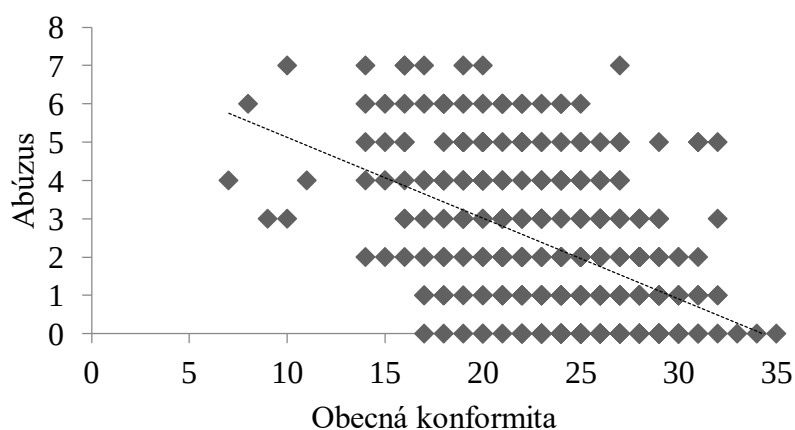
Na základě tabulky 12 můžeme navíc vidět, že dle mnohonásobné regrese se jako nejužší vztah (bereme-li v potaz pouze vztahy s regresory, a nikoliv kovariáty) ukázal vztah mezi vrstevnickou konformitou a abúzem ($\beta^* = 0,36$; $p < 0,001$). Vrátime-li se do podkapitoly 10.2, můžeme ale vidět, že na základě výše Spearmanova korelačního koeficientu lze za nejužší vztah označit vztah mezi obecnou konformitou a abúzem ($r_{s(412)} = -0,47$; $p < 0,001$). Podobu obou vztahů demonstrují grafy 1 a 2.

Graf 1: Vztah mezi abúzem a vrstevnickou konformitou

Pozn.: Hodnoty na ose x vyjadřují skóre na subškále vrstevnické konformity škály PPQ, hodnoty na ose y vyjadřují skóre na subškále abúzu dotazníku VRCHA.

Graf 2: Vztah mezi abúzem a obecnou konformitou

Pozn.: Hodnoty na ose x vyjadřují skóre na subškále obecné konformity škály PPQ, hodnoty na ose y vyjadřují skóre na subškále abúzu dotazníku VRCHA.

Rozdíl mezi těmito typy konformity spočívá v tom, komu se student přizpůsobuje. Zatímco u vrstevnické konformity, jak jsme uváděli v kapitole 7, se jedná o přizpůsobení se vrstevníkům, u obecné konformity jde o přizpůsobení vůči rodičům a jiným autoritám. Rozhodli jsme se tedy mnohonásobnou regresi doplnit o 2 testy podmodelu, které nám umožní porovnat, zda je v modelu abúzu větším statistickým přínosem spíše dvojice regresorů týkající se rodičů (obecná konformita a rodičovská opora) anebo dvojice regresorů související s kamarády (vrstevnická konformita a kamarádská opora). Jak proměnné týkající se rodičů ($F = 41,38$; $p < 0,001$), tak proměnné související s kamarády

($F = 45,24$; $p < 0,001$) byly dle jejich výsledků v modelu abúzu statisticky signifikantním přínosem. Bližší interpretaci těchto i všech ostatních výsledků poskytujeme v kapitole 11.

10.4 Souhrn výsledků ověření platnosti statistických hypotéz

Na závěr této kapitoly bychom z důvodu přehlednosti ještě rádi uvedli kompletní seznam statistických hypotéz a výsledků jednotlivých testů Spearmanova korelačního koeficientu použitých pro ověření jejich platnosti.

Obecná konformita

- **H1: Hrubý skór obecné konformity negativně koreluje s hrubým skórem abúzu.**

Hypotézu přijímáme $r_s(412) = -0,47$; $p < 0,001$.

- **H2: Hrubý skór obecné konformity negativně koreluje s hrubým skórem abúzu nikotinových sáčků.**

Hypotézu přijímáme $r_s(409) = -0,37$; $p < 0,001$.

- **H3: Hrubý skór obecné konformity negativně koreluje s hrubým skórem delikvence.**

Hypotézu přijímáme $r_s(412) = -0,40$; $p < 0,001$.

- **H4: Hrubý skór obecné konformity negativně koreluje s hrubým skórem šikany.**

Hypotézu přijímáme $r_s(412) = -0,23$; $p < 0,001$.

- **H5: Hrubý skór obecné konformity negativně koreluje s hrubým skórem rizika závislosti na sociálních sítích.**

Hypotézu nelze přijmout $r_s(407) = -0,07$; $p = 0,094$.

- **H6: Hrubý skór obecné konformity negativně koreluje s hrubým skórem rizika závislosti na digitálních hrách.**

Hypotézu nelze přijmout $r_s(386) = -0,02$; $p = 0,353$.

- **H7: Hrubý skór obecné konformity negativně koreluje s hrubým skórem rizika závislosti na internetu.**

Hypotézu nelze přijmout $r_s(400) = -0,02$; $p = 0,319$.

Vrstevnícká konformita

- **H8: Hrubý skór vrstevnícké konformity pozitivně koreluje s hrubým skórem abúzu.**

Hypotézu přijímáme $r_s(412) = 0,42$; $p < 0,001$.

- **H9: Hrubý skór vrstevnícké konformity pozitivně koreluje s hrubým skórem abúzu nikotinových sáčků.**

Hypotézu přijímáme $r_s(409) = 0,30$; $p < 0,001$.

- **H10: Hrubý skór vrstevnícké konformity pozitivně koreluje s hrubým skórem delikvence.**

Hypotézu přijímáme $r_s(412) = 0,43$; $p < 0,001$.

- **H11: Hrubý skór vrstevnícké konformity pozitivně koreluje s hrubým skórem šikany.**

Hypotézu přijímáme $r_s(412) = 0,24$; $p < 0,001$.

- **H12: Hrubý skór vrstevnícké konformity pozitivně koreluje s hrubým skórem rizika závislosti na sociálních sítích.**

Hypotézu přijímáme $r_s(407) = 0,17$; $p < 0,001$.

- **H13: Hrubý skór vrstevnícké konformity pozitivně koreluje s hrubým skórem rizika závislosti na digitálních hrách.**

Hypotézu přijímáme $r_s(386) = 0,15$; $p = 0,001$.

- **H14: Hrubý skór vrstevnícké konformity pozitivně koreluje s hrubým skórem rizika závislosti na internetu.**

Hypotézu přijímáme $r_s(400) = 0,18$; $p < 0,001$.

Kamarádká opora

- **H15: Hrubý skór kamarádké opory negativně koreluje s hrubým skórem abúzu.**

Hypotézu nelze přijmout $r_s(398) = 0,08$; $p = 0,952$.

- **H16: Hrubý skór kamarádké opory negativně koreluje s hrubým skórem abúzu nikotinových sáčků.**

Hypotézu nelze přijmout $r_s(396) = 0,00$; $p = 0,506$.

- **H17: Hrubý skór kamarádké opory negativně koreluje s hrubým skórem delikvence.**

Hypotézu nelze přijmout $r_s(398) = -0,03$; $p = 0,262$.

- **H18: Hrubý skór kamarádské opory negativně koreluje s hrubým skórem šikany.**

Hypotézu přijímáme $r_s(398) = -0,12$; $p = 0,010$.

- **H19: Hrubý skór kamarádské opory negativně koreluje s hrubým skórem rizika závislosti na sociálních sítích.**

Hypotézu nelze přijmout $r_s(395) = 0,01$; $p = 0,580$.

- **H20: Hrubý skór kamarádské opory negativně koreluje s hrubým skórem rizika závislosti na digitálních hrách.**

Hypotézu nelze přijmout $r_s(376) = -0,07$; $p = 0,080$.

- **H21: Hrubý skór kamarádské opory negativně koreluje s hrubým skórem rizika závislosti na internetu.**

Hypotézu nelze přijmout $r_s(390) = -0,07$; $p = 0,094$.

Rodičovská opora

- **H22: Hrubý skór rodičovské opory negativně koreluje s hrubým skórem abúzu.**

Hypotézu přijímáme $r_s(398) = -0,28$; $p < 0,001$.

- **H23: Hrubý skór rodičovské opory negativně koreluje s hrubým skórem abúzu nikotinových sáček.**

Hypotézu přijímáme $r_s(396) = -0,21$; $p < 0,001$.

- **H24: Hrubý skór rodičovské opory negativně koreluje s hrubým skórem delikvence.**

Hypotézu přijímáme $r_s(398) = -0,26$; $p < 0,001$.

- **H25: Hrubý skór rodičovské opory negativně koreluje s hrubým skórem šikany.**

Hypotézu přijímáme $r_s(398) = -0,32$; $p < 0,001$.

- **H26: Hrubý skór rodičovské opory negativně koreluje s hrubým skórem rizika závislosti na sociálních sítích.**

Hypotézu přijímáme $r_s(395) = -0,15$; $p = 0,001$.

- **H27: Hrubý skór rodičovské opory negativně koreluje s hrubým skórem rizika závislosti na digitálních hrách.**

Hypotézu nelze přijmout $r_s(376) = -0,07$; $p = 0,088$.

- **H28: Hrubý skór rodičovské opory negativně koreluje s hrubým skórem rizika závislosti na internetu.**

Hypotézu přijímáme $r_s(390) = -0,26$; $p < 0,001$.

11 DISKUZE

V kapitole 6 jsme si jako hlavní cíl naší práce stanovili zhodnocení vztahů mezi rizikovým chováním a konformitou a rizikovým chováním a sociální oporou u studentů středních škol v České republice. Dílčím cílem bylo také bližší prozkoumání toho, kterých proměnných se budou týkat nalezené nejužší vztahy. Výsledky statistických postupů, jež jsme k naplnění těchto cílů využili, jsme uvedli v kapitole 10. Účelem nynější kapitoly je zmiňované výsledky detailněji interpretovat a porovnat je s našimi původními předpoklady a s předchozími výzkumy na dané téma.

Jak jsme již uváděli, na základě tabulky 8 můžeme vidět, že lze přijmout hypotézy H1 až H4 týkající se vztahů mezi obecnou konformitou a jednotlivými typy rizikového chování prováděného v reálném světě. Vztahy mezi obecnou konformitou a abúzem (H1: $rs(412) = -0,47$; $p < 0,001$), obecnou konformitou a abúzem nikotinových sáček (H2: $rs(409) = -0,37$; $p < 0,001$) a obecnou konformitou a delikvencí (H3: $rs(412) = -0,40$; $p < 0,001$) byly na základě výše Spearmanových korelačních koeficientů středně silné a ve všech případech se dle příslušných p-hodnot jednalo o velmi vysoce signifikantní výsledky. Vztah mezi obecnou konformitou a šikanou (H4: $rs(412) = -0,23$; $p < 0,001$) byl pak slabý a daný výsledek byl velmi vysoce signifikantní. Přijetí hypotéz o negativní korelaci mezi těmito proměnnými můžeme interpretovat tak, že čím více byli studenti našeho výzkumného souboru konformní vůči rodičům a jiným autoritám, tím nižší míra rizikového chování prováděného v reálném světě (abúzu, abúzu nikotinových sáček, delikvence a šikany) se u nich objevovala. Tato zjištění odpovídají výsledkům studie Brauera (2017), který přišel s tím, že vliv rodičů se pojí s nižší mírou rizikového chování. Dané výsledky pak korespondují i se závěry mnoha jiných studií (např. Mouttapová et al., 2003; Ramadhana et al., 2023), se kterými jsme se setkali.

Přestože výzkumy Leijse et al. (2023) či Awaluddinové et al. (2019) našly i námi očekávané vztahy mezi obecnou konformitou a formami rizikového chování prováděného v online světě, hypotézy H5 až H7 pojednávající o negativní korelaci mezi obecnou konformitou a rizikem závislosti na sociálních sítích (H5: $rs(407) = -0,07$; $p = 0,094$),

obecnou konformitou a rizikem závislosti na digitálních hrách ($H6: rs(386) = -0,02; p = 0,353$) a obecnou konformitou a rizikem závislosti na internetu ($H7: rs(400) = -0,02; p = 0,319$), nebylo možné přijmout (viz tabulka 8). V případě hypotézy $H5$ o negativní korelaci mezi obecnou konformitou a rizikem závislosti na sociálních sítích však můžeme hovořit o pozorování určitého trendu mezi těmito proměnnými, jelikož příslušná p -hodnota byla nižší než 0,10. U hypotézy $H7$ týkající se negativní korelace mezi obecnou konformitou a rizikem závislosti na internetu je pak potřeba okomentovat, že i přes její nepřijetí, mnohonásobná regrese ukázala mezi těmito proměnnými statisticky signifikantní vztah ($\beta^* = 0,13; p = 0,018$), avšak v opačném směru (viz tabulka 12). To znamená, že studenti z našeho výzkumného souboru, kteří byli více konformní vůči rodičům a jiným autoritám, byli také ve větším riziku závislosti na internetu, což je v souladu s výsledky Liua (2020). Zajímavé tedy je, že se rodičovská opora ve vztahu k riziku závislosti na internetu jeví jakožto rizikový faktor, zatímco ve vztahu k ostatním zkoumaným formám rizikového chování jakožto protektivní faktor.

Domníváme se, že nepřijetí hypotézy $H5$ by mohlo být způsobeno omezenou reprezentativností našeho výzkumného souboru, jelikož jsme mezi proměnnými mohli pozorovat určitý trend. Kdyby náš soubor byl více reprezentativní z hlediska věku či typu navštěvované střední školy, je možné, že by tento vztah byl silnější. Nepřijetí hypotézy $H6$ o negativním vztahu mezi obecnou konformitou a rizikem závislosti na digitálních hrách by pak hypoteticky mohlo být způsobeno tím, že by hraní digitálních her bylo pro jeho častý výskyt rodiči vnímáno jako běžná záležitost, kterou svým potomkům nezakazují, a tudíž by studenti nemuseli pociťovat potřebu své hraní omezit pro to, aby se cítili vůči svým rodičům konformní. Nemožnost přijmout hypotézu $H7$ je pak dle výsledků mnohonásobné regrese zapříčiněno tím, že jsme mezi obecnou konformitou a rizikem závislosti na internetu předpokládali negativní vztah místo pozitivního. I přes nepřijetí těchto hypotéz je přínosné zjištění, že ve vztazích mezi obecnou konformitou a formami rizikového chování prováděnými v reálném světě a obecnou konformitou a formami rizikového chování provozovanými v online světě můžeme pozorovat určité odlišnosti.

Hypotézy $H8$ až $H14$ týkající se vztahů mezi vrstevnickou konformitou a všemi námi zkoumanými typy rizikového chování bylo možné přijmout. V případě hypotéz $H8$ o pozitivní korelaci mezi vrstevnickou konformitou a abúzem ($rs(412) = 0,42; p < 0,001$) a $H10$ o pozitivní korelaci mezi vrstevnickou konformitou a delikvencí ($rs(412) = 0,43; p < 0,001$) se jednalo dokonce o středně silné vztahy a tyto výsledky byly velmi vysoce

signifikantní. U hypotéz H9 o vztahu mezi vrstevnickou konformitou a abúzem nikotinových sáček ($r(409) = 0,30$; $p < 0,001$), H11 o vztahu mezi vrstevnickou konformitou a šikanou ($r(412) = 0,24$; $p < 0,001$), H12 o vztahu mezi vrstevnickou konformitou a rizikem závislosti na sociálních sítích ($r(407) = 0,17$; $p < 0,001$), H13 o vztahu mezi vrstevnickou konformitou a rizikem závislosti na digitálních hrách ($r(386) = 0,15$; $p = 0,001$) a H14 o vztahu mezi vrstevnickou konformitou a rizikem závislosti na internetu ($r(400) = 0,18$; $p < 0,001$) se jednalo o vztahy slabé a tyto výsledky jsou velmi vysoce signifikantní až na výsledek ověření hypotézy H13, který je vysoce signifikantní (viz tabulka 9). Tyto výsledky si můžeme vyložit tak, že čím více byli studenti z našeho výzkumného souboru konformní vůči vrstevníkům, tím více se u nich vyskytovaly všechny námi zkoumané formy rizikového chování, a to jak ty provozované v reálném světě (abúzus, abúzus nikotinových sáček, delikvence, šikana), tak i ty prováděné v online světě (riziko závislosti na sociálních sítích, riziko závislosti na digitálních hrách a riziko závislosti na internetu). S obdobným zjištěním jako my přišel i Caputo (2020), jenž uvádí, že centrální roli v rámci rizikového chování hraje jeho předpokládané schválení blízkými. Navíc naše výsledky odpovídají i zjištěním mnoha jiných předchozích studií na dané téma (např. Duellová et al., 2022; Peeters et al., 2021; Felson & Vanhee, 2023; Kimová & Hanová, 2016; Žert, 2012; Yen et al., 2009).

Co se týče hypotéz H15 až H21, které souvisejí se vztahem mezi kamarádkou oporou a vybranými formami rizikového chování, bylo možné přijmout pouze hypotézu H18 o negativní korelaci mezi kamarádkou oporou a šikanou ($r(398) = -0,12$; $p = 0,010$), kdy se jednalo o slabý vztah a daný výsledek byl vysoce signifikantní. To lze interpretovat tak, že čím vyšší kamarádké opory se našim respondentům dostávalo, tím méně zkušeností měli s šikanou, což je v souladu s výsledky studie Davidsonové a Demarayové (2007) či studie Seedsové et al. (2010). V případě hypotéz H20 o negativní korelaci mezi kamarádkou oporou a rizikem závislosti na digitálních hrách ($r(376) = -0,07$; $p = 0,080$) a H21 o negativní korelaci mezi kamarádkou oporou a rizikem závislosti na internetu ($r(390) = -0,07$; $p = 0,094$) pak bylo (i přes jejich nepřijetí) možné mezi danými proměnnými pozorovat určitý trend, jelikož příslušné p-hodnoty byly v obou případech nižší než 0,10 (viz tabulka 10). Kromě pozorovaného trendu vztahy mezi těmito proměnnými nalézají i dříve uvedené studie Bo-Kyunga a Myeong-Heea (2020) či Gunuce a Dogana (2013), proto se domníváme, že jejich nepřijetí zapříčinila nejspíše omezená reprezentativnost výzkumného souboru.

Přijetí hypotéz H15 o negativní korelaci mezi kamarádkou oporou a abúzem ($r_{s(398)} = 0,08$; $p = 0,952$), H16 o negativní korelaci mezi kamarádkou oporou a abúzem nikotinových sáčků ($r_{s(396)} = 0,00$; $p = 0,506$), H17 o negativní korelaci mezi kamarádkou oporou a delikvencí ($r_{s(398)} = -0,03$; $p = 0,262$) a H19 o negativní korelaci mezi kamarádkou oporou a rizikem závislosti na sociálních sítích ($r_{s(395)} = 0,01$; $p = 0,580$), jak jsme uváděli na začátku předchozího odstavce, nebylo možné (viz tabulka 10). Na základě mnohonásobné regrese jsme však zjistili, že jak vztah mezi kamarádkou oporou a abúzem ($\beta^* = 0,15$; $p < 0,001$), o němž pojednává hypotéza H15, tak vztah mezi kamarádkou oporou a abúzem nikotinových sáčků ($\beta^* = 0,11$; $p = 0,025$), kterého se týká hypotéza H16, jsou statisticky signifikantní, avšak směr těchto vztahů je v obou případech opačný, než jsme očekávali (viz tabulka 12). To znamená, že čím vyšší kamarádké opory se dostávalo našim respondentům, tím více se zvyšoval jejich abúzus a užívání nikotinových sáčků. To je v souladu s výsledkem Širůčka et al. (2007). Nepřijetí hypotéz H15 a H16 z důvodu chybně předpokládaného směru těchto vztahů si vykládáme tak, že poskytnutí kamarádké opory může hypoteticky znamenat i vzájemnou podporu v účasti na negativních jevech. Domníváme se, že nepřijetí hypotéz H17 a H19 by pak mohlo být způsobeno omezenou reprezentativností výzkumného souboru, jelikož i předchozí studie (např. Širůček et al., 2007; Brailovskaia et al., 2019), na jejichž výsledcích jsme své předpoklady založili, tyto vztahy mezi proměnnými nalézaly a žádnou jinou teoretickou příčinu jejich nepřijetí se nám nepodařilo objevit.

Hypotézy H22 až H28 bylo na základě výsledků testů Spearmanova korelačního koeficientu možné přijmout na jedinou výjimku – hypotézu H27 o negativní korelaci mezi rodičovskou oporou a rizikem závislosti na digitálních hrách ($r_{s(376)} = -0,07$; $p = 0,088$). Mezi těmito proměnnými však bylo možné pozorovat určitý trend, jelikož příslušná p -hodnota byla nižší než 0,10 (viz tabulka 11). Zajímavé je i to, že na základě mnohonásobné regrese je vztah mezi těmito proměnnými statisticky signifikantní ($\beta^* = -0,14$; $p = 0,005$), a to v námi předpokládaném směru (viz tabulka 12). Tento rozdíl je dán tím, že mnohonásobná regrese, na rozdíl od testu Spearmanova korelačního koeficientu, u nějž je nutné snížení proměnných na ordinální úroveň, pracuje s proměnnými jakožto s metrickými. Tím, že signifikantnost tohoto vztahu potvrdily například i výzkumy Pauluse et al. (2018) či Richarda et al. (2020), máme za to, že nepřijetí na základě výše Spearmanova korelačního koeficientu je způsobeno pouze omezenou reprezentativností výzkumného souboru.

V případě hypotéz H22 o negativní korelaci mezi rodičovskou oporou a abúzem ($r(398) = -0,28$; $p < 0,001$), H23 o negativní korelaci mezi rodičovskou oporou a abúzem nikotinových sáček ($r(396) = -0,21$; $p < 0,001$), H24 o negativní korelaci mezi rodičovskou oporou a delikvencí ($r(398) = -0,26$; $p < 0,001$), H26 o negativní korelaci mezi rodičovskou oporou a rizikem závislosti na sociálních sítích ($r(395) = -0,15$; $p = 0,001$), H28 o negativní korelaci mezi rodičovskou oporou a rizikem závislosti na internetu ($r(390) = -0,26$; $p < 0,001$) se jednalo o slabé vztahy a tyto výsledky byly velmi vysoce signifikantní až na výsledek ověření hypotézy H26, který byl vysoce signifikantní. U hypotézy H25 o negativní korelaci mezi rodičovskou oporou a šikanou ($r(398) = -0,32$; $p < 0,001$) se pak jednalo o středně silný vztah a daný výsledek byl velmi vysoce signifikantní (viz tabulka 11). Přijetí těchto hypotéz můžeme interpretovat tak, že čím vyšší sociální opory od rodičů se studentům z našeho výzkumného souboru dostávalo, tím méně se u nich vyskytovaly abúzus, užívání nikotinových sáček, delikvence, šikana, riziko závislosti na sociálních sítích a riziko závislosti na internetu. To koresponduje se závěrem Čablové a Miovského (2013), že rizikové chování významně souvisí s rodinnými vztahy, a také s výsledky většiny předchozích studií (např. Banstol et al., 2020; Seedsová et al., 2010; Meshi & Ellithorpe, 2021; Esen & Gündoğdu, 2010), s nimiž jsme se setkali.

Po ověření platnosti statistických hypotéz o vztazích mezi rizikovým chováním a konformitou a rizikovým chováním a sociální oporou adolescentů jsme se rozhodli naplnit i další z našich výzkumných cílů (viz kapitola 6), a to zjistit, které z našich proměnných mají nejužší vztah k jednotlivým typům rizikového chování a také, zda nejtěsnější vztah bude mezi touto proměnnou a formou rizikového chování prováděného v reálném či v online světě. Abychom si o těchto vztazích a o měrách účinku jednotlivých proměnných mohli udělat lepší představu, doplnili jsme analýzu dat o mnohonásobnou regresi.

V rámci modelu abúzu se na základě výše standardizovaných regresních koeficientů a příslušných p-hodnot signifikantními regresory staly obecná konformita ($\beta^* = -0,31$; $p < 0,001$), vrstevnická konformita ($\beta^* = 0,36$; $p < 0,001$), kamarádská opora ($\beta^* = 0,15$; $p < 0,001$) i rodičovská opora ($\beta^* = -0,11$; $p = 0,005$). Tyto výsledky můžeme interpretovat tak, že pokud hodnota obecné konformity vzroste o 1 SD¹, hodnota abúzu v průměru klesne o 0,31 SD. Když o 1 SD vzroste hodnota vrstevnické konformity, hodnota abúzu v průměru vzroste o 0,36 SD. Vzroste-li o 1 SD hodnota kamarádské opory,

¹ SD = směrodatná odchylka

hodnota abúzu v průměru vzroste o 0,15. Když takto (o 1 SD) vzroste hodnota rodičovské opory, hodnota abúzu v průměru klesne o 0,11 SD. Standardizované regresní koeficienty navíc umožňují srovnání regresorů mezi sebou. Vidíme tedy, že nejvýznamnějším regresorem modelu abúzu je vrstevnická konformita ($\beta^* = 0,36$; $p < 0,001$). Koeficient determinace tohoto modelu pak byl 0,49 (viz tabulka 12). Toto číslo značí procento vysvětleného rozptylu závisle proměnné pomocí našich nezávisle proměnných a kovariátů. To znamená, že našim modelem dokážeme predikovat 49 % rozptylu abúzu našich respondentů.

V modelu abúzu nikotinových sáčků byly významnými regresory obecná konformita ($\beta^* = -0,26$; $p < 0,001$), vrstevnická konformita ($\beta^* = 0,19$; $p < 0,001$) a kamarádská opora ($\beta^* = 0,11$; $p = 0,025$). Interpretace těchto zjištění je taková, že pokud hodnota obecné konformity vzroste o 1 SD, hodnota abúzu nikotinových sáčků v průměru klesne o 0,26 SD. Vzroste-li stejným způsobem (o 1 SD) hodnota vrstevnické konformity, hodnota abúzu nikotinových sáčků v průměru vzroste o 0,19 SD. Když o 1 SD vzroste hodnota kamarádské opory, hodnota abúzu nikotinových sáčků v průměru vzroste o 0,11 SD. Nejužší vztah k abúzu nikotinových sáčků tedy tentokrát má obecná konformita ($\beta^* = -0,26$; $p < 0,001$). Celkově se nám podařilo (na základě koeficientu determinace) pomocí našich proměnných a kovariátů vysvětlit 23 % rozptylu abúzu nikotinových sáčků (viz tabulka 12).

V modelu delikvence jsou signifikantními regresory obecná konformita ($\beta^* = -0,25$; $p < 0,001$) a vrstevnická konformita ($\beta^* = 0,35$; $p < 0,001$). Vzroste-li hodnota obecné konformity o 1 SD, hodnota delikvence v průměru klesne o 0,25 SD. Když o 1 SD vzroste hodnota vrstevnické konformity, hodnota delikvence v průměru vzroste o 0,35 SD. Významnějším regresorem je v tomto případě tedy vrstevnická konformita ($\beta^* = 0,35$; $p < 0,001$). Nezávisle proměnnými a kovariáty jsme pak vysvětlili 34 % rozptylu delikvence (viz tabulka 12). Vrstevnická konformita ($\beta^* = 0,20$; $p < 0,001$) a rodičovská opora ($\beta^* = -0,24$; $p < 0,001$) jsou zase signifikantními regresory v modelu šikany. Vzroste-li hodnota vrstevnické konformity o 1 SD, hodnota šikany v průměru vzroste o 0,20 SD. Pokud o 1 SD vzroste hodnota rodičovské opory, hodnota šikany v průměru naopak klesne o 0,24 SD. Užší je vztah mezi šikanou a rodičovskou oporou ($\beta^* = -0,24$; $p < 0,001$). Všemi regresory jsme vysvětlili 18 % rozptylu šikany (viz tabulka 12).

Model rizika závislosti na sociálních sítích má jen 1 významný regresor – vrstevnickou konformitu ($\beta^* = 0,21$; $p < 0,001$). Pokud její hodnota vzroste o 1 SD,

hodnota rizika závislosti na sociálních sítích v průměru vzroste o 0,21 SD. Díky našim proměnným a kovariátům jsme vysvětlili 16 % rizika závislosti na sociálních sítích našeho výzkumného souboru. Rodičovská opora je zase jediným signifikantním regresorem modelu rizika závislosti na digitálních hrách ($\beta^* = -0,14$; $p = 0,005$). Když její hodnota vzroste o 1 SD, hodnota rizika závislosti na digitálních hrách v průměru klesne o 0,14 SD. Naše regresory mohou vysvětlit 25 % rozptylu rizika závislosti na digitálních hrách. Model rizika závislosti na internetu má 3 významné regresory – obecnou konformitu ($\beta^* = 0,13$; $p = 0,018$), vrstevnickou konformitu ($\beta^* = 0,20$; $p < 0,001$) a rodičovskou oporu ($\beta^* = -0,25$; $p < 0,001$). Když hodnota obecné konformity vzroste o 1 SD, hodnota rizika závislosti na internetu v průměru vzroste o 0,13 SD. Zvýší-li se hodnota vrstevnické konformity o 1 SD, riziko závislosti na internetu v průměru vzroste o 0,20 SD. Pokud o 1 SD vzroste hodnota rodičovské opory, hodnota rizika závislosti na internetu v průměru klesne o 0,25 SD. Nejtěsnější vztah je tedy v tomto modelu mezi rizikem závislosti na internetu a rodičovskou oporou ($\beta^* = -0,25$; $p < 0,001$). Tímto modelem jsme vysvětlili 13 % rozptylu rizika závislosti na internetu našeho výzkumného souboru (viz tabulka 12).

Z předchozích odstavců pojednávajících o výsledcích mnohonásobné regrese a z tabulky 12 tedy vyplývá, že jak vrstevnická konformita, tak rodičovská opora se staly nejvýznamnějším regresorem celkem ve 3 modelech. Vrstevnická konformita v modelech abúzu ($\beta^* = 0,36$; $p < 0,001$), delikvence ($\beta^* = 0,35$; $p < 0,001$) a rizika závislosti na sociálních sítích ($\beta^* = 0,21$; $p < 0,001$). Rodičovská opora v modelech šikany ($\beta^* = -0,24$; $p < 0,001$), rizika závislosti na digitálních hrách ($\beta^* = -0,14$; $p = 0,005$) a rizika závislosti na internetu ($\beta^* = -0,25$; $p < 0,001$). V případě sedmého modelu – modelu abúzu nikotinových sáčků – byla na prvním místě obecná konformita ($\beta^* = -0,26$; $p < 0,001$). Obecná konformita ($\beta^* = -0,31$; $p < 0,001$), vrstevnická konformita ($\beta^* = 0,36$; $p < 0,001$) i kamarádská opora ($\beta^* = 0,15$; $p < 0,001$) pak mají nejužší vztah k formě rizikového chování prováděné v reálném světě – k abúzu. Kdežto nejužší vztah rodičovské sociální opory je k formě rizikového chování provozované v online světě – k riziku závislosti na internetu ($\beta^* = -0,25$; $p < 0,001$).

Celkově se dle mnohonásobné regrese nejužším vztahem stal vztah mezi vrstevnickou konformitou a abúzem ($\beta^* = 0,36$; $p < 0,001$). Jak jsme již uváděli v kapitole 10, dle testu Spearmanova korelačního koeficientu byl zase nejužším vztahem vztah obecné konformity a abúzu ($r_s(412) = -0,47$; $p < 0,001$). Tento rozpor může být dán tím, že mnohonásobná regrese s našimi proměnnými pracuje jakožto s metrickými. Avšak test

Spearmanova korelačního koeficientu vyžadoval převedení proměnných na ordinální úroveň (viz kapitola 10). V obou případech se však vztahy týkají určitého typu konformity a formy rizikového chování prováděné v reálném světě – abúzu. Z grafu 1 pak můžeme vidět, že vztah mezi abúzem a vrstevnickou konformitou lze popsat přímou úměrou – čím je míra konformity vůči vrstevníkům vyšší, tím vyšší je také výskyt abúzu. To koresponduje s výsledky předchozích výzkumů (např. Duan et al., 2009; Song, 2020; Draneová et al., 2016; Isaksson et al., 2019). Naopak z grafu 2 lze vyvodit, že vztah mezi abúzem a obecnou konformitou je založen na nepřímé úměře – čím je míra konformity vůči rodičům a jiným autoritám vyšší, tím nižší je výskyt abúzu. Podobné závěry přinesla například studie Moutappové et al. (2003), kteří naznačují, že konformita vůči rodičům a jiným autoritám je protektivním faktorem vůči užívání návykových látek.

Jelikož v rámci jednoho z nejužších vztahů dominují rodiče a v tom druhém zase kamarádi, dělali jsme i 2 testy podmodelu pro zjištění toho, zda jsou pro model abúzu statisticky signifikantnějším přínosem spíše regresory týkající se rodičů (obecná konformita a rodičovská opora), anebo regresory týkající se kamarádů (vrstevnická konformita a kamarádská opora). Statistický přínos regresorů souvisejících s rodiči ($F = 41,38$; $p < 0,001$) i nezávisle proměnných spojených s kamarády ($F = 45,24$; $p < 0,001$) byl významný. Avšak přínos vrstevnické konformity a kamarádské opory jako skupiny regresorů byl pro model abúzu vyšší než přínos obecné konformity a rodičovské opory jako celku. Jejich vyřazení z modelu abúzu totiž vedlo k výraznějšímu poklesu vysvětleného procenta rozptylu této závisle proměnné. To můžeme porovnat s již dříve uvedenými tvrzeními Řičana (2006), který má za to, že adolescent se stále více orientuje na vrstevníky, či Nielsen Sobotkové (2014), jež výskyt rizikového chování asociuje zejména s druhem vrstevníků a jejich způsobem trávení volného času.

Za hlavní přínos naší práce považujeme, že bylo možné přijmout celkem 18 námi formulovaných hypotéz o vztazích mezi konformitou a rizikovým chováním a mezi sociální oporou a rizikovým chováním (H1 až H4, H8 až H14, H18, H22 až H26, H28). Přičemž v 6 případech jsme dokonce našli středně silné vztahy (vztahy obecné konformity a abúzu, obecné konformity a abúzu nikotinových sáček, obecné konformity a delikvence, vrstevnické konformity a abúzu, vrstevnické konformity a delikvence, rodičovské opory a šikany). Další výhodou pak je, že v každém ze 7 sestavených modelů byla alespoň 1 z námi zkoumaných nezávisle proměnných (obecná a vrstevnická konformita, rodičovská a kamarádská opora) statisticky signifikantním přínosem.

Vyzdvihli bychom hlavně model abúzu, kde byly signifikantním přínosem dokonce všechny 4 regresory a celkově se nám pomocí nich a kovariátů podařilo vysvětlit 49 % rozptylu této závisle proměnné. Za zajímavé zjištění týkající se tohoto modelu považujeme také to, že jako celek v něm měly vyšší přínos proměnné týkající se kamarádů (vrstevnická konformita a kamarádská opora) než proměnné týkající se rodičů (obecná konformita a rodičovská opora). Významné je to zejména proto, že prameny, z nichž jsme čerpali, měly na tuto otázku opačné pohledy (např. Macek a Osecká, 1996; Říčan, 2006). Dále za přínos považujeme také to, že naše práce přináší dvojí pohled na rizikové chování, a to jak na to realizované v realitě, tak i na rizikové chování provozované online. V neposlední řadě lze za přínos považovat i přiblížení vývojového období adolescence a zkoumaných proměnných v rámci teoretické části této práce.

Potvrzení většiny našich hypotéz a výsledky mnohonásobné regrese považujeme za jedny z dalších důkazů existence vztahu mezi konformitou a rizikovým chováním adolescentů i vztahu mezi sociální oporou a rizikovým chováním dospívajících, což koresponduje i s tvrzeními nejrozličnějších studií (např. Duellová et al., 2022; Cakirpaloglu et al., 2021; Davidsonová & Demarayová, 2007; Bo-Kyung & Myeong-Hee, 2020). Věříme tomu i přes výsledky jiných studií (např. Jarošík, 2015; Rogersová et al., 2018; Costellová, 2010; Liu, 2020), které námi očekávané vztahy zpochybnily. To zejména proto, že kupříkladu Jarošík (2015) vztahy mezi rizikovým chováním a konformitou nevyvrací, ale pouze jim nepřikládá takovou váhu. Podobně je tomu i u Rogersové et al. (2018), kteří pouze více vyzdvihují vztahy rizikového chování a opory od sourozenců (než vztahy mezi rizikovým chováním a oporou od kamarádů či rodičů). Costellová (2010) či Liu (2020) se od nás zase liší pouze v názoru na směry těchto vztahů, nikoliv v názoru na jejich samotnou existenci. Dle našeho názoru lze navíc naše výsledky zobecnit jak na studenty, tak na studentky středních škol, jelikož pohlaví bylo uvnitř našeho výzkumného souboru rozloženo poměrně rovnoměrně. To je pro nás podstatné hlavně proto, že se pohlaví (jak můžeme vidět v tabulce 12) ukázalo jako statisticky signifikantní nezávisle proměnná ve většině našich modelů (v modelech abúzu, rizika závislosti na sociálních sítích, rizika závislosti na digitálních hrách a rizika závislosti na internetu).

Naopak za limity této práce považujeme to, že 10 z námi formulovaných hypotéz nebylo možné přijmout. U 4 z nich však bylo možné mezi danými proměnnými pozorovat alespoň určitý trend (H5, H20, H21, H27) a u dalších 3 jsme zase mezi danými proměnnými pomocí mnohonásobné regrese prokázali statisticky signifikantní vztahy,

avšak v opačném směru (H7, H15, H16). To znamená, že pouze 3 zbylé vztahy (vztahy mezi obecnou konformitou a rizikem závislosti na digitálních hrách, kamarádkou oporou a delikvencí, kamarádkou oporou a rizikem závislosti na sociálních sítích), o nichž hovoří hypotézy H6, H17 a H19, nebylo možné prostřednictvím našeho výzkumu alespoň částečně přiblížit. Dále za nevýhodu považujeme to, že oproti zmiňovanému pohlaví byly ročník studia, věk a typ navštěvované střední školy uvnitř našeho výzkumného souboru nerovnoměrně rozloženy. Ročník (dle tabulky 12) však nebyl významným kovariátem v žádném z našich modelů a není to tedy nijak závažný problém. Avšak věk byl významným kovariátem ve 3 modelech (modely abúzu, rizika závislosti na sociálních sítích a rizika závislosti na internetu), a to stejně jako typ střední školy, který byl jako celek signifikantní také ve 3 modelech (modely abúzu, užívání nikotinových sáček a delikvence).² To by tudíž mohlo mít vliv na zobecnitelnost a celkové výsledky výzkumu včetně nepřijetí některých z našich hypotéz.

Dále považujeme za důležité zmínit i to, že na výskytu jednotlivých forem rizikového chování i na míře konformity či pocíťované sociální opory se podílí i jiné než námi zkoumané faktory. V případě rizikového chování se dle Kabíčka et al. (2014) jedná například o špatný školní prospěch, příslušnost k menšinám nebo nízkou sebedůvěru a sebeúctu. Ke konformitě mají zase podle Slaměníka (2019) vztah i strach z odlišnosti, míra skupinové koheze či výše statusu skupiny proti statusu jedince. Na pocíťované sociální opoře se dle Rodrigueze a Cohena (1998) podílí také velikost sociální sítě, míra sociální integrace nebo členství v určité skupině. Musíme si tedy uvědomit, že by vyjmenované fenomény mohly působit jako možné intervenující proměnné podílející se na zkreslení našich výsledků. Prozkoumání vztahů veškerých těchto proměnných však není v možnostech této diplomové práce.

Domníváme se, že naše práce splnila předem stanovené cíle a že téma, jímž se zabýváme, je aktuální a potřebné. Tato diplomová práce by mohla být užitečná kupříkladu jiným výzkumníkům zabývajícím se touto problematikou. Hlavní využití našich výsledků však vidíme zejména v oblasti školství a práce s mládeží, kde by mohly napomoci při

² Na první pohled bychom se na základě tabulky 12 mohli domnívat, že typ navštěvované střední školy byl signifikantní také v modelech závislosti na sociálních sítích a závislosti na digitálních hrách, jelikož v prvním případě vidíme znak signifikantnosti (tj. hvězdičku) u středního odborného učiliště a v druhém případě u gymnázia. Hvězdičky u jednotlivých typů středních škol v tabulce ale značí pouze signifikantní rozdíl proti referenční skupině střední odborné školy (jak jsme již uváděli v kapitole 10). Na základě výsledků testů podmodelu ověřujících přínos jednotlivých proměnných se typ navštěvované střední školy jako celek ukázal signifikantním pouze ve 3 zde zmíněných modelech.

prevenci rizikových jevů či podpoře protektivních faktorů. Dále by mohly být užitečné i pro rodiče a blízké v jejich přístupu k dospívajícím. Budoucí výzkum by se mohl více zaměřit na vztahy kamarádské opory a rizikových aktivit, jelikož se nám je ve většině případů nepodařilo prokázat. Bylo by navíc vhodné daný výzkum provést i na rozsáhlejší a reprezentativnější výzkumném souboru, kdy by byly sledovány i potenciální intervenující proměnné uvedené výše.

12 ZÁVĚR

Předkládaná práce se věnovala problematice vztahů mezi konformitou, sociální oporou a rizikovým chováním dospívajících, přičemž jsme ji rozdělili do dvou částí, a to částí teoretické a výzkumné. V teoretické části jsme první kapitulu zasvětili adolescenci, druhou rizikovému chování, třetí konformitě, čtvrtou sociální opoře a pátou předchozímu výzkumu na dané téma. Zaměřili jsme se kupříkladu na vývojové změny během adolescence, rizikové a protektivní faktory rizikového chování, faktory působící na konformitu či modely sociální opory. Následovala výzkumná část, v níž jsme se zabývali formulací výzkumného problému a statistických hypotéz, přiblížením použitých výzkumných nástrojů či charakteristik našeho výzkumného souboru. Popsali jsme zde i práci s daty a daná zjištění interpretovali.

V kapitole 6 jsme uvedli, že důvodem vzniku této diplomové práce byly rozporuplné výsledky předchozích studií (např. Duellová et al., 2022; Ssewanyan et al., 2018; Bo-Kyung & Myeong-Hee, 2020; D'Amicová et al., 2021) týkajících se existence či směru vztahů mezi konformitou, sociální oporou a rizikovým chováním dospívajících. Hlavním cílem se tedy stalo zhodnocení vztahů mezi těmito proměnnými u studentů středních škol ve věku od 15 do 19 let v České republice. Analýzou dat jsme zjistili, že konformita vůči rodičům a jiným autoritám se pojí s formami rizikového chování provozovanými v reálném světě. Stejně tak se s nimi pojí i vrstevnická konformita, která souvisí také s typy rizikových aktivit provozovanými v online světě. Kamarádská opora měla námi předpokládaný vztah pouze k šikaně, a rodičovská opora naopak ke všem námi zkoumaným oblastem rizikového chování vyjma rizika závislosti na digitálních hrách.

Dílčím cílem bylo i přiblížení nalezených nejužších vztahů. Všechny námi zkoumané proměnné měly nejužší vztah k rizikové aktivitě prováděné v reálném světě – k abúzu, a to kromě rodičovské opory, která měla těsnější souvislost s aktivitou provozovanou v online světě – s rizikem závislosti na internetu. Nejsilnějším spojením našeho výzkumu se dle mnohonásobné regrese pak stalo spojení vrstevnické konformity a abúzu a dle testu Spearmanova korelačního koeficientu zase spojení obecné konformity

a abúzu. Pro model abúzu, jehož rozptyl se nám pomocí našich regresorů podařilo vysvětlit až ze 49 %, pak byly větším přínosem zkoumané proměnné týkající se kamarádů (vrstevnická konformita a kamarádská opora) než proměnné pojící se s rodiči (obecná konformita a rodičovská opora).

Díky těmto závěrům a předchozí rešerši literatury (např. Sobotková et al., 2007; Moultapová et al., 2003; Davidsonová & Demarayová, 2007; Bo-Kyung & Myeong-Hee, 2020) setrváváme u našeho původního předpokladu, že jak vztah mezi konformitou a rizikovým chováním, tak vztah mezi sociální oporou a rizikovým chováním u dospívajících studentů středních škol v České republice skutečně existují.

SOUHRN

Předkládaná diplomová práce se zabývá vztahem mezi konformitou, sociální oporou a rizikovým chováním dospívajících studentů středních škol v České republice. Životní etapa dospívání je příznačná nástupem sekundárních pohlavních znaků, dosažením pohlavní zralosti, dozráváním rozumových schopností a dotvářením celistvosti osobnosti (Hartl, 2004). Dle Vágnerové (2012) dospívání můžeme dělit na ranou a pozdní adolescence. Raná adolescence sahá od 11. do 15. roku, adolescence pozdní pak od 15. do 20. roku. Dle Nielsen Sobotkové (2014) dospívající procházejí výrazným biologickým zráním, přijímají nové zařazení do společnosti a jsou na ně kladena odlišná očekávání týkající se jejich chování a výkonů, což ve výsledku mění také jejich pojetí vlastního já. Erikson a Eriksonová (1997) pak za hlavní vývojový úkol adolescence považují nalezení vlastní identity.

Rizikové chování značí sociálně definovaný problém, zdroj obav či chování, jež je vzhledem k pravidlům dané společnosti neakceptovatelné (Jessor & Jessor, 1977). Za náplň rizikového chování Jessor (1991) považuje aktivity vyskytující se zároveň, s negativním vztahem vůči konvenčnímu jednání a s identickými příčinami vzniku. Objev, že jednotlivé formy rizikového chování dospívajících mají tendenci vyskytovat se společně a že naplňují stejné funkce, tohoto autora přivedl k závěru, že existuje fenomén „syndrom rizikového chování adolescentů“. Jessor (1998) rizikové chování rozdělil do 3 kategorií – abúzus návykových látek, delikvence a sexuální rizikové chování. V českém prostředí se typologii rizikového chování věnovali kupříkladu Dolejš (2010) se svými 7 kategoriemi či Nielsen Sobotková (2014), jež přišla s dělením do 15 kategorií. My se v naší práci budeme věnovat 6 z nich – abúzu, delikvenci, šikaně, riziku závislosti na sociálních sítích, riziku závislosti na digitálních hrách a riziku závislosti na internetu. Faktory související s rizikovým chováním Jessor (1991) rozdělil na rizikové, jež jej podněcují, a protektivní, které mu brání. Kabíček et al. (2014), kteří se na tuto problematiku zaměřili u nás, k rizikovým faktorům řadí například přátele s rizikovým chováním či nižší vazbu na rodiče než na vrstevníky, k protektivním faktorům pak podle nich patří dobré vztahy v rodině či vhodní přátelé.

Konformitu Slaměník (2019, s. 250) definuje jako „změny chování nebo názoru, které vznikají jako výsledek skutečného nebo domnělého tlaku jiného jedince, skupiny

nebo společnosti“. Kupříkladu Deutsch a Gerard (1955) ji dělí na informační a normativní. Ke klasickým studiím tohoto fenoménu můžeme zařadit výzkumy Sherifa (1936), Asche (1955) či Crutchfielda (1955). Z výsledků Sherifa (1936) vyplývá, že na míru konformity má vliv to, zda je proband v experimentální situaci nejprve sám, anebo zda je ihned vystaven skupině. Asch (1955) zase prokázal, že do určité míry existuje přímá úměra mezi velikostí skupiny a mírou konformity a také mezi jednomyslností skupiny a konformitou. Podporující názor dle tohoto autora naopak konformitu snižuje. Crutchfield (1955) dále přispěl zjištěním, že míra konformity roste se složitostí úlohy a nejednoznačností experimentální situace. Deutsch a Gerard (1955) pak tendenci ke konformitě vysvětlili pomocí potřeby mít pravdu a potřeby přijetí. Výčet faktorů působících na míru konformity pak přinesly i další studie (např. Aronson & Aronson, 2012; DeYoung et al., 2002; Ferwerda & Bauerová, 2022). My se zabýváme konkrétně konformitou vůči rodičům a jiným autoritám a konformitou vrstevnickou.

Sociální opora dle Rodrigueze a Cohena (1998, s. 535) značí „multidimenzionální konstrukt označující psychologické a materiální zdroje dostupné jedincům prostřednictvím jejich interpersonálních vztahů“. Langfordová et al. (1997) ji dělí na emoční, instrumentální, informační a hodnotící, což je velice podobné i českému dělení od Sollárové a Turzákové (2019). Šolcová a Kebza (1999) navíc uvádí, že sociální opora má pozitivní vliv na fyzické i psychické zdraví jedince. Dle Cohena a Willse (1985) za možné vysvětlení toho, jakým způsobem na ně sociální opora působí, považují tzv. nárazníkový model, který je založen na předpokladu, že sociální opora má pozitivní vliv na psychickou pohodu pouze tehdy, když jsme ve stresu. Rodriguez a Cohen (1998) pak nabízí i jiné vysvětlení – model přímého účinku, který je založen na tom, že být součástí sociálních vztahů má obecně pozitivní efekt na zdraví a psychickou pohodu jedince nehledě na přítomnost stresujících událostí. Musíme však zmínit, že existují i autoři, kteří upozorňují na negativní stranu tohoto fenoménu (např. Schwarzer & Leppinová, 1991; Inagaki & Orehek, 2017). V naší práci se zaměříme na oporu poskytovanou rodiči a kamarády.

Předchozí výzkum na námi zkoumané téma nepřinesl jednoznačné výsledky, jelikož existují studie, které považují vrstevnickou konformitu v otázce rizikového chování za faktor rizikový (např. Sobotková et al., 2007; Duellová et al., 2022; Peeters et al., 2021), ale i takové, které existenci vztahu mezi vrstevnickou konformitou a rizikovým chováním úplně zpochybňují (např. Defoeová et al., 2019; Hoorn et al., 2018). Podobně je tomu u konformity vůči rodičům a jiným autoritám, kdy se někteří autoři (např. Cakirpaloglu et

al., 2021; Mouttapová et al., 2003) domnívají, že se jedná o protektivní faktor rizikového chování a jiní (např. Muhopilahová & Tentama, 2021; Yu & Luo, 2021; Liu, 2020) zase, že o faktor rizikový. Obdobné neshody se objevují i co se týče vztahu sociální opory a rizikového chování, kdy některé studie (např. Davidsonová & Demarayová, 2007; Bo-Kyung & Myeong-Hee, 2020; Animosová et al., 2018) sociální oporu od kamarádů/rodičů vidí jako protektivní faktor rizikového chování, a naopak jiné studie (např. Teng et al., 2020; D'Amicová et al., 2021; Rogersová et al., 2018) celkově pochybují o významu sociální opory pro výskyt rizikového chování.

Nalezené rozpory týkající se vztahů či jejich směrů mezi námi zkoumanými proměnnými (konformitou, sociální oporou a rizikovým chováním) se staly klíčovým důvodem vzniku této práce. Hlavním cílem je tedy zhodnocení vztahů mezi konformitou a rizikovým chováním a mezi sociální oporou a rizikovým chováním, a to na populaci středoškolských studentů v České republice. Na základě rešerše se domníváme, že existenci obou vztahů bude možné potvrdit. Za dílčí cíle práce je také možné považovat zjištění, která z námi zvolených proměnných má nejužší vztah k výskytu jednotlivých forem rizikového chování adolescentů. Také se podíváme na to, zda nejužší vztah bude mezi danou proměnnou a typem rizikového chování provozovaném v reálném či v online světě. Na základě předchozího výzkumu navíc předpokládáme, že vyšší míra konformity vůči vrstevníkům se pojí s vyšším výskytem rizikových aktivit a naopak, že vyšší míra konformity vůči rodičům a jiným autoritám a také vyšší míra sociální opory (ať už od rodičů, nebo kamarádů) souvisí s nižším výskytem rizikového chování dospívajících ve věku od 15 do 19 let.

K tomu, abychom mohli posoudit platnost našich předpokladů, jsme se rozhodli použít kvantitativní design výzkumu, a to konkrétně korelační studii. Konformitu jsme měřili prostřednictvím Škály vrstevnického nátlaku, vrstevnické konformity, oblíbenosti a obecné konformity – PPQ (Santor et al., 2000). Sociální opora byla zkoumána pomocí České verze dotazníku sociální opory pro děti a dospívající – CASSS-CZ (Mareš et al., 2005). A jednotlivé formy rizikového chování jsme měřili pomocí dotazníku Výskyt rizikového chování u adolescentů – VRCHA (Dolejš & Skopal, 2015), Krátkého dotazníku poruchy závislosti na internetových hrách – IGDS9-SF (Pontes & Griffiths, 2015), Krátkého dotazníku poruchy závislosti na internetu – IDS9-SF (Pontes & Griffiths, 2016) a Bergenské škály závislosti na sociálních sítích – BSMAS (Andreassen et al., 2016). Z položek těchto nástrojů jsme v internetovém softwaru sestavili jednotnou dotazníkovou

baterii, která kromě nich obsahovala i úvodní stranu poskytující základní informace týkající se výzkumu, pokyny k vyplnění a informovaný souhlas. Dále byly součástí dotazníkové baterie 4 otázky na sociodemografické údaje a 5 doplňujících otázek vlastní konstrukce, které se týkaly užívání nikotinových sáčků.

V našem výzkumu jsme využili data od 418 respondentů, přičemž byli vybráni pomocí skupinového náhodného výběru. Výzkumný soubor tvořilo 186 (44,50 %) studentů a 232 (55,50 %) studentek. Z nichž 209 (50,00 %) navštěvovalo gymnázium, 166 (39,71 %) střední odbornou školu a 32 (7,66 %) střední odborné učiliště. Součástí výzkumu pak bylo i 11 (2,63 %) studentů nástavbového studia, a to ze středního odborného učiliště. První ročník střední školy studovalo 261 (62,44 %) respondentů, druhý 99 (23,68 %), třetí 45 (10,77 %) a čtvrtý 13 (3,11 %). Patnáctiletých studentů v našem výzkumném souboru bylo 33 (7,89 %), šestnáctiletých 216 (51,67 %), sedmnáctiletých 98 (23,44 %), osmnáctiletých 47 (11,24 %) a devatenáctiletých 24 (5,74 %). Data od našich respondentů jsme číselně kódovali, reverzní položky převedli a chybějící hodnoty nahradili regresní imputací. Poté jsme vypočítali hrubé skóry. Následně jsme prozkoumali rozdělení dat získaných ve zkoumaných proměnných, kdy jsme zjistili, že ani jedno z nich nepřipomíná normální rozdělení pravděpodobnosti. Bylo tedy nutné vydat se cestou robustních ukazatelů a neparametrické statistiky. Pro ověření platnosti statistických hypotéz jsme tak použili test Spearmanova korelačního koeficientu. Analýzu jsme doplnili i o mnohonásobnou regresi.

Dle výsledků testu Spearmanova korelačního koeficientu bylo možné přijmout hypotézy H1 až H4 o negativní korelaci mezi obecnou konformitou a formami rizikového chování prováděného v reálném světě (abúzem, abúzem nikotinových sáčků, delikvencí a šikanou). To můžeme interpretovat tak, že čím více byli studenti našeho výzkumného souboru konformní vůči rodičům a jiným autoritám, tím nižší míra abúzu, abúzu nikotinových sáčků, delikvence a šikany se u nich objevovala. Hypotézy H5 až H7 pojednávající o negativní korelaci mezi obecnou konformitou a rizikovým chováním provozovaným v online světě (rizikem závislosti na sociálních sítích, rizikem závislosti na digitálních hrách a rizikem závislosti na internetu) nebylo možné přijmout. Máme za to, že nepřijetí hypotézy H5 je způsobeno omezenou reprezentativností výzkumného souboru, jelikož jsme mezi proměnnými mohli pozorovat určitý trend. Nepřijetí hypotézy H6 o negativním vztahu mezi obecnou konformitou a rizikem závislosti na digitálních hrách by pak hypoteticky mohlo být způsobeno tím, že by hraní digitálních her bylo pro jeho

častý výskyt rodiči vnímáno jako běžná záležitost, kterou svým potomkům nezakazují, a tudíž by studenti nemuseli pociťovat potřebu své hraní omezit pro to, aby se cítili vůči svým rodičům konformní. Nemožnost přijmout hypotézu H7 je pak dle výsledků mnohonásobné regrese zapříčiněno tím, že mezi obecnou konformitou a rizikem závislosti na internetu existuje signifikantní vztah, avšak v opačném směru. To znamená, že studenti našeho výzkumného souboru, kteří byli více konformní vůči rodičům a jiným autoritám, byli také více závislí na internetu. Zajímavé tedy je, že se rodičovská opora ve vztahu k riziku závislosti na internetu jeví jakožto rizikový faktor, zatímco ve vztahu k ostatním zkoumaným formám rizikového chování jakožto protektivní faktor.

Hypotézy H8 až H14 týkající se vztahů mezi vrstevnickou konformitou a všemi námi zkoumanými typy rizikového chování bylo možné přijmout. Tyto výsledky můžeme vyložit tak, že čím více byli studenti z našeho výzkumného souboru konformní vůči vrstevníkům, tím více se u nich vyskytovaly všechny námi zkoumané formy rizikového chování, a to jak ty provozované v reálném světě (abúzus, abúzus nikotinových sáčků, delikvence, šikana), tak i ty prováděné v online světě (riziko závislosti na sociálních sítích, riziko závislosti na digitálních hrách a riziko závislosti na internetu).

Co se týče hypotéz H15 až H21, které souvisejí se vztahem mezi kamarádkou oporou a vybranými formami rizikového chování, bylo možné přijmout pouze hypotézu H18 o negativní korelaci mezi kamarádkou oporou a šikanou. Tento fakt lze interpretovat tak, že čím vyšší kamarádké sociální opory se našim respondentům dostávalo, tím méně zkušeností měli s šikanou. V případě hypotéz H20 o negativní korelaci mezi kamarádkou oporou a rizikem závislosti na digitálních hrách a H21 o negativní korelaci mezi kamarádkou oporou a rizikem závislosti na internetu pak bylo možné mezi danými proměnnými pozorovat určitý trend, proto se domníváme, že jejich nepřijetí zapříčinila omezená reprezentativnost výzkumného souboru. Na základě mnohonásobné regrese jsme zjistili, že jak vztah mezi kamarádkou oporou a abúzem, o němž pojednává hypotéza H15, tak vztah mezi kamarádkou oporou a abúzem nikotinových sáčků, kterého se týká hypotéza H16, jsou statisticky signifikantní, avšak směr těchto vztahů je v obou případech opačný, než jsme očekávali. To znamená, že čím vyšší kamarádké opory se dostávalo našim respondentům, tím spíše podléhali abúzu a užívání nikotinových sáčků. Domníváme se, že nepřijetí hypotéz H17 a H19 by pak mohlo být způsobeno omezenou reprezentativností výzkumného souboru, jelikož žádnou jinou teoretickou příčinu jejich nepřijetí se nám nepodařilo objevit.

Hypotézy H22 až H28 o vztazích mezi rodičovskou oporou a jednotlivými formami rizikového chování bylo možné přijmout až na jedinou výjimku – hypotézu H27 o negativní korelaci mezi rodičovskou oporou a rizikem závislosti na digitálních hrách. Mezi těmito proměnnými však bylo možné pozorovat určitý trend a na základě mnohonásobné regrese se vztah mezi nimi ukázal jako statisticky signifikantní, a to v námi předpokládaném směru. Proto máme za to, že nepřijetí je způsobeno pouze omezenou reprezentativností výzkumného souboru. Přijetí zbývajících 6 hypotéz z této skupiny můžeme interpretovat tak, že čím vyšší sociální opory od rodičů se studentům z našeho výzkumného souboru dostávalo, tím méně se u nich vyskytovaly abúzus, užívání nikotinových sáček, delikvence, šikana, riziko závislosti na sociálních sítích a riziko závislosti na internetu.

Po ověření platnosti statistických hypotéz jsme analýzu doplnili také o mnohonásobnou regresi. V rámci modelu abúzu se signifikantními regresory staly obecná konformita, vrstevnická konformita, kamarádská opora i rodičovská opora. Naším modelem pak bylo možné predikovat 49 % rozptylu abúzu respondentů. V modelu abúzu nikotinových sáček byly významnými regresory obecná konformita, vrstevnická konformita a kamarádská opora. Celkově se nám podařilo pomocí našich proměnných vysvětlit 23 % rozptylu abúzu nikotinových sáček. V modelu delikvence byly signifikantními regresory obecná konformita a vrstevnická konformita. Nezávisle proměnnými a kovariáty jsme vysvětlili 34 % rozptylu delikvence. Vrstevnická konformita a rodičovská opora jsou zase signifikantními regresory v modelu šikany. Všemi regresory dohromady jsme vysvětlili 18 % rozptylu šikany. Model rizika závislosti na sociálních sítích měl pouze jeden významný regresor – vrstevnickou konformitu. Díky našim proměnným jsme vysvětlili 16 % rizika závislosti na sociálních sítích. Rodičovská opora je zase jediným signifikantním regresorem modelu rizika závislosti na digitálních hrách. Naše regresory mohou vysvětlit 25 % rozptylu rizika závislosti na digitálních hrách. Model rizika závislosti na internetu má 3 významné regresory – obecnou konformitu, vrstevnickou konformitu a rodičovskou oporu. Tímto modelem jsme vysvětlili 13 % rozptylu rizika závislosti na internetu.

Jak vrstevnická konformita, tak rodičovská opora se staly nejvýznamnějším regresorem ve 3 modelech. V posledním modelu byla nejvýznamnější obecná konformita. Všechny proměnné měly nejužší vztah k abúzu kromě rodičovské opory, která měla nejužší vztah k riziku závislosti na internetu. Celkově se dle mnohonásobné regrese

nejvyšším vztahem stal vztah mezi vrstevnickou konformitou a abúzem a dle testu Spearmanova korelačního koeficientu byl zase nejvyšším vztahem vztah obecné konformity a abúzu. Udělali jsme i 2 testy podmodelu pro zjištění toho, zda jsou pro model abúzu větším statisticky přínosem regresory týkající se rodičů (obecná konformita a rodičovská opora), anebo ty týkající se kamarádů (vrstevnická konformita a kamarádská opora). Přičemž významnější byla v modelu abúzu druhá dvojice regresorů.

Za hlavní přínos této práce považujeme, že bylo možné přijmout 18 námi formulovaných hypotéz. Přičemž v 6 případech jsme dokonce našli středně silné vztahy. Další výhodou pak je, že v každém ze 7 sestavených modelů byla alespoň 1 z námi zkoumaných nezávisle proměnných statisticky signifikantním přínosem. Vyzdvihli bychom hlavně model abúzu, kde byly signifikantním přínosem dokonce všechny 4 regresory a celkově se nám pomocí nich a kovariátů podařilo vysvětlit až 49 % rozptylu této závisle proměnné. Za zajímavé zjištění týkající se tohoto modelu považujeme také to, že jako celek v něm měly vyšší přínos proměnné týkající se kamarádů než proměnné týkající se rodičů. Dále za přínos považujeme také to, že naše práce přináší dvojí pohled na rizikové chování, a to jak na to realizované v realitě, tak i na rizikové chování provozované online. V neposlední řadě lze za přínos považovat i přiblížení vývojového období adolescence a zkoumaných proměnných v rámci teoretické části této práce. Tyto výsledky považujeme za další důkazy existence vztahu mezi konformitou a rizikovým chováním adolescentů i vztahu mezi sociální oporou a rizikovým chováním dospívajících.

Naopak za limity považujeme to, že 10 z námi formulovaných hypotéz nebylo možné přijmout. U 4 z nich však bylo možné mezi danými proměnnými pozorovat alespoň určitý trend a u dalších 3 jsme zase mezi danými proměnnými pomocí mnohonásobné regrese prokázali statisticky signifikantní vztahy, avšak v opačném směru. To znamená, že pouze 3 vztahy nebylo možné prostřednictvím našeho výzkumu alespoň částečně přiblížit. Dále za nevýhodu považujeme to, že ročník studia, věk a typ navštěvované střední školy byly uvnitř našeho výzkumného souboru nerovnoměrně rozloženy. Ročník nebyl významným kovariátem v žádném z našich modelů, avšak věk i typ střední školy byly významným kovariátem ve 3 modelech. To by mohlo mít vliv na zobecnitelnost a celkové výsledky výzkumu. Dále považujeme za důležité zmínit i to, že na výskytu jednotlivých forem rizikového chování i na míře konformity či pocíťované sociální opory se podílí i jiné než námi zkoumané faktory, které by mohly působit jako možné intervenující proměnné podílející se na zkrácení našich výsledků.

Domníváme se, že naše práce splnila předem stanovené cíle a že téma, jímž se zabýváme, je aktuální a potřebné. Tato diplomová práce by mohla být užitečná kupříkladu jiným výzkumníkům zabývajícím se touto problematikou. Hlavní využití našich výsledků však vidíme zejména v oblasti školství a práce s mládeží, kde by mohly napomoci při prevenci rizikových jevů či podpoře protektivních faktorů. Dále by mohly být užitečné i pro rodiče a blízké v jejich přístupu k dospívajícím. Budoucí výzkum by se mohl více zaměřit na vztahy kamarádské opory a rizikových aktivit, jelikož se nám je ve většině případů nepodařilo prokázat. Bylo by navíc vhodné daný výzkum provést i na rozsáhlejší a reprezentativnější výzkumném souboru, kdy by byly sledovány i potenciální intervenující proměnné uvedené výše.

SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

1. Akse, J., Hale, W. W., Engels, R. C. M. E., Raaijmakers, Q. A. W., & Meeus, W. H. J. (2007). Stability and change in personality type membership and anxiety in adolescence. *Journal of Adolescence*, 30(5), 813–834.
<https://doi.org/10.1016/j.adolescence.2006.09.007>
2. American Psychiatric Association (2013). *Diagnostic and statistical manual of mental disorders* (5. vydání). <https://doi.org/10.1176/appi.books.9780890425596>
3. American Psychiatric Association (2018). *APA Dictionary of Psychology: Adolescence*. Získáno 7. 3. 2024 z: <https://dictionary.apa.org/adolescence>
4. Andreassen, C. S., Billieux, J., Griffiths, M. D., Kuss, D. J., Demetrovics, Z., Mazzoni, E., & Pallesen, S. (2016). The Relationship Between Addictive Use of Social Media and Video Games and Symptoms of Psychiatric Disorders: A Large-Scale Cross-Sectional Study. *Psychology of Addictive Behaviors*, 30(2), 252–262.
<http://dx.doi.org/10.1037/adb0000160>
5. Andreassen, C. S., Torsheim, T., Brunborg, G. S., & Pallesen, S. (2012). Development of a Facebook Addiction Scale. *Psychological Reports*, 110(2), 501–517. <http://dx.doi.org/10.2466/02.09.18.PR0.110.2.501-517>
6. Aneshensel C. S., & Stone J. D., (1982). Stress and Depression: A Test of the Buffering Model of Social Support. *Arch Gen Psychiatry*, 39(12), 1392–1396.
<https://doi.org/10.1001/archpsyc.1982.04290120028005>
7. Animosa, L. H., Johnson, S. L., & Cheng, T. L. (2018). “I Used to Be Wild”: Adolescent Perspectives on the Influence of Family, Peers, School, and Neighborhood on Positive Behavioral Transition. *Youth & Society*, 50(1), 49–74.
<https://doi.org/10.1177/0044118X15586146>
8. Aronson, E., & Aronson, J. (2012). *Tvor společenský*. Wolters Kluwer.
9. Asch, S. E. (1955). Opinions and social pressure. *Scientific American*, 193(5), 31–35. <https://doi.org/10.1038/scientificamerican1155-31>
10. Awaluddin, S. M. B., Ying Ying, C., Yoep, N., Paiwai, F., Lodz, N. A., Muhammad, E. N., Mahmud, N. A., Wong, N. I., Nor, N. S. M., & Rashid, N. R. N. A. (2019). The Association of Internet Addiction and Perceived Parental Protective Factors Among Malaysian Adolescents. *Asia Pacific Journal of Public Health*, 31(8), 57–64.
<https://doi.org/10.1177/1010539519872642>

11. Bai, H., Priya, A., Banu, R., Alangara, D., Aswin, I., & Libina, J. (2023). Prevalence, Pattern and Risk Factors of Internet Addiction among adolescents. *Journal of Mental Health, Psychiatric and Psychosocial Nursing*, 1(1), 1–7.
<https://doi.org/10.5281/zenodo.7598062>
12. Banárová, K., & Čerešník, M. (2019). Príčiny produkcie rizikového správania v dospievaní. Vzťahová perspektíva. In M. Verešová, V. Gatíal, & R. Tomšík (Eds.), *Zborník príspevkov zo Študentskej vedeckej a odbornej činnosti* [sborník odborných príspevků] (s. 31-44). Pedagogická fakulta Univerzity Konštantína Filozofa.
13. Baník, G., & Gajdošová, B. (2014). Rizikové správanie, hudobná preferencia, osobnosť a afektivita adolescentov. In E. Maierová, R. Procházka, M. Dolejš, & O. Skopal (Eds.), *Česko-slovenská psychologická konference (nejen) pro doktorandy a o doktorandech* [sborník odborných příspěvků] (s. 191-203). Univerzita Palackého v Olomouci.
14. Banstola, R. S., Ogino, T., & Inoue, S. (2020). Self-esteem, perceived social support, social capital, and risk-behavior among urban high school adolescents in Nepal. *SSM – Population Health*, 11, 1–9.
<https://doi.org/10.1016/j.ssmph.2020.100570>
15. Bo-Kyung, S., & Myeong-Hee, S. (2020). Effects of Perceived Stress of University Students on Internet Gaming Disorder and Lifestyle: Focusing on Mediating Effects of Social Support. *The Journal of the Korea Contents Association*, 20(7), 653–664.
<https://doi.org/10.5392/JKCA.2020.20.07.653>
16. Brailovskaia, J., Rohmann, E., Bierhoff, H. W., Schillack, H., & Margraf, J. (2019). The relationship between daily stress, social support and Facebook Addiction Disorder. *Psychiatry Research*, 276, 167–174.
<https://doi.org/10.1016/j.psychres.2019.05.014>.
17. Brauer, J. R. (2017). Cultivating Conformists or Raising Rebels? Connecting Parental Control and Autonomy Support to Adolescent Delinquency. *Journal of Research on Adolescence*, 27(2), 452–470. <https://doi.org/10.1111/jora.12283>
18. Brendt, T. J. (1979). Developmental changes in conformity to peers and parents. *Developmental Psychology*, 15(6), 606–616.
<https://doi.org/10.1037/0012-1649.15.6.608>
19. Brittain, C. V. (1963). Adolescent Choices and Parent-Peer Cross-Pressures. *American Sociological Review*, 28(3), 385–391. <https://doi.org/10.2307/2090349>

20. Bronfenbrenner, U. (1979). *The ecology of human development: Experiments by nature and design*. Harvard University Press.
21. Brouwer, R. M., Schutte, J., Janssen, R., Boomsma, D. I., Hulshoff Pol, H. E., & Schnack, H. G. (2020). The speed of development of adolescent brain age depends on sex and is genetically determined. *Cerebral Cortex*, 31(2), 1296–1306. <https://doi.org/10.1093/cercor/bhaa296>
22. Brown, B. B., Clasen, D. R., & Eicher, S. E. (1986). Perceptions of peer pressure, peer conformity dispositions, and self-reported behavior among adolescents. *Journal of Personality and Social Psychology*, 22(4), 521–530. <https://doi.org/10.1037/0012-1649.22.4.521>
23. Burger, J. M. (1986). Increasing compliance by improving the deal: The that's-not-all technique. *Journal of Personality and Social Psychology*, 51(2), 277–283.
24. Burger, J. M. (2009). Replicating Milgram: Would people still obey today?. *American Psychologist*, 64(1), 1–11. <https://doi.org/10.1037/a0010932>
25. Cakirpaloglu, S., Krajňáková, M., & Čech, T. (2021). Relationship between conformity and risk behavior in children in emerging adolescence. In L. G. Chova, A. Lopez, & I. C. Torres (Eds.), *ICERI2021 – 14th annual International Conference of Education, Research and Innovation* [sborník odborných příspěvků] (s. 5979–5987). IATED.
26. Cakirpaloglu, S., & Řehan, V. (2007). Konformita v dětském věku: Transkulturní komparativní studie. *Československá psychologie*, 51(4), 393–403.
27. Callan, V. J., Terry, D. J., & Schweitzer, R. (1994). Coping resources, coping strategies and adjustment to organizational change: Direct or Buffering effects?. *An International Journal of Work, Health & Organisations*, 8(4), 372–383. <https://doi.org/10.1080/02678379408256543>
28. Caputo, A. (2020). Comparing Theoretical Models for the Understanding of Health-Risk Behaviour: Towards an Integrative Model of Adolescent Alcohol Consumption. *Europe's Journal of Psychology*, 16(3), 418–436. <https://doi.org/10.5964/ejop.v16i3.2213>
29. Carter, M. F., Franz, T. M., Gruschow, J. L., & VanRyne, A. M. (2019). The gender conformity conundrum: The effects of irrelevant gender norms on public conformity. *The Journal of Social Psychology*, 159(6), 761–765. <https://doi.org/10.1080/00224545.2019.1586636>

30. Chierchia, G., Piera Pi-Sunyer, B., & Blakemore, S.-J. (2020). Prosocial Influence and Opportunistic Conformity in Adolescents and Young Adults. *Psychological Science*, 31(12), 1585–1601. <https://doi.org/10.1177/0956797620957625>
31. Cialdini, R. B., Cacioppo, J. T., Bassett, R., & Miller, J. A. (1978). Low-ball procedure for producing compliance: Commitment then cost. *Journal of Personality and Social Psychology*, 36(5), 463–476.
32. Cialdini, R. B., & Goldstein, N. J. (2004). Social Influence: Compliance and Conformity. *Annu. Rev. Psychol.*, 55, 591–621. <http://doi.org/10.1146/annurev.psych.55.090902.142015>
33. Cialdini, R. B., Vincent, J. E., Lewis, S. K., Catalan, J., Wheeler, D., & Darby, B. L. (1975). Reciprocal concessions procedure for inducing compliance: The door-in-the-face technique. *Journal of Personality and Social Psychology*, 31(2), 206–215.
34. Cohen, S., & Wills, T. A. (1985). Stress, Social Support, and the Buffering Hypothesis. *Psychological Bulletin*, 98(2), 310–357. [https://doi.org/0033-2909/85/\\$00.75](https://doi.org/0033-2909/85/$00.75)
35. Costa, F. M., Jessor, R., Turbin, M. S., Dong, Q., Zhang, H., & Wang, C. (2005). The role of social contexts in adolescence: Context protection and context risk in the United States and China. *Applied Developmental Science*, 9(2), 67–85. https://doi.org/10.1207/s1532480xads0902_3
36. Costanzo, P. R., & Shaw, M. E. (1966). Conformity as a function of age level. *Child Development*, 37(4), 967–975. <https://doi.org/10.2307/1126618>
37. Costello, B. J. (2010). Peer Influence Toward Conformity. *Journal of Crime and Justice*, 33(1), 97–116. <https://doi.org/10.1080/0735648X.2010.9721281>
38. Crutchfield, R. S. (1955). Conformity and character. *American Psychologist*, 10(5), 191–198. <https://doi.org/10.1037/h0040237>
39. Čablová, L., & Miovský, M. (2013). Rizikové a protektívne faktory v rodině, ktoré predikujú užívanie alkoholu u detí a dospievajúcich. *Československá psychologie*, 56(3), 255–270.
40. Čerešník, M. (2016a). *Hraničná zóna: rizikové správanie v dospievaní*. Pedagogická fakulta Univerzity Konštantína Filozofa.
41. Čerešník, M. (2016b). *Rizikové správanie dospievajúcich – výskumné výsledky a diagnostické výzvy*. Pedagogická fakulta Univerzity Konštantína Filozofa.
42. Čerešník, M. (2018). Risk behavior and psychopathy of adolescents in the system of higher secondary education in Slovakia. *Ad Alta*, 8(2), 28–31.

43. Čerešník, M. (2019a). Age and gender differences in risk behavior in adolescence in Slovakia. *SAR Journal*, 2(1), 3-8. <https://doi.org/10.18421/SAR21-01>
44. Čerešník, M. (2019b). *Rizikové správanie, blízke vzťahy a seberegulácia dospievajúcich v systéme nižšieho sekundárneho vzdelávania*. Pedagogická fakulta Univerzity Konštantína Filozofa.
45. Čerešník, M., & Gatíal, V. (2014). *Rizikové správanie dospievajúcich a vybrané osobnostné premenné dospievajúcich v systéme nižšieho sekundárneho vzdelávania*. Pedagogická fakulta Univerzity Konštantína Filozofa.
46. Český statistický úřad (2023). *Počty škol, tříd, dětí, žáků a studentů ve vzdělávací soustavě ČR dle druhu školy*. Získáno 3. 2. 2024 z: <https://vdb.czso.cz/vdbvo2/faces/index.jsf?page=vystup-objekt&z=T&f=TABULKA&katalog=30848&pvo=VZD01&str=v62#w=>
47. D'Amico, J. E., Davis, J. P., Tucker, J. S., Seelam, R., & Stein, B. D. (2021). Opioid misuse during late adolescence and its effects on risk behaviors, social functioning, health, and emerging adult roles. *Addictive Behaviors*, 113, 1–6. <https://doi.org/10.1016/j.addbeh.2020.106696>
48. Davidson, L. M., & Demaray, M. K. (2007). Social Support as a Moderator Between Victimization and Internalizing–Externalizing Distress From Bullying. *School Psychology Review*, 36(3), 383–405. <https://doi.org/10.1080/02796015.2007.12087930>
49. Defoe, I. N., Dubas, J. S., Dalmaijer, E. S., & Aken, M. A. G. (2019). Is the Peer Presence Effect on Heightened Adolescent Risky Decision-Making only Present in Males?. *Journal of Youth and Adolescence*, 49(3), 693–705. <https://doi.org/10.1007/s10964-019-01179-9>
50. Deutsch, M., & Gerard, H. B. (1955). A study of normative and informational social influences upon individual judgment. *The journal of abnormal and social psychology*, 51(3), 629–636. <https://doi.org/10.1037/h0046408>
51. DeYoung, C. G., Peterson, J. B., & Higgins, D. M. (2002). Higher-order factors of the Big Five predict conformity: Are there neuroses of health?. *Personality and Individual Differences*, 33(4), 533–552. [https://doi.org/10.1016/S0191-8869\(01\)00171-4](https://doi.org/10.1016/S0191-8869(01)00171-4)
52. Dolejš, M. (2010). *Efektivní včasná diagnostika rizikového chování u adolescentů*. Univerzita Palackého v Olomouci.

53. Dolejš, M., & Orel, M. (2017). *Rizikové chování u adolescentů a impulzivita jako prediktor tohoto chování*. Univerzita Palackého v Olomouci.
54. Dolejš, M., & Skopal, O. (2015). *Výskyt rizikového chování u adolescentů. Příručka pro praxi*. Univerzita Palackého v Olomouci.
55. Dolejš, M., Skopal, O., Suchá, J., & Cakirpaloglu, P. (2014). *Protektivní a rizikové osobnostní rysy u adolescentů*. Univerzita Palackého v Olomouci.
56. Dolejš, M., Suchá, J., Pipová, H., & Komrska, Š. (2019, 2. června). *(Ne)závislost českých adolescentů na internetu* [Poster]. AT konference, Praha, Česká republika.
57. Dolinski, D., Nawrat, M., & Rudak, I. (2001). Dialogue involvement as a social influence technique. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 27, 1395–1406.
58. Donovan, J. E., & Jessor, R. (1985). Structure of problem behavior in adolescence and young adulthood. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 53(6), 890–904. <https://doi.org/10.1037/0022-006X.53.6.890>
59. Drane, C. F., Modecki, K. L., & Barber, B. L. (2016). Disentangling development of sensation seeking, risky peer affiliation, and binge drinking in adolescent sport. *Addictive Behaviors*, 66, 60–65. <http://dx.doi.org/10.1016/j.addbeh.2016.11.001> 0306-4603
60. Duan, L., Chou, C. P., Andreeva, V. A., & Pentz, M. A. (2009). Trajectories of Peer Social Influences as Long-term Predictors of Drug Use from Early Through Late Adolescence. *Journal of Youth and Adolescence*, 38(3), 454–465. <https://doi.org/10.1007/s10964-008-9310-y>
61. Duell, N., Clayton, M. G., Telzer, E. H., & Prinstein, M. J. (2022). Measuring peer influence susceptibility to alcohol use: Convergent and predictive validity of a new analogue assessment. *International Journal of Behavioral Development*, 46(3) 190–199. <https://doi.org/10.1177/0165025420965729>
62. Eagly, A. H., & Chivala, C. (1986). Sex Differences In Conformity: Status And Gender Role Interpretations. *Psychology of Women Quarterly*, 10(3), 203–220. <https://doi.org/10.1111/j.1471-6402.1986.tb00747.x>
63. Echazu, L., & Nocetti, D. (2019). Understanding risky behaviors during adolescence: A model of self-discovery through experimentation. *International Review of Law and Economics*, 57, 12–21. <https://doi.org/10.1016/j.irl.2018.11.001>

64. Ellis, B. J., Shakiba, N., Adkins, D. E., & Lester, B. M. (2020). Early external-environmental and internal-health predictors of risky sexual and aggressive behavior in adolescence: An integrative approach. *Developmental Psychobiology*, 63(3), 556–571. <https://doi.org/10.1002/dev.22029>
65. Erikson, E. H. (1963). *Childhood and Society*. W.W. Norton & Co.
66. Erikson, E. H., & Erikson, J. M. (1997). *The life cycle completed: A Review*. W.W. Norton & Co.
67. Esen, B. K., & Gündoğdu, M. (2010). The relationship between internet addiction, peer pressure and perceived social support among adolescents. *The International Journal of Educational Researchers*, 1(2), 29–36.
68. ESPAD (2020). *ESPAD Report 2019: Results from the European School Survey Project on Alcohol and Other Drugs*. EMCDDA Joint Publications, Publications Office of the European Union.
69. Felson, R. B., & Vanhee, A. J. (2023). Situational Peer Effects on Delinquency. *Justice Quarterly*, 40(3), 427–449. <https://doi.org/10.1080/07418825.2022.2060285>
70. Ferwerda, B., & Bauer, C. (2022). To Flip or Not to Flip: Conformity Effect Across Cultures. In S. Barbosa, C. Lampe, C. Appert, & D. A. Shamma (Eds), *CHI Conference on Human Factors in Computing Systems Extended* [sborník odborných příspěvků] (s. 1–7). Association for Computing Machinery.
71. Fischer, S., & Škoda, J. (2014). *Sociální patologie: závažné sociálně patologické jevy, příčiny, prevence, možnosti řešení*. Grada.
72. Foltová, L. (2012). Rodiče, nebo kamarádi? Aneb kdo má větší vliv na chování adolescenta? *Adiktologie*, 4(12), 321–333.
73. Freedman, J. L., & Fraser, S. C. (1966). Compliance without pressure: The foot-in-the-door technique. *Journal of Personality and Social Psychology*, 4(2), 195–202. <https://doi.org/10.1037/h0023552>
74. Freud, A. (1937). *The ego and the mechanisms of defence*. Karnac Books.
75. Freud, S. (1905). Three essays on the theory of sexuality. In J. Strachey (Ed.), *The standard edition of the complete psychological works of Sigmund Freud*. (s. 125–173). Hogarth Press.
76. Gerin, W., Milner, D., Chawla, S., & Pickering, T. G. (1995). Social Support as a Moderator of Cardiovascular Reactivity in Women: A Test of the Direct Effects and Buffering Hypotheses. *Psychosomatic Medicine*, 57(1), 16–22. [https://doi.org/0033-3174/95/5701-0016\\$03.00/0](https://doi.org/0033-3174/95/5701-0016$03.00/0)

77. Gilligan, C. (1987). Moral orientation and moral development. In V. Held (Ed.). *Justice and care: essential readings in feminist ethics*. (s. 31–40). Routledge.
78. Goldberg, C. (1977). The current effects of age, sex, and social class on conformity. *International Journal of Intercultural Relations*, 3(1), 103–116.
[https://doi.org/10.1016/0147-1767\(77\)90022-0](https://doi.org/10.1016/0147-1767(77)90022-0)
79. Graham, J. M., & Barnow, Z. B. (2013). Stress and Social Support in Gay, Lesbian, and Heterosexual Couples: Direct Effects and Buffering Models. *Journal of Family Psychology*, 27(4), 569–578. <https://doi.org/10.1037/a0033420>
80. Griffiths, M. D. (2005). A ‘componets’ model of addiction within a biopsychosocial framework. *Journal of Substance Use*, 10, 191–197.
<http://dx.doi.org/10.1080/14659890500114359>
81. Griffiths, M., Lopez-Fernandez, O., Throuvala, M., Pontes, H. M., & Kuss, D. J. (2018, 25. května). *Excessive and problematic use of social media in adolescence: A brief overview*. Získáno 20. 7. 2023 z:
https://www.researchgate.net/publication/324781630_Excessive_and_problematic_use_of_social_media_in_adolescence_A_brief_overview
82. Gunuc, S., & Dogan, A. (2013). The relationships between Turkish adolescents’ Internet addiction, their perceived social support and family activities. *Computers in Human Behavior*, 29(6), 2197–2207. <https://doi.org/10.1016/j.chb.2013.04.011>.
83. Guo, S. S., Cameron Chumlea, W. M., Roche, A. F., & Siervogel, R. M. (1998). Age- and maturity-related changes in body composition during adolescence into adulthood: The fels longitudinal study. *Applied Radiation and Isotopes*, 49(5), 581–585. [https://doi.org/10.1016/s0969-8043\(97\)00190-5](https://doi.org/10.1016/s0969-8043(97)00190-5)
84. Gyuránová, E. (2010). *Hodnoty středoškolské a učňovské mládeže*. (Diplomová práce, Univerzita Palackého). Theses. Získáno 16. 7. 2023 z:
<https://theses.cz/id/5gyjyj/97023-525312785.pdf>
85. Haas, B. W., Abney, D. H., Eriksson, K., Potter, J., & Gosling, S. D. (2023). Person-Culture Personality Fit: Dispositional Traits and Cultural Context Explain Country-Level Personality Profile Conformity. *Social Psychological and Personality Science*, 14(3), 275–285. <https://doi.org/10.1177/19485506221100954>
86. Hall, G. S. (1904). *Adolescence: Its psychology and its relations to physiology, anthropology, sociology, sex, religion, and education*. Appleton.
87. Hamburg, D. A. (1992). *Today’s children: Creating a future for a generation in crisis*. Times Books.

88. Hansson, R. O., Allen, M. M., & Jones, W. H. (1980). Sex differences in conformity: Instrumental or communal response?. *Sex Roles*, 6, 207–212.
<https://doi.org/10.1007/BF00287343>
89. Hartl, P. (2004). *Stručný psychologický slovník*. Portál.
90. Havighurst, R. J. (1948). *Developmental tasks and education*. McKay.
91. Hayes, N. (1998). *Základy sociální psychologie*. (I. Štěpaníková, Překladatelka; 2. vydání). Portál. (Původně vydáno 1993)
92. Henry, C. S., Wilson, S. M., & Peterson, G. W. (1989). Parental Power Bases and Processes as Predictors of Adolescent Conformity. *Journal of Adolescent Research*, 4(1), 15–32. <https://doi.org/10.1177/074355488941002>
93. Hidayah, N. Z., & Izzaty, R. E. (2019). Influence of Peers Conformity and Sensation Seeking towards Smoking Behavior on Adolescents. *International Journal of Multicultural and Multireligious Understanding*, 6(6), 103–115.
<http://dx.doi.org/10.18415/ijmmu.v6i6.1078>
94. Hoorn, J., McCormick, E. M., Rogers, C. R., Ivory, S. L., & Telzer, E. H. (2018). Differential effects of parent and peer presence on neural correlates of risk taking in adolescence. *Social Cognitive and Affective Neuroscience*, 13(9), 945–955.
<https://doi.org/10.1093/scan/nsy071>
95. House, J. S. (1987). Social support and social structure. *Sociol Forum*, 2(1), 135–146. <https://doi.org/10.1007/BF01107897>
96. Hurrelmann, K., & Quenzel, G. (2018). *Developmental tasks in adolescence*. Routledge.
97. Inagaki, T. K., & Orehek, E. (2017). On the Benefits of Giving Social Support: When, Why, and How Support Providers Gain by Caring for Others. *Current Directions in Psychological Science*, 26(2), 109–113.
<https://doi.org/10.1177/0963721416686212>
98. Inhelder, B., & Piaget, J. (1958). *The growth of logical thinking in childhood and adolescence*. Basic Books.
99. Isaksson, J., Schwab-Stone, M., Stickley, A., & Ruchkin, V. (2019). Risk and Protective Factors for Problematic Drinking in Early Adolescence: A Systematic Approach. *Child Psychiatry & Human Development*, 51(2), 231–238.
<https://doi.org/10.1007/s10578-019-00925-1>

100. Jacobs, W., Idoko, E., Montgomery, L. T., Smith, M. L., & Merianos, A. L. (2021). Concurrent e-cigarette and marijuana use and health-risk behaviors among U.S. high school students. *Preventive Medicine*, 145, 1–7.
<https://doi.org/10.1016/j.ypmed.2021.106429>
101. Jadhav, K. S., & Boutrel, B. (2019). Prefrontal cortex development and emergence of self-regulatory competence: The two cardinal features of adolescence disrupted in context of alcohol abuse. *European Journal of Neuroscience*, 50(3), 2274–2281.
<https://doi.org/10.1111/ejn.14316>
102. Jarošík, V. (2015). *Význam konformity a tendence vyhledávat zážitky při vzniku užívání alkoholu a cigaret*. (Diplomová práce, Pražská vysoká škola psychosociálních studií). Webové stránky PVŠPS. Získáno 3. 10. 2023 z:
http://www.pvsps.cz/data/2017/03/21/09/jarosik_vladimir.pdf
103. Jelínek, M., Květoň, P., Vobořil, D., Blatný, M., & Hrdlička, M. (2006). Vrstevnická konformita jako faktor rizikového chování mladistvých: struktura, zdroje, dopady. *Československá Psychologie*, 50(5), 393–404.
104. Jessor, R. (1991). Risk behavior in adolescence: A psychosocial framework for understanding and action. *Journal of Adolescent Health*, 12(8), 597–605.
[https://doi.org/10.1016/1054-139x\(91\)90007-k](https://doi.org/10.1016/1054-139x(91)90007-k)
105. Jessor, R. (1998). *New Perspectives on Adolescent Risk Behavior*. Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/CBO9780511571138>
106. Jessor, R. (2018a). *Origins and development of problem behavior theory: The collected works of Richard Jessor*. Springer Nature Switzerland AG.
107. Jessor, R. (2018b). Reflections on six decades of research on adolescent behavior and development. *Journal of Youth and Adolescence*, 47(3), 473–476.
<https://doi.org/10.1007/s10964-018-0811-z>
108. Jessor, R., Donovan, J. E., & Costa, F. M. (1991). *Beyond adolescence: Problem behavior and young adult development*. Cambridge University Press.
109. Jessor, R., & Jessor, S. L. (1977). *Problem behavior and psychosocial development: A longitudinal study of youth*. Academic Press.
110. Jessor, R., & Turbin, M. S. (2014). Parsing protection and risk for problem behavior versus pro-social behavior among us and chinese adolescents. *Journal of Youth and Adolescence*, 43(7), 1037–1051.
<https://doi.org/10.1007/s10964-014-0130-y>

111. Kabíček, P., Csémy, L., & Hamanová, J. (2014). *Rizikové chování v dospívání a jeho vztah ke zdraví*. Triton.
112. Kandel, D. B. (1998). *Persistent themes and new perspectives on adolescent substance use: A lifespan perspective*. In R. Jessor (Ed.). *New perspectives on adolescent risk behavior*. (s. 43–89). Cambridge University Press.
113. Karacic S., & Oreskovic, S. (2017). Internet Addiction Through the Phase of Adolescence: A Questionnaire Study. *JMIR Mental Health*, 4(2), 11.
<https://doi.org/10.2196/mental.5537>
114. Kebza, V. (2005). *Psychosociální determinanty zdraví*. Academia.
115. Kekkonen, V., Kallioniemi, E., Kaarre, O., Könönen, M., Kivimäki, P., Gröhn, H., Tolmunen, T., & Vanninen, R. (2021). Heavy drinking from adolescence to young adulthood is associated with an altered cerebellum. *Alcohol*, 92, 35–40.
<https://doi.org/10.1016/j.alcohol.2021.02.002>
116. Kim, B. K., & Han, Y. (2016). Peer Conformity and SNS Peer-Bullying among Upper Grade Elementary School Students: The Moderating Role of Moral Disengagement. *The Journal of the Korea Contents Association*, 16(9), 339–348.
<https://doi.org/10.5392/JKCA.2016.16.09.339>
117. Kim, T. E., & Goto, S. G. (2000). Peer Delinquency and Parental Social Support as Predictors of Asian American Adolescent Delinquency. *Deviant Behavior*, 21(4), 331–347. <https://doi.org/10.1080/016396200404122>
118. Kohlberg, L. (1981). *Essays on moral development volume I: The philosophy of moral development. Moral stages and the idea of justice*. Harper & Row.
119. Kolomazník, L. (2023). *Zkušenosti středoškolských studentů s užíváním nikotinových sáček: online dotazníkový výzkum*. (Diplomová práce, Univerzita Karlova). Digitální repozitář univerzity Karlovy. Získáno 22. 7. 2023 z:
<https://dspace.cuni.cz/bitstream/handle/20.500.11956/182581/120443548.pdf?sequence=1&isAllowed=y>
120. Krejčí, M. (2021). *Rizikové aktivity a vliv vrstevnické skupiny u klientů nízkoprahových zařízení pro děti a mládež v Olomouckém kraji*. (Diplomová práce, Univerzita Palackého). Theses. Získáno 12. 9. 2023 z:
https://theses.cz/id/vmjn5l/Diplomova_prace_Krejci_-_Rizikove_aktivity_a_vliv_vrstevn.pdf
121. Krpoun, Z. (2012). Sociální opora: Shrnutí výzkumné činnosti v české a slovenské oblasti a inspirace do budoucnosti – nadané děti. *E-psychologie*, 6(1), 42–50.

122. Křivohlavý, J. (2001). *Psychologie zdraví*. Portál.
123. Kulháněk, A., Baptistová, A., & Orlíková, B. (2022). Nikotinové sáčky: nový fenomén na trhu nikotinových a tabákových výrobků v České republice. *Adiktol. prevent. léčeb. praxi*, 5(1), 26–33. <https://doi.org/10.35198/APLP/2022-001-0003>
124. Kurilla, A., Muchová, J., Alexanderčíková, Z., & Okruhlica, Ľ. (2018). Používanie počítačov a internetu adolescentmi. *Alkoholismus a drogové závislosti (Protialkoholický obzor)*, 53(1), 5–19.
125. Langford, C. P. H., Bowsher, J., Maloney, J. P., & Lillis, P. P. (1997). Social support: a conceptual analysis. *Journal of Advanced Nursing*, 25(1) 95–100. <https://doi.org/10.1046/j.1365-2648.1997.1997025095.x>
126. Langmeier, J., & Krejčířová, D. (2006). *Vývojová psychologie*. Grada Publishing.
127. Lashbrook, J. T. (2000). Fitting in: exploring the emotional dimension of adolescent peer pressure. *Adolescence*, 35(140), 747–757.
128. Latané, B. (1981). The psychology of social impact. *American Psychologist*, 36(4), 343–356. <https://doi.org/10.1037/0003-066X.36.4.343>
129. Laursen, B., & Faur, S. (2022). What does it mean to be susceptible to influence? A brief primer on peer conformity and developmental changes that affect it. *International Journal of Behavioral Development*, 46(3), 222–237. <https://doi.org/10.1177/01650254221084103>
130. Laursen, B., & Veenstra, R. (2021). Toward understanding the functions of peer influence: A summary and synthesis of recent empirical research. *Journal of Research on Adolescence*, 31(4), 889–907. <https://doi.org/10.1111/jora.12606>
131. Leggett-James, M. P., & Laursen, B. (2023). The Consequences of Social Media Use Across the Transition Into Adolescence: Body Image and Physical Activity. *Journal of Early Adolescence*, 43(7), 947–964. <https://doi.org/10.1177/02724316221136043>
132. Leijse, M. M. L., Koning, I. M., & Eijnden, R. J. J. M. (2023). The influence of parents and peers on adolescents' problematic social media use revealed. *Computers in Human Behavior*, 143, 1–8. <https://doi.org/10.1016/j.chb.2023.107705>.
133. Lenghart, D., Čerešník, M., & Dolejš, M. (2021). Risk personality traits of adolescents. Specification in relation to age, gender and type of socialisation experience. *Diskuze v psychologii*, 2(2), 64–74. <https://doi.org/10.5507/dvp.2020.007>
134. Lerner, R. M., & Steinberg, L. (2009). *Handbook of adolescent psychology, volume 2: Contextual influences on adolescent development*. John Wiley & Sons.

135. Lin, N., Ensel, W. M., Simeone, R. S., & Kuo, W. (1979). Social Support, Stressful Life Events, and Illness: A Model and an Empirical Test. *Journal of Health and Social Behavior*, 20(2), 108–119. <https://doi.org/10.2307/2136433>
136. Liu, Y. L. (2020). Maternal mediation as an act of privacy invasion: The association with internet addiction. *Computers in Human Behavior*, 112, 1–9. <https://doi.org/10.1016/j.chb.2020.106474>
137. Lorenz, C., & Kray, J. (2022). Explore with Me: Peer Observation Decreases Risk-Taking but Increases Exploration Tendencies across Adolescence. *Journal of Youth and Adolescence*, 51(9), 1693–1707. <https://doi.org/10.1007/s10964-022-01608-2>
138. Luo, T., Qin, L., Cheng, L., Wang, S., Zhu, Z., Xu, J., Chen, H., Liu, Q., Hu, M., Tong, J., Hao, W., Wei, B., & Liao, Y. (2021). Determination the cut-off point for the Bergen social media addiction (BSMAS): Diagnostic contribution of the six criteria of the components model of addiction for social media disorder. *Journal of Behavioral Addictions*. 10(2), 281–290. <https://doi.org/10.1556/2006.2021.00025>.
139. Macek, P. (2003). *Adolescence*. Portál.
140. Macek, P., & Osecká, L. (1996). The importance of adolescent's selves: Description, typology and context. *Personality and Individual Differences*, 21(6), 1021–1027. [https://doi.org/10.1016/s0191-8869\(96\)00128-6](https://doi.org/10.1016/s0191-8869(96)00128-6)
141. Malecki, C. K., Demaray, M. K., Elliott, S. N., & Nolt, P. W. (1999). *The Child and Adolescent Social Support Scale*. Northern Illinois University.
142. Marcia, J. E. (1980). *Identity in adolescence*. In J. Adelson (Ed.), *Handbook of adolescent psychology*. (s. 109–137). Wiley.
143. Mareš, J. (2004). Negativní aspekty sociální opory. In I. Ruisel, D. Lupták, & M. Falat (Eds.), *Sociálne procesy a osobnosť [sborník odborných příspěvků]* (s. 284–294). Ústav experimentálnej psychológie SAV.
144. Mareš, J., Ježek, S., & Tomášek, F. (2005). CASSS-CZ: The Czech version of the social support questionnaire for children and adolescents. *The New Educational Review*, 5(1), 11–25.
145. Meeus, W., Oosterwegel, A., & Vollebergh, W. (2002). Parental and peer attachment and identity development in adolescence. *Journal of Adolescence*, 25(1), 93–106. <https://doi.org/10.1006/jado.2001.0451>

146. Meshi, D., & Ellithorpe, M. E. (2021). Problematic social media use and social support received in real-life versus on social media: Associations with depression, anxiety and social isolation. *Addictive Behaviors*, 119, 1–6.
<https://doi.org/10.1016/j.addbeh.2021.106949>.
147. Michael, K., & Ben-Zur, H. (2007). Risk-taking among adolescents: Associations with social and affective factors. *Journal of Adolescence*, 30(1), 17–31.
<https://doi.org/10.1016/j.adolescence.2005.03.009>
148. Milgram, S. (1974). *Obedience to authority*. Harper.
149. Morgan, T. J. H., & Laland, K. N. (2012). The biological bases of conformity. *Frontiers in Neuroscience*, 87(6), 1–7. <https://doi.org/10.3389/fnins.2012.00087>
150. Moscovici, S., & Lage, E. (1976). Studies in social influence III: Majority versus minority influence in a group. *European Journal of Social Psychology*, 6, 149–174. <https://doi.org/10.1002/ejsp.2420060202>
151. Mouttapa, M., Huang, T. T., Shakib, S., Sussman, S., & Unger, J. B. (2003). Authority-related Conformity as a Protective Factor Against Adolescent Health Risk Behaviors. *Journal Of Adolescent Health*, 33(5), 320–321.
[https://doi.org/10.1016/S1054-139X\(03\)00252-0](https://doi.org/10.1016/S1054-139X(03)00252-0)
152. Muhopilah, P., & Tentama, F. (2021). The model influence of authoritarian parenting, extraversion personality, and conformity to bullying among students. *International Journal of Evaluation and Research in Education*, 10(2), 483–493.
<https://doi.org/10.11591/ijere.v10i2.20914>
153. Muuss, R. E. (1970). Adolescent development and the secular trend. *Adolescence*, 5(19), 267.
154. Nielsen Sobotková, V. (2014). *Rizikové a antisociální chování v adolescenci*. Grada Publishing.
155. OECD (2021). *Daily smokers indicator*. Získáno 17. 7. 2023 z:
<https://data.oecd.org/healthrisk/daily-smokers.htm>
156. OECD & European Observatory on Health Systems and Policies (2019). *Czech republic: Country health profile 2019*. <https://doi.org/10.1787/058290e9-en>
157. Ozbay, F., Johnson, D. C., Dimoulas, E., Morgan, C. A., Charney, D., & Southwick, S. (2007). Social support and resilience to stress: from neurobiology to clinical practice. *Psychiatry (Edgmont)*, 4(5), 35–40.

158. Patacchini, E., & Zenou, Y. (2012). Juvenile delinquency and conformism. *Journal of Law, Economics, and Organization*, 28(1), 1–31.
<https://doi.org/0.1093/jleo/ewp038>
159. Paulík, K. (2010). *Psychologie lidské odolnosti*. Grada Publishing.
160. Paulus, F. W., Ohmann, S., Gontard, A., & Popow, C. (2018). Internet gaming disorder in children and adolescents: a systematic review. *Developmental Medicine & Child Neurology*, 60(7), 645–659. <https://doi.org/10.1111/dmcn.13754>
161. Pavlović, M., Žunić-Pavlović, V., & Glumbić, N. (2013). Students' and teachers' perceptions of aggressive behaviour in adolescents with intellectual disability and typically developing adolescents. *Research in Developmental Disabilities*, 34(11), 3789–3797. <https://doi.org/10.1016/j.ridd.2013.07.035>
162. Peeters, M., Laninga-Wijnen, L., & Veenstra, R. (2021). Differences in Adolescents' Alcohol Use and Smoking Behavior between Educational Tracks: Do Popularity Norms Matter?. *Journal of Youth and Adolescence*, 50(9), 1884–1895. <https://doi.org/10.1007/s10964-021-01467-3>
163. Pei, R., Lauharatanahirun, N., Cascio, C. N., O'Donnell, M. B., Shope, J. T., Simons-Morton, B. G., Vettel, J. M., & Falk, E. B. (2020). Neural processes during adolescent risky decision making are associated with conformity to peer influence. *Developmental Cognitive Neuroscience*, 44, 1–12.
<https://doi.org/10.1016/j.dcn.2020.100794>
164. Pérez-Fuentes, M. C., Martínez, Á. M., Molero Jurado, M. M., Barragán Martín, A. B., Simón Márquez, M. M., & Salvador, R. M. P. (2020). Presión percibida para el consumo de alcohol y variables de resistencia en la adolescencia [Vnímaný tlak na konzumaci alkoholu a proměnné spojené s odolností v adolescenci]. *Revista de Investigación en Educación*, 18(3), 332–344.
<https://doi.org/10.35869/reined.v18i3.3272>
165. Piaget, J. (1964). Development and learning. *Journal of Research in Science Teaching*, 2, 176–186. <http://dx.doi.org/10.1002/tea.3660020306>
166. Piaget, J. (1969). *The psychology of the child*. Basic Books.
167. Plevová, I. (2021). Syndrom vyhoření. In L. Jochmannová, & T. Kimplová (Eds.), *Psychologie zdraví. Biologické, psychosociální, digitální a spirituální aspekty*. (s. 242–308). Grada.

168. Pontes, H. M., & Griffiths, M. D. (2015). Measuring DSM-5 internet gaming disorder: Development and validation of a short psychometric scale. *Computers in Human Behavior*, 45, 137–143. <https://doi.org/10.1016/J.CHB.2014.12.006>
169. Pontes, H. M., & Griffiths, M. D. (2016). The Development and Psychometric Properties of the Internet Disorder Scale–Short Form (IDS9-SF). *The Turkish Journal on Addictions*, 3(3), 303–318. <https://doi.org/10.15805/addicta.2016.3.0102>
170. Pratiwi, R., & Karneli, Y. (2020). The Contribution of Online Gaming and Peer Conformity to Student Bullying Behavior. *Jurnal Aplikasi IPTEK Indonesia*, 4(3), 155–161. <https://doi.org/10.24036/4.34375>
171. Pugsley, L., & Acar, S. (2020). Supporting Creativity Or Conformity? Influence of Home Environment and Parental Factors on the Value of Children's Creativity Characteristics. *Journal of Creative Behavior*, 54(3), 598–609. <https://doi.org/10.1002/jocb.393>
172. Rabaglietti, E., & Ciairano, S. (2008). Quality of friendship relationships and developmental tasks in adolescence. *Cognitie, Creier, Comportament/Cognition, Brain, Behavior*, 12(2).
173. Ramadhana, M. R., Setyorini, R., & Soedarsono, D. K. (2023). Family Conformity, Resilience, And Mental Well-Being In Adolescents With Experiences Of Physical Bullying. *Journal of Positive School Psychology*, 7(1), 129–141.
174. Richard, J., Temcheff, C. E., & Derevensky, J. L. (2020). Gaming Disorder Across the Lifespan: a Scoping Review of Longitudinal Studies. *Current Addiction Reports*, 7, 561–587. <https://doi.org/10.1007/s40429-020-00339-3>
175. Rodriguez, M. S., & Cohen, S. (1998). *Social Support: Encyclopedia of Mental Health*. Academic Press.
176. Rogers, C. R., McCormick, E. M., Hoorn, J., Ivory, S. L., & Telzer, E. H. (2018). Neural correlates of sibling closeness and association with externalizing behavior in adolescence. *Social Cognitive and Affective Neuroscience*, 13(9), 977–988. <https://doi.org/10.1093/scan/nsy063>
177. Rothon, C., Head, J., Klineberg, E., & Stansfeld, S. (2011). Can social support protect bullied adolescents from adverse outcomes? A prospective study on the effects of bullying on the educational achievement and mental health of adolescents at secondary schools in East London. *Journal of Adolescence*, 34(3), 579–588. <https://doi.org/10.1016/j.adolescence.2010.02.007>
178. Říčan, P. (2006). *Cesta životem*. Portál.

179. Santor, D. A., Messervey, D., & Kusumakar, V. (2000). Measuring Peer Pressure, Popularity, and Conformity in Young Adolescent Boys and Girls: Predicting School Performance, Sexual Attitudes, and Substance Use. *Journal of Youth and Adolescence*, 29, 163–182. <https://doi.org/10.1023/A:1005152515264>
180. Seeds, P. M., Harkness, K. L., & Quilty, L. C. (2010). Parental maltreatment, bullying, and adolescent depression: Evidence for the mediating role of perceived social support. *Journal of Clinical Child & Adolescent Psychology*, 39(5), 681–692. <https://doi.org/10.1080/15374416.2010.501289>
181. Sherif, M. (1936). *The psychology of social norms*. Harper.
182. Schilder, J. D., Brusselaers, M. B. J., & Bogaerts, S. (2016). The Effectiveness of an Intervention to Promote Awareness and Reduce Online Risk Behavior in Early Adolescence. *Journal of Youth and Adolescence*, 45(2), 286–300. <https://doi.org/10.1007/s10964-015-0401-2>
183. Schwarzer, R., & Knoll, N. (2010). Social Support. In D. French, K. Vedhara, A. A. Kaptein, & J. Weinman (Eds.), *Health Psychology*. (s. 283–292). John Wiley & Sons.
184. Schwarzer, R., & Leppin, A. (1991). Social Support and Health: A Theoretical and Empirical Overview. *Journal of Social and Personal Relationships*, 8, 99–127. <https://doi.org/10.1177/0265407591081005>
185. Slaměník, I. (2019). Konformita. In J. Výrost, I. Slaměník, & E. Sollárová (Eds.), *Sociální psychologie. Teorie, metody, aplikace*. (s. 250–255). Grada.
186. Slobodskaya, H. R. (2021). Personality development from early childhood through adolescence. *Personality and Individual Differences*, 172, 1–7. <https://doi.org/10.1016/j.paid.2020.110596>
187. Snopek, M., & Hublová, V. (2008). Sociální opora a její vztah k životní spokojenosti, sebehodnocení a osobnosti u adolescentů: rodové rozdíly. *Československá psychologie*, 52(5), 500–509.
188. Sobotková, V., Blatný, M., & Hrdlička, M. (2007). Antisociální chování dospívajících a vztahy s vrstevníky: rád se s tebou podělím o ukradené céděčko. In *Sborník prací Filozofické fakulty Brněnské univerzity [sborník odborných příspěvků]* (s. 65–71). Masarykova univerzita v Brně.
189. Sollárová, E., & Turzáková, J. (2019). Sociální psychologie zdraví a nemoci. In J. Výrost, I. Slaměník, & E. Sollárová (Eds.), *Sociální psychologie. Teorie, metody, aplikace*. (s. 600–611). Grada.

190. Song, G., Ma, Q., Wu, F., & Li, L. (2012). The psychological explanation of conformity. *Social Behavior and Personality: an international journal*, 40(8), 1365–1372. <https://doi.org/10.2224/sbp.2012.40.8.1365>
191. Song, M. (2020). Adolescent Drug Use in Connecticut Private High Schools: Zero Tolerance, Contextual Peer Influence, and Deterrence Effectiveness. *Journal of Education and Learning*, 9(5), 256–269.
192. Sovová, I. (2013). *Identita a sociální identifikace dospívajících v kontextu subkultur*. (Diplomová práce, Univerzita Karlova). Digitální repozitář univerzity Karlovy. Získáno 24. 7. 2023 z: <https://dspace.cuni.cz/handle/20.500.11956/58869>
193. Ssewanyana, D., Mwangala, P. N., Marsh, V., Jao, I., Baar, A., Newton, C. R., & Abubakar, A. (2018). Young people's and stakeholders' perspectives of adolescent sexual risk behavior in Kilifi County, Kenya: A qualitative study. *Journal of Health Psychology*, 23(2), 188–205. <https://doi.org/10.1177/1359105317736783>
194. Steinberg, L. (2007). Risk taking in adolescence. *Current Directions in Psychological Science*, 16(2), 55–59. <https://doi.org/10.1111/j.1467-8721.2007.00475.x>
195. Subrahmanyam, K., & Greenfield, P. (2008). Online Communication and Adolescent Relationships. *The Future of Children*, 18(1), 119–146. <https://doi.org/10.1353/foc.0.0006>.
196. Suchá, J., Dolejš, M., & Pipová, H. (2020a). *Překlad Krátkého dotazníku poruchy závislosti na internetových hrách* [Nepublikovaný rukopis]. Univerzita Palackého v Olomouci.
197. Suchá, J., Dolejš, M., Pipová, H., Maierová, E., & Cakirpaloglu, P. (2018). *Hraní digitálních her českými adolescenty*. Univerzita Palackého v Olomouci.
198. Suchá, J., Ferklová, K., & Pipová, H. (2020c). *Překlad Bergenské škály závislosti na sociálních sítích* [Nepublikovaný rukopis]. Univerzita Palackého v Olomouci.
199. Suchá, J., Ferklová, K., & Pipová, H. (2020b). *Překlad Krátkého dotazníku poruchy závislosti na internetu* [Nepublikovaný rukopis]. Univerzita Palackého v Olomouci.
200. Suchá, J., Trchalíková, K., & Pipová, H. (2023). *Překlad škály vrstevnického nátlaku, vrstevnické konformity, oblíbenosti a obecné konformity* [Nepublikovaný rukopis]. Univerzita Palackého v Olomouci.
201. Širůček, J., Širůčková, M., & Macek, P. (2007). Sociální opora rodičů a vrstevníků a její význam pro rozvoj problémového chování v adolescenci. *Československá psychologie*, 51(5), 476–488.

202. Širůčková, M. (2010). Rizikové chování a jeho psychosociální souvislosti. In M. Miovský, L. Skácelová, J. Zapletalová, & P. Novák (Eds.), *Primární prevence rizikového chování ve školství*. (s. 30–38). Univerzita Karlova v Praze.
203. Širůčková, M. (2015). Rizikové chování. In M. Miovský (Ed.), *Výkladový slovník základních pojmů školské prevence rizikového chování*. (s. 161–166). Univerzita Karlova v Praze.
204. Šolcová, I., & Kebza, V. (1999). Sociální opora jako významný protektivní faktor. *Československá psychologie*, 43(1), 19–38.
205. Štiková, Z. (2012). *Zvládání vývojových úkolů u adolescentů navštěvujících nízkoprahové zařízení pro děti a mládež*. (Diplomová práce, Univerzita Tomáše Bati). Digitální knihovna Univerzity Tomáše Bati. Získáno 16. 7. 2023 z: http://digilib.k.utb.cz/bitstream/handle/10563/19300/%c5%a1tikov%c3%a1_2012_d_p.pdf?sequence=1&isAllowed=y
206. Tardy, C. H. (1985). Social support measurement. *American Journal of Community Psychology*, 13(2), 187–202. <https://doi.org/10.1007/BF00905728>
207. Taylor, S. E. (2006). Social Support. In H. S. Friedman, & R. C. Silver (Eds.), *Foundations of Health Psychology*. (s. 145–164). Oxford University Press.
208. Telzer, E. H., Ichien, N. T., & Qu, Y. (2015). Mothers know best: redirecting adolescent reward sensitivity toward safe behavior during risk taking. *SCAN*, 10(10), 1383–1391. <https://doi.org/10.1093/scan/nsv026>
209. Teng, Z., Griffiths, M. D., Nie, Q., Xiang, G., & Guo, C. (2020). Parent–adolescent attachment and peer attachment associated with Internet Gaming Disorder: A longitudinal study of first-year undergraduate students. *Journal of Behavioral Addictions* 9(1), 116–128. <https://doi.org/10.1556/2006.2020.00011>
210. Thorová, K. (2015). *Vývojová psychologie*. Portál.
211. Tomšík, R., Dolejš, M., Čerešník, M., & Suchá, J. (2017). Rizikové správanie študentov gymnázií Českej republiky. (Reprezentatívny výskum metódou VRCHA). *Adiktologie*, 17(1), 46–55.
212. Trehalíková, K. (2022). *Vztah mezi školní úspěšností a rizikovým chováním u dospívajících*. (Bakalářská práce, Univerzita Palackého v Olomouci). Theses. Získáno 29. 2. 2024 z: <https://theses.cz/id/mlel16/>

213. Trivedi, S. K., Patra, P., & Singh, S. (2022). A study on intention to use social media in higher education: the mediating effect of peer influence. *Global Knowledge, Memory and Communication*, 71(2), 52–69.
<https://doi.org/10.1108/GKMC-11-2020-0169>
214. Vacek, J., & Vondráčková, P. (2014). Behaviorální závislosti: klasifikace, fenomenologie, prevalence a terapie. *Česká a Slovenská Psychiatrie*, 110(6), 326–332.
215. Váchová, A., & Kulháněk, A. (2022). Zkušenosti studentů Pedagogické fakulty Univerzity Karlovy s užíváním nikotinových sáčků. *Adiktol. prevent. léčeb. praxi*, 5(2), 86–92. <https://doi.org/10.35198/APLP/2022-002-0002>
216. Vágnerová, M. (2012). *Vývojová psychologie. Dětství a dospívání*. Karolinum.
217. Van den Akker, A. L., Briley, D. A., Grotzinger, A. D., Tackett, J. L., Tucker-Drob, E. M., & Harden, K. P. (2021). Adolescent big five personality and pubertal development: Pubertal hormone concentrations and self-reported pubertal status. *Developmental Psychology*, 57(1), 60–72. <https://doi.org/10.1037/dev0001135>
218. Vazsonyi, A. T., Chen, P., Young, M., Jenkins, D., Browder, S., Kahumoku, E., Pagava, K., Phagava, H., Jeannin, A., & Michaud, P.-A. (2008). A test of Jessor's problem behavior theory in a Eurasian and a Western European developmental context. *Journal of Adolescent Health*, 43(6), 555–564.
<https://doi.org/10.1016/j.jadohealth.2008.06.013>
219. Veiga, L. D. B., Almeida, C. B., Neto, P. F. V., Nery, A. A., Santos, D. B., & Casotti, C. A. (2019). Fatores associados à experimentação do cigarro entre adolescentes [Faktory spojené s experimentováním s cigaretami u dospívajících]. *Enfermería Global*, 18(3), 421–454. <http://dx.doi.org/10.6018/eglobal.18.3.331811>
220. Verešová, M. (2020). *Rizikové správanie dospievajúcich v systéme vyššieho sekundárneho vzdelávania*. Pedagogická fakulta Univerzity Konštantína Filozofa v Nitre.
221. Volková, A. (2010). *Souvislost mezi vrstevnickou konformitou v oblékání a rizikovým chováním*. (Bakalářská práce, Masarykova univerzita). Informační systém Masarykovy univerzity. Získáno 13. 9. 2023 z: <https://is.muni.cz/th/wuahb/?lang=en;verze=2017;info=1>
222. Vymětalíková, L. (2011). *Faktory vzniku závislosti na sociální síti Facebook u studentů středních škol na Kroměřížsku*. (Diplomová práce, Univerzita Tomáše Bati). Theses. Získáno 7. 10. 2023 z: <https://theses.cz/id/7zfm1f/?lang=en>

223. Wang, X., Li, Q., Wong, S.Y.s., & Yang, X. (2023). Whether and How Parental and Friends' Internet Gaming Behaviors May Affect Adolescent Internet Gaming Disorder Symptoms: the Cognitive and Behavioral Mechanisms. *International Journal of Mental Health and Addiction*, 1–18.
<https://doi.org/10.1007/s11469-023-01091-1>
224. WHO (2005, 12. září). *The solid facts on unintentional injuries and violence in the WHO European Region*. Získáno 17. 7. 2023 z: https://www.euro.who.int/_data/assets/pdf_file/0007/98611/fs1105e.pdf
225. WHO (2014). *Adolescence: a period needing special attention. Recognizing adolescence*. Získáno 7. 3. 2024 z: <https://apps.who.int/adolescent/second-decade/section2/page1/recognizingadolescence.html>
226. WHO (2019). *International Classification of Diseases for Mortality and Morbidity Statistics (11th Revision)*. Získáno 9. 3. 2024 z: <https://icd.who.int/browse/2024-01/mms/en>
227. Wills, T. A. (1991). Social support and interpersonal relationships. In M. S. Clark (Ed.), *Prosocial behavior* (s. 265–289). Sage Publications, Inc.
228. Yang, X., Jiang, X., Mo, P. K., Cai, Y., Ma, L., & Lau, J. T. (2020). Prevalence and Interpersonal Correlates of Internet Gaming Disorders among Chinese Adolescents. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 17(2), 1–12.
<https://doi.org/10.3390/ijerph17020579>
229. Yen, C. F., Ko, C. H., Yen, J. Y., Chang, Y. P., & Cheng, C. P. (2009). Multi-dimensional discriminative factors for Internet addiction among adolescents regarding gender and age. *Psychiatry and Clinical Neurosciences*, 63(3), 357–364.
<https://doi.org/10.1111/j.1440-1819.2009.01969.x>
230. Yu, L., & Luo, T. (2021). Social Networking Addiction Among Hong Kong University Students: Its Health Consequences and Relationships With Parenting Behaviors. *Frontiers in Public Health*, 8, 1–11.
<https://doi.org/10.3389/fpubh.2020.555990>
231. Yu, Y., Mo, P. K., Zhang, J., Li, J., & Lau, J. T. (2021). Impulsivity, Self-control, Interpersonal Influences, and Maladaptive Cognitions as Factors of Internet Gaming Disorder Among Adolescents in China: Cross-sectional Mediation Study. *Journal of Medical Internet Research*, 23(10), 1–15. <https://doi.org/10.2196/26810>
232. Zemanová, V., & Dolejš, M. (2018). At-risk adolescents in the Czech republic. *Adiktologie*, 18(3), 151–162.

233. Zhou, N., & Fang, X. (2015). Beyond peer contagion: Unique and interactive effects of multiple peer influences on Internet addiction among Chinese adolescents. *Computers in Human Behavior*, 50, 231–238.
<https://doi.org/10.1016/j.chb.2015.03.083>.
234. Žert, V. (2012). *Motivace dospívajících k užívání internetových sociálních sítí*. (Bakalářská práce, Univerzita Tomáše Bati). Digitální knihovna Univerzity Tomáše Bati. Získáno 27. 9. 2023 z: <https://digilib.k.utb.cz/handle/10563/20293>

SEZNAM TABULEK A GRAFŮ

1. **Tab. 1:** Rozdělení protektivních a rizikových faktorů dle Kabíčka et al. (2014)
2. **Tab. 2:** Subškály a příklad příslušných položek ze škály PPQ
3. **Tab. 3:** Subškály a příklad příslušných položek z dotazníku CASSS-CZ
4. **Tab. 4:** Subškály a příklad příslušných položek z dotazníku VRCHA
5. **Tab. 5:** Charakteristiky výzkumného souboru z hlediska věku
6. **Tab. 6:** Rozdělení dat získaných ve zjišťovaných proměnných
7. **Tab. 7:** Robustní ukazatele proměnných
8. **Tab. 8:** Výsledky testu Spearmanova korelačního koeficientu pro hypotézy o vztahu obecné konformity a jednotlivých forem rizikového chování
9. **Tab. 9:** Výsledky testu Spearmanova korelačního koeficientu pro hypotézy o vztahu vrstevnické konformity a jednotlivých forem rizikového chování
10. **Tab. 10:** Výsledky testu Spearmanova korelačního koeficientu pro hypotézy o vztahu kamarádské opory a jednotlivých forem rizikového chování
11. **Tab. 11:** Výsledky testu Spearmanova korelačního koeficientu pro hypotézy o vztahu rodičovské opory a jednotlivých forem rizikového chování
12. **Tab. 12:** Přehled výsledků mnohonásobné regrese pro jednotlivé modely (N = 418)
13. **Graf 1:** Vztah mezi abúzem a vrstevnickou konformitou
14. **Graf 2:** Vztah mezi abúzem a obecnou konformitou

PŘÍLOHY

Seznam příloh:

1. **Příloha 1:** Abstrakt diplomové práce
2. **Příloha 2:** Abstract of thesis
3. **Příloha 3:** Úvodní strana dotazníkové baterie

Příloha 1: Abstrakt diplomové práce

Název práce: Vztah mezi konformitou, sociální oporou a rizikovým chováním dospívajících

Autor práce: Bc. Karolína Trchalíková

Vedoucí práce: Mgr. Jaroslava Suchá, Ph.D.

Počet stran a znaků: 111 stran, 243 515 znaků

Počet příloh: 3

Počet titulů použité literatury: 234

Abstrakt:

Hlavním cílem této práce je zhodnocení vztahů mezi konformitou, sociální oporou a rizikovým chováním dospívajících v České republice. Zvolili jsme kvantitativní design výzkumu a ke sběru dat jsme využili dotazníkovou baterii složenou ze Škály vrstevnického nátlaku, vrstevnické konformity, oblíbenosti a obecné konformity (Santor et al., 2000), České verze dotazníku sociální opory pro děti a dospívající (Mareš et al., 2005), dotazníku Výskyt rizikového chování u adolescentů (Dolejš & Skopal, 2015), Krátkého dotazníku poruchy závislosti na internetových hrách (Pontes & Griffiths, 2015), Krátkého dotazníku poruchy závislosti na internetu (Pontes & Griffiths, 2016), Bergenské škály závislosti na sociálních sítích (Andreassen et al., 2016), sociodemografických údajů a položek na užívání nikotinových sáček. Výzkumu se zúčastnilo 418 studentů ve věku od 15 do 19 let. Platnost hypotéz jsme ověřovali testem Spearmanova korelačního koeficientu a mnohonásobnou regresí. Výsledky naznačují, že jak vztah mezi rizikovým chováním a konformitou, tak vztah mezi rizikovým chováním a sociální oporou dospívajících existují.

Klíčová slova: dospívání, rizikové chování, konformita, sociální opora

Příloha 2: Abstract of thesis

Title: Relationship between conformity, social support and risk behavior in adolescence

Author: Bc. Karolína Trchalíková

Supervisor: Mgr. Jaroslava Suchá, Ph.D.

Number of pages and characters: 111 pages, 243 515 characters

Number of appendices: 3

Number of references: 234

Abstract:

The main aim of the work is to evaluate the relationship between conformity, social support and risk behavior amongst adolescents in Czech republic. We have chosen a quantitative design for our research and for the collection of the data we used a set of questionnaires consisting of the Peer Pressure, Peer Conformity, Popularity and General Conformity Scale (Santor et al., 2000), The Czech version of the social support questionnaire for children and adolescents (Mareš et al., 2005), The Scale of Risk Behaviour in Adolescents (Dolejš & Skopal, 2015), Internet Gaming Disorder Scale – Short-Form (Pontes & Griffiths, 2015), The Internet Disorder Scale – Short-Form (Pontes & Griffiths, 2016), Bergen Social Media Addiction Scale (Andreassen et al., 2016), sociodemographic data and items asking about abuse of nicotine pouches. Four hundred and eighteen students aged 15 to 19 took part in the survey. We examined the validity of the hypothesis through the test of Spearman correlation coefficient and multiple regression. Results of the study suggest that both relationship between risk behavior and conformity and relationship between risk behavior and social support amongst adolescents exist.

Key words: adolescence, risk behavior, conformity, social support

Příloha 3: Úvodní strana dotazníkové baterie

ÚVODNÍ INFORMACE ZVEŘEJNĚNÉ RESPONDENTŮM

Vážený studente, vážená studentko,

rádi bychom Vás pozvali k účasti na výzkumu, ve kterém nás zajímá, jaký mají lidé ve Vašem věku vztah ke svým blízkým, k online prostoru (trávení času na internetu, hraní digitálních her či trávení času na sociálních sítích), zda mají zkušenost s rizikovým chováním a jak vnímají vlastní možnosti zvládání různých situací. Vaše třída byla náhodně vybrána, aby se účastnila této studie. Jste jedním z více než 400 studentů/studentek v České republice, kteří se tohoto výzkumu účastní.

Při odpovídání se řiďte tím, jak to cítíte **VY**. Nejedná se o test, žádná z odpovědí není správná ani špatná. Pravdivé vyplnění je pro nás klíčové, proto prosím **odpovídejte upřímně**. Dotazník je **anonymní, proto nikam nepište své jméno**. Vaše odpovědi jsou považovány za důvěrné a nikdo jiný kromě výzkumného týmu k nim nebude mít přístup. Přečtěte si pozorně každou z položek. Přestože se to může občas zdát obtížné, zvolte vždy jen jednu z odpovědí a žádné položky nevynechávejte. Když něčemu nebudete rozumět, tak se prosím přihlaste a zeptejte se.

Dotazníky, které budete vyplňovat, obsahují **129 položek** různého typu a vyplnění trvá přibližně **45 minut**. Pokud bude v textu níže uvedeno „rodiče“/ „matka“/ „otec“ platí to i pro případ, že žijete pouze s jedním rodičem, nebo s jinou pečující osobou. Účast na této studii je **dobrovolná** a je možné ji odmítnout. Pokud dotazník začnete vyplňovat, **vyjadřujete tím svůj souhlas** se zapojením do výzkumné studie a se zpracováním Vašich osobních údajů.

V případě jakýchkoliv dotazů či nejasností nás můžete kontaktovat na e-mailové adrese:

Předem děkuji za Váš čas a ochotu!

Karolína Trchalíková